

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ (RİLİNDJA HAREKETİ)

1878-1912

Rafet KUŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ (RİLİNDJA HAREKETİ)

1878-1912

Rafet KUŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Rafet KUŞ tarafından hazırlanan "ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ (RİLİNDJA HAREKETİ) 1878-1912" başlıklı bu çalışma, 16/01/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Ömer TURAN (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN (Danışman)

Prof. Dr. Murat ÖNSOY (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. (1)
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. (2)
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. (3)

16/01/2024

Rafet KUŞ

“**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**”

(1) *Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Rafet KUŞ

ÖZET

KUŞ, Rafet, *Arnavut Milliyetçiliği (Rilindja Hareketi) 1878-1912*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Tarih boyunca toplumların kaderine etki eden birtakım icatlar söz konusu olmuştur. Dönem dönem bu icatların gücü, etkisi, ulaşılabilirliği, hammaddesi değişkenlik göstermiş, insanların bilgi birikimine paralel olarak tarih sahnesindeki konumu tartışılmıştır. İdeoloji olarak bir çağa adını veren “Milliyetçilik” de yine insanoğlunun üretimlerine örnek olarak verilebilir. Sınırları belli ulusal bir siyasi teşekkülün resmi ideolojisi, duygusu, dürtüsü olarak tanımlanabilecek “milliyetçilik” toplumların kaderini tayin eden, öteki karşısında etnik ulusu tanımlayan ve konumlandıran, ülkeyi bu ilke esasında şekillendiren bir akım ola gelmiştir.

Balkanların otokton halklarından biri olan Arnavutlar da ulusallaşma yolunda milliyetçilik akımlarından etkilenmiştir. 19. yüzyılın hususiyle ikinci yarısından itibaren Arnavutlar arasında görülmeye başlayan ulusal fikirler basın yayın, eğitim kurumları ve dönemin aydınları aracılığı ile gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti tahakkümü altında ulusal fikirleri canlı tutmaya çalışan Arnavut aydınlar Rilindiya hareketiyle bağımsızlığa giden yolu da açmışlardır.

Bu çalışmada Arnavut ulusal hareketinin dinamikleri araştırılmış, bu harekete katkı sağlayan dinamikler birbirleriyle mukayese edilerek analiz edilmiştir. Bununla birlikte Arnavut ulusal uyanışı olarak niteleyebileceğimiz “Rilindiya Hareketi”nin etki ve sonuçları tahlil edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Arnavutluk, Milliyetçilik, Rilindiya Hareketi

ABSTRACT

KUŞ, Rafet, *Albanian Nationalism (Rilindja Movement) 1878-1912*, Master Thesis, Ankara, 2024.

Throughout history, various inventions have influenced the fate of societies. The power, impact, accessibility, and raw materials of these inventions have varied over time, and the position of individuals in the historical stage has been debated in parallel with the accumulation of knowledge. "Nationalism," which has given its name as an ideology to certain eras, can also be cited as an example of human creations. Nationalism, defined as the official ideology, sentiment, and impulse of a nationally defined political entity with specific boundaries, has shaped societies based on the principles of defining and positioning ethnic nations against others.

The Albanians, as a historical nation, have also been influenced by nationalist movements on the path to nationalization. National ideas among the Albanians began to emerge, especially in the second half of the 19th century, and developed through press publications, educational institutions, and the intellectuals of the time. Albanian intellectuals, under the domination of the Ottoman Empire, attempted to keep national ideas alive, and through the Rilindja movement, they paved the way for independence.

This study investigates the dynamics of the Albanian national movement, analyzing the contributing factors to this movement by comparing and contrasting them. Additionally, the impact and consequences of the "Rilindja Movement," which can be characterized as the Albanian national awakening, have been examined.

Key Words

Albania, Nationalism, Rilindja Movement.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TEŞEKKÜR	viii
İTHAF	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MİLLİYETÇİK, BİLİNÇ VE KİMLİK	5
1.1. ULUSAL BİLİNÇ	5
1.2. ULUSAL KİMLİK	8
2. BÖLÜM “KARTAL’IN PEŞİNDE”: ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU	15
2.1. TARİHSEL SÜREÇTE ARNAVUTLAR	15
2.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU İDARESİNDE ARNAVUTLAR ...	20
2.3. ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU	32
2.4. MİLLİYETÇİLİĞİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER: DİL, DİN ve KABİLECİLİK	39
2.5. SUYUN ÖTE YAKASINDAKİ "KARDEŞ": ARBEREŞLER ve ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNE ETKİLERİ	46
2.6. ARNAVUT ULUSALLAŞMASINDA BEKTAŞİLİK	56
2.7. DİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: NAİM FRAŞERİ ve BEKTAŞİLİK	61
3. BÖLÜM “KARTAL’IN OĞLU”: RİLİNDJA HAREKETİ	69
3.1. RİLİNDİYA HAREKETİ ve ARNAVUT ULUSAL UYANIŞI	69
3.2. ARNAVUT ALFABESİ ve MİLLİYETÇİLİK	74
3.3. FRAŞERİ KARDEŞLER ve PRİZREN BİRLİĞİ	78
3.4. ARNAVUT ULUSAL HAREKETİNDE BASIN-YAYIN ve OKULLAR	99

3.5. ULUSAL MİTOLOJİYİ İNŞA ETMEK: İSKENDER BEY EFSANESİ	116
3.6. ARNAVUTLUK'UN 20. YÜZYILINA KISA BİR BAKIŞ.....	125
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	135
EK 1. KRONOLOJİ	142
EK 2. HARİTALAR-FOTOĞRAFLAR.....	144
EK 3. ORİJİNALLİK RAPORU	151
EK 4. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	153

TEŞEKKÜR

Tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Özden'e ve desteklerinden ötürü Doç. Dr. Selda Güner Özden'e içten teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunma sınavında yer alarak sundukları yapıcı eleőtiriler için Prof. Dr. Ömer Turan ve Prof. Dr. Murat Önsoy'a minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Tezin her aőamasında rehberliğiyle yolumu aydınlatan kıymetli dostum Dr. Oğuz Kağan Bayraktar'a ve son üç yıldır hayatın getirdiği her zorlukta olduğu gibi tez sürecinde de bana gösterdiği hoşgörü için müdürüm Tülay Akaoğlu'na içten teőekkürlerimi sunarım.

İTHAF

*Toprağın da vardır bir kişiliği
Her insanın nasıl bir iklimi varsa.
Bir toprağı anlatmak değil mi ki
Bir insanı anlatmaktır biraz da.*

Metin Altıok

*Babam ve Babaanneme,
Nur içinde uyusunlar...*

GİRİŞ

Milliyetçilik bir siyaset tarzı, bir ideoloji ve bir söylem olarak son iki yüzyıldır dünya tarihine yön vermektedir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, varlığını aktif bir şekilde hissettirmesinin ardından Soğuk Savaş döneminde etkisi nispeten azalmıştır. Ancak 1980’li yıllardan itibaren iki kutuplu klasik denge düzeninin bozulması ve küreselleşmeyle birlikte çok kültürlülük tartışmalarının vurgulandığı, mikro kimlik ve cemaat yapılarının harekete geçmesi gibi bir dizi yenilikle milliyetçilik fikrinde yeniden bir hareketlenmenin olduğu görülmektedir. Yirminci yüzyılın sonunda, bölgesel çatışmaların şiddetlendiği, etnik ve dini kaynaklı çatışmaların dünya barışını tehdit ettiği bir çağ yaşanmaya başlanmıştır.

Modernizmin tahakkümü altında seyreden dünyada tek tipleştirilmeye çalışılan toplumlar bu uyanışla birlikte yeniden köke dönüş yaşamaya başlamışlardır. Birbirine benzer davranış kalıplarının yaygınlaşması, toplumlar arası sınırların silikleşmesi, medeniyetleri birbirinden ayırt eden hususiyetlerin ortadan kalkması George Ritzer tarafından “Toplumun Mcdonaldlaştırılması” kavramıyla açıklanılır.¹ Kültürel olarak benzer toplumsal yapıyı eleştiren Ritzer, benzer imgelerle donatılmış, aynı davranış kalıpları sergileyen, güçlü olan tarafından dayatılan ithal kültürel oluşumlara vurgu yapmaktadır. Tam da bu noktada milliyetçilik tekrardan kültürel sınırları muhafaza edecek, toplumların geçmiş ile bağ kurmasına neden olabilecek bir anahtar görevi görmektedir.

Yaşanan değişimler neticesinde, milliyetçi hareketlerin etki alanına ve geleceğine yönelik sorular ortaya atılırken milliyetçiliğin küreselleşmeye karşı bir tepki olarak yeniden güç kazandığı yönünde yorumlar da yapılmıştır. Küreselleşme ile birlikte

¹ Georg Ritzer, *Toplumun McDonalddlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*, çev.: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2011.

yaşanan farklılık neticesinde ortaya çıkan politik ve toplumsal boşluklar büyük çapta krizlerin doğmasına neden olmuş bu durum toplumlar için milliyetçi ideolojiyi karşı konulamaz bir konfor alanı haline getirmiştir.

Ortaya çıktığı dönemlerden itibaren kimi zaman etkisi azalsa da milliyetçilik her zaman merak konusu olmuştur. Devletlerin hangi ulus üzerine inşa edildiği, ulus devletin kökleri, ulus devletin kurumları, ulusalcılığın göstergeleri ya da milliyetçiliğin mekanları gibi çeşitli konular siyaset bilimi, tarih, sosyoloji, psikoloji, edebiyat ve hatta mimari gibi bilim dalları tarafından ele alınmaktadır. Bu devinim, milliyetçilik üzerine yürütülen çalışmaları da arttırmıştır. Araştırmacıların (özellikle siyaset bilimciler) konuya dair kuramsal ilgileri de, yirminci yüzyılın son çeyreğinde yaşanan değişimler ile birlikte artış göstermiştir. Fakat bunların sonucunda, gerek yakın dönem çalışmaları gerekse de tarihsel olarak klasikleşmiş metinler üzerinden bakıldığında, modern manada milletin ve milliyetçiliğin ortaya çıkış şartları ve gelişimi üzerine kuramsal araştırmalar, millet ve milliyetçilik gibi tarihsel gerçekliklerin doğasını saptamaya yönelik çözümleme girişimleri konusunda düşünsel bir birlik olmadığını; literatürde gerek ilgili kavramlar gerekse de kuramsal yaklaşımlar bağlamında farklılıklar olduğunu gözler önüne sermektedir.

Batı Avrupada milliyetçiliğin ortaya çıkması ve şekillenme sürecindeki dinamikler, Avrupanın doğusuna göre farklılıklar barındırmaktadır. Doğu Avrupanın tarihsel olarak farklı kültürlerin, etnik grupların ve imparatorlukların etkisi altında kalması, milliyetçiliğin gelişim rotasının Batı Avrupadan farklı bir yol izlemesini sağlamıştır. Orta Çağ boyunca, Doğu Avrupa genellikle feodal yapılar ve imparatorluklar tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde, yerel liderler genellikle kendi feodal yapılarını ve çıkarlarını koruma eğilimindedir. Bu süreçte etnik veya milli kimlik henüz belirgin bir hal almamıştır. Ortaçağın sonlarından itibaren ve Yeniçağda Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi ve Habsburgların bölgeye yayılması, farklı etnik grupların bir arada yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemde, bazı topluluklar kendi kültürlerini ve kimliklerini korumaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. 19. yüzyılın ortalarında,

Doğu Avrupa'da ulusal uyanış hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hareketler Yunan, Slav, Macar, Arnavut ve Rumen halklarını kapsamıştır. Bu dönemde, dil, kültür ve tarih gibi faktörler milliyetçi duyguları güçlendiren unsurlar haline gelmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru ve 20. yüzyılın başlarında, Doğu Avrupa toplulukları bağımsızlık mücadeleleri verdi ve ulusal devletlerini kurdu.²

Bu çalışma, millet ve milliyetçiliğe ilişkin literatürü de dikkate alarak 1878-1912 yılları arasında Arnavutluk milliyetçiliği (Rilindja Hareketi) analiz etmeyi amaçlamaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında zayıflayan Osmanlı Devleti içerisinde varlıklarını devam ettiren Arnavutlar, ana dilleri, kimlikleri ve kültürlerini hatırladıkları bu bağlamda çalışmalar yaptıkları dönemi Rilindja/Rilindiya (yeniden doğuş) olarak nitelendirmektedirler. Klasik anlayışa göre Rilindiya dönemi 1878 yılından başlayarak 1912 yılında bağımsızlığın sağlanmasına kadar ki geçen süreyi kapsamaktadır. Bu süreçte yapılan dil ve kültür alanında ki çalışmalar bir Arnavut kimliğinin oluşumunu sağlamıştır. Bu dönemde milliyetçi hareket ile kültürel faaliyetler arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Genel anlamda belirtilebilir ki Rilindiya edebiyatında romantik milliyetçi söylem baskın rol oynamıştır. Kültürel hareket, milliyetçi politik söylemle el ele ilerlemiştir.

Birinci bölümün ana temasını, modernist bir bakış açısının etkisiyle oluşturulan kuramsal milliyetçilik çalışmaları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle milliyetçilik kavramını oluşturan etkenler açıklanacaktır. Ardından, millet ve milliyetçilik üzerine yapılan çalışmalara odaklanılacaktır. Peşi sıra modernist kuramsal çalışmalara alternatif oluşturulmasına yönelik bir değerlendirme yapılacaktır. İkinci Bölümde Arnavutluk tarihi, Osmanlı yönetimi altında Arnavutlar, Arnavut milliyetçiliğinin ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler ele alınacaktır. Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde Arnavutlar arasında ortak dil ve inancın olmaması ve kabilecilik anlayışının yarattığı sorunlar ele

² Peter F. Sugar, "Nationalism, The Victorious Ideology", *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century*, ed.: Peter F. Sugar, American University Press, Washington 1995, s.413.

alınacaktır. Bu sorunlar ele alındıktan sonra Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde İtalya'da yer alan Arnavutların(Arberes) etkisi ele alınacaktır. İkinci bölümün sonunda Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde özellikle Arnavutluk'un güneyinde sosyal bir ağ kurulmasına neden olan Bektaşilik yapılanmaları ele alınacaktır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ilk olarak Arnavut milliyetçiliğinin şekillenmesinde Arnavutçanın yazımında kullanılacak ortak bir alfabeye karar verme süreci ele alınmıştır. Milliyetçiliğin gelişiminde Fraşeri kardeşlerin(Abdül, Sami, Naim Fraşeri) tutumları ele alınmıştır. Ayrıca milliyetçi söylemin siyasi bir alana evrilmiş olduğu Prizren Birliği ve dönemin gelişmeleri ele alınmıştır. İzleyen kısımlarda Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde basın ve okulların rolleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümün sonunda ulusallaşma yolunda toplumda kültürel belleği tazeleyen İskender Bey miti ele alınacaktır. Geçmişte başlayan ve günümüze kadar ulaşan bir çok imge hem yönetim hem de toplum tarafından kullanıla gelmektedir. Bu imgeler ulusallaşma fikrini diri tutarken, toplumun bir ideoloji etrafında birleşmesine de neden olmaktadır. Hazır ki araştırmada bu imgelerin toplum üzerindeki etkisi, bu etkinin ortaya çıkmasına neden olan dinamikler Arnavutluk bağlamında incelenecektir.

Bu tez esasen Arnavut milli hareketinin ardında yatan sosyal faktörleri ve Arnavut milliyetçiliğinin kendine özgü dinamiklerini tartışmaya açacaktır. Romantik milliyetçiliğin hâkim olduğu Balkan coğrafyasında farklı dinlere mensup olan Arnavutların ulusal kimliklerini nasıl oluşturduğuna, modern bağlamda nasıl gelişme gösterdiğine, Rilindiya hareketinin, coğrafyadan kaynaklı nasıl etkilendiğine ve seküler bir hal aldığına dair soruların cevabı bulunabilecektir.

1. BÖLÜM: MİLLİYETÇİK, BİLİNÇ VE KİMLİK

1.1. ULUSAL BİLİNÇ

Bilinç insan zihninin ve duyularının etrafındaki dünyayı bilme ve anlama yeteneğidir. Kendini ve başkalarını tanıma ve içinde bulunduğu durumu yargılama ve değerlendirme yeteneği olarak düşünülebilir.³ İçinde bulunduğu ortamı nasıl tanımlayacağı ise dışarıdan dayatılan dürtülerle alakalıdır. Bu hususta devreye ideolojik ortam ve bireyin yaşamındaki temel noktalardan biri olan ulusal bilinç girmektedir. Bir milletin varlığını ve devamlılığını koruması için ulusal bilincin bulunması gerekmektedir. Milli düşünce ortamında doğup büyüyen bir birey, şüphesiz bu unsurla birlikte şekil alır, etrafını bu bilinçle anlamlandırır.

Bir birey olarak var olma, kolektif olarak bir grubun parçası olma anlamlarına gelen milli bilinç, bir ulusa ait olma duygusunu hissetmek demektir. Sadece kendi benliğinize değil bir millete ait olduğunuzu belirleme yeteneği de milli bilinç olarak görülebilir. Milli bilinç, bireylerin bilinçli olarak ulusla ilişki kurmak için somut adımlar atmalarıyla ve bu adımların “gönüllü” olup olmamasıyla ilgilidir.⁴ Ancak milli bilincin ne olduğunu net olarak anlamak için milli kelimesinin kökünü oluşturan millet kavramının açıklanması gerekir. Ulus/Millet kavramının tanımları birçok farklı bilim adamı tarafından yapılmıştır. Mancini “ulus, toprak, köken, gelenekler, dil ve benlik birliğinden oluşan doğal bir toplumdur” şeklinde ifade ederken, Bluntschli “ulus, belirli toplulukların sosyal yaşamını düzenledikten sonra gelişen tarihsel bir toplumdur”

³ Ayşe Eroğlu, “Henri Bergson’da Bilinç-Sezgi İlişkisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2012, Sayı:27, s.81-102.

⁴ Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2019, s.201.

şeklinde belirtmiştir.⁵ Bu karşılaştırma, millet kavramının genel tanımlarını gösterir. Belirtilen tanımlama da Mancini ulustan doğal bir toplum ve evrimsel bir süreçte tabii olarak ortaya çıktığını ifade eder. Bluntschli ise sosyal yaşamlarını organize eden toplulukların zaman içerisinde milleti oluşturduğunu ifade eder. Zaman içerisinde millet kelimesinin tanımları subjektif olabilese de, ifade edilmesinde objektiflikten yoksun olduğu söylenemez. Dolayısıyla millet kavramının açıklanmasında tarafsızlık eksikliği konusunda araştırmacılar arasında geniş bir tartışmanın olduğu söylenebilir. Özellikle, Hugh Seton-Watson'un tanımlaması dikkat çekicidir. Hugh Seton-Watson, topluluk içerisinde önemli sayıda insanın kendilerini bir ulus oluşturuyormuş gibi gördüğünde veya bir ulus oluşturuyormuş gibi davrandığında bir ulusun var olduğunu ifade etmektedir. Hugh Seton-Watson'ın bir ulus oluşturması için herhangi bir grup insanın kendisini bir ulus olarak görmesinin yeterli olacağı düşüncesi bu kavramın açıklamasında, öznelğin ağır bastığını göstermektedir.⁶

Ulusun bir dürtü etrafında birleşmesine neden olan ideoloji ise milliyetçilik olarak literatürde yerini almıştır. Bu hususta araştırmalar yapan Eric Hobsbawm ise milliyetçilik kavramını tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle ele almıştır. Hobsbawm'a göre milliyetçilik, modern zamanlara ait özellikle 19. yüzyılda ortaya çıkan bir ideoloji ve toplumsal olgu olarak ifade edilir.⁷ Milliyetçilik, bir ulusun veya etnik topluluğun kendi kimliğini ve bağımsızlığını koruma veya elde etme isteğini ifade eden bir düşünce sistemidir.

Hobsbawm, milliyetçiliğin kökenlerini ve gelişimini incelerken, sanayileşme, ekonomik değişimler, siyasi dönüşümler ve iletişim olanaklarının gelişimini vurgular. Ona göre,

⁵ Natia Tevzadze, "National Identity and National Consciousness", *History of European Ideas*, v. 19, 1994, s.437.

⁶ Hugh Seton-Watson, *Nations and States: An Enquiry in to the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Taylor and Francis, London, 1977, s.5.

⁷ Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2020, s.52.

milliyetçilik, modernleşme süreçleriyle birlikte yükselirken, devletlerin güçlenmesi ve etnik kimliklerin vurgulanması gibi faktörlerin etkisi altında gelişir. Hobsbawm, milliyetçiliği toplumsal bir yapı olarak görür ve bu olgunun sıklıkla siyasi liderler, entelektüeller ve medya aracılığıyla yayıldığını belirtir. Milliyetçiliğin, ulusal kimliklerin oluşturulması ve toplumları bir arada tutma işlevini yerine getirdiğini savunur. Hobsbawm'ın milliyetçilik hakkındaki bu görüşleri, milliyetçiliğin karmaşık ve çok yönlü bir olgu olduğunu ve tarih, kültür, ekonomi ve siyaset gibi birçok faktörün etkileşimini içerdiğini vurgular. Milliyetçilik kavramını anlama hususunda Hobsbawm'ın çalışmaları, modern toplumların nasıl oluşturulduğu ve sürdürüldüğü hakkında önemli bir perspektif sunmaktadır.⁸

Dolayısıyla millet kavramının, milli bilince ulaşmış bir insan topluluğunu ifade etmenin bir yolu olarak görülmesi çok daha objektif olacaktır. Ancak milli bilincin yaratılması aşamasına varılmadan önce, onun oluşumunu etkileyen birçok faktörün bulunduğu bahsetmek gerekir. Bu faktörler arasında gelenekler veya ilgi alanları gibi sadece belirli bir grup için ortak olan birçok unsur sıralanabilir. Bu öğeler fiziksel bir gerçekliğin somut öğeleri olmayıp, "hayali" bir öncülü olduğu için, bu anlara kadar ulusal bilincin yalnızca metafiziksel olarak var olduğu ve belirli bir toprak parçasına sahip bir devlet yaratma anının tam da bu an olduğu söylenebilir.⁹ Bu metafizik gerçekliği fiziksel gerçekliğe dönüştürmektir.

Ulusal bilinç, bu nedenle, kişinin çevresinin farkında olma durumu ve belirli bir ülkedeki insanlar arasında gerekli kolektif kimlik, birlik ve bağ duygusu ile ilgilidir. Bu bilinç, kişinin ulusunun değerlerine, kültürüne ve kimliğine sahip olduğunu hissetmesini içerir. Ulusal bilinç, bireylerin kendi uluslarına karşı bir bağlılık ve sorumluluk duygusu geliştirmelerini teşvik eder.

⁸ Eric Hobsbawm, a.g.e, s.92.

⁹ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Çev.: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.72.

Millet kavramının farklı tanımlamaları olduğu görülmektedir. Millet genellikle toprak, köken, gelenekler, dil ve benlik birliği gibi unsurlardan oluşan doğal bir toplum olarak kabul edilir. Ancak, farklı bilim insanları arasında millet kavramının tanımı konusunda çeşitlilik bulunmaktadır. Millet kavramının tanımlarının subjektif olabileceği ve farklı kişilerin veya grupların milletlerini farklı şekillerde tanımlayabileceği görülmektedir. Bu durum milletin ne olduğunu kesin bir şekilde tanımlamanın zor olduğunu ve bu konuda objektif bir tanımın oluşturulmasının zorluğunu göstermektedir.

Ulusal bilincin oluşumunu etkileyen faktörler, gelenekler, ilgi alanları ve diğer ortak unsurlar olarak ifade edilebilir. Bu unsurlar, bir ulusun üyeleri arasında bir kolektif kimlik ve bağ duygusu oluşturur. Ulusal bilincin oluşturulması, bu ortak unsurların, insanların kendilerini bir ulusun parçası olarak görmelerini teşvik etmesini sağlar.

1.2. ULUSAL KİMLİK

Ulusal kimliği anlayabilmek için öncesinde kimlik kavramını analiz etmemiz gereklidir. Kimlik terimi (identity), aynılığı ve sürekliliği ifade eden Latince “idem” kökünden türemiştir. Dilimizde ise “kim” soru kökünden gelerek hangi kişi olmayı, hangi aitliğe sahip olmayı ifade etmektedir.¹⁰ Sözlükte “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü” şeklinde izah edilen “kimlik” terimi sosyal psikolog Nuri Bilgin tarafından “bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlandırması olarak açıklanmıştır.¹¹ Bu kavramın felsefi incelemesini ele alan düşünürlerden biri de Ross Poole'dur. Poole, ulusal kimlikler üzerine felsefi yorumunu iki düzleme ayırır. Ona göre kimlik kavramının ilk felsefi yorumu:

¹⁰ Hüseyin Aydoğdu, “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, Erzurum, 2004, s.115-147.

¹¹ Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2023, s. 224.

“Belirli bir grup veya topluluğa özgü olanı ifade eder. Bu anlamda, egemen bir ulus anlayışına girdiği sürece ulusal kimlik, gelenek, siyaset, tarih, coğrafya ve kültürün özelliklerini belirtir”.¹²

Bireyin doğumuyla başlayan, kimi zaman dış etkilere maruz kalıp etkisiz hale gelen kimlik ideolojilerle birlikte değişim göstermektedir. Ulus devletlerin inşası ile ulus kimlik süreci de yine bu süreçte toplumsal alanda yerini almıştır.

Smith tarafından kolektif kimliğin bir çeşidi olarak tanımlanan ulusal kimlik beş temel ekseninde açıklanmıştır. 1) Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt 2) Ortak mitler ve tarihi hafıza 3) Ortak bir kitlesel kamu kültürü 4) Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler 5) Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi.¹³ Tanımından da anlaşılacağı üzere ulus kimlik; ulus devletinin ve ulusun bir ürünüdür. Bu kimliği oluşturmak için devlet eliyle düzenlemeler yapılmıştır.¹⁴ Bunun yanı sıra ulusal kimliğin oluşumuna neden olan dil, din, kültür, tarih, şehir, coğrafya, müzik, gastronomi vb. gibi faktörler söz konusudur. Bu dinamiklerin hepsi, toplumu bir ideoloji altında toplamak maksadıydı aracı görevi görebilir. Bu amaç doğrultusunda üretilebilir, düzenlenebilir ya da tamamen ortadan kaldırılabirler.¹⁵

Ulusal kimlik, çeşitli araştırmacılar tarafından incelenen bir kavramdır. Kanadalı teorisyen Margaret Moore, ulusal kimlikler hakkında ahlaki alan sorularına odaklanmıştır. Ulusal kimliğe ilişkin ahlaki sorular, genel olarak kimliğin mutlak statüsünün ne olduğu sorusuyla ilgili başka tartışmalara da yol açar. Moore, belirli bir

¹² Roose Poole, *Nation and Identity*, Routledge, Newyork 1999. s.44-74.

¹³ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s.31-32.

¹⁴ Oğuz Kağan Bayrakdar- Bahar Özsoy, “Kent İçi Ulaşımın Ulus Kent Kimliğine Etkisi: Bakü Örneği”, *İdealkent*, 13 (36) , 2022: 688-714 . DOI: 10.31198/idealkent.1064863

¹⁵ O.K. Bayrakdar- F.B. Aydemir Baş-Ş. Çevikel, “Kerimov’dan-Mirziyovyev’e Ulus Kimliği Oluşturma Çabası”, *Sosyal, Beşeri, ve İdari Bilimler Alanında Gelişmeler I*, Editör: Hüseyin Ali Kutlu, Platanus Publishing, Ankara, 2023, s.477- 502.

grubu o ulusun parçası olan ulusal kimliğe sahip olarak tanımlamak ve ayrıca ulusun parçası olmaya zorlanan diğer grupları dışlamak gibi önemli ahlaki soruları gündeme getirir.¹⁶

Paul Gilbert, ulusal kimlik konusunda birkaç önemli noktayı öne sürmektedir. İlk olarak, bir kişinin ulusal kimlik bilincinin olup olmasının, bu kimliğin bireye dayatılabilir bir şey olmadığı anlamına gelmediğini söyler. Ulusal kimlik, siyasi ve tanımlayıcı bir karakter taşıdığı için bireylere zorla benimsetilemez. Gilbert, ulusal kimliğin "tartışmaya açık", değişken, sabit olmayan bir kimlik olduğunu ifade eder. Bu, ulusal kimliğin zaman içinde değişebilir ve farklı durumlara göre şekillenebilir olduğu anlamına gelir.¹⁷ Ayrıca Gilbert, ulusal kimliğin yerel kimlikle ilişkili olduğunu da ifade eder. Bir devletin gücü, belirli bir coğrafi bölgede bulunduğu için ulusal kimlik, bir bakıma bu coğrafi bölgenin yerel kimliği ile ilişkilendirilir. İnsanlar, coğrafi kökenleri nedeniyle hem ulusal hem de yerel kimliklerle özdeşleştirilirler ve her ikisi de belirli bir bölgenin birer parçası haline gelir.

Sonuç olarak, Gilbert'a göre coğrafi bölgenin ulusal kimlikle bağlantısı, ulusal kimliğin temel bir yönünü oluşturur ve bu kimlik, bireylerin coğrafi kökenleri aracılığıyla şekillenir.

Tudor'un mit kavramı üzerine yaptığı derinlemesine çalışmayı temel alan iki farklı teoriyi ele almak gereklidir.¹⁸ İlk teori, mitleri alegorik anlamlar taşıyan hikayeler olarak sınıflandırır. Bu yaklaşım antik çağda yaygın olarak kullanılmıştır. Mitleri, yüzeydeki hikayelerin ötesinde derin bir anlam taşıdığı şekilde yorumlarlar. Tudor'a

¹⁶ Margaret Moore, "Nationalism and Political Philosophy", *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, ed. Gerard Delanty and Krishan Kumar, 2006, s.94-95.

¹⁷ Paul Gilbert, *Cultures and Nations in Political Philosophy*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2000, s.59-61.

¹⁸ Henry Tudor, *Political Myth*, Pall Mall Press Ltd, London, 1972, s.21.

göre, bu yaklaşım özellikle Stoacı okulun düşünce yapısı içinde bulunur. Stoacılar, mitleri "kozmozolojik doktrinleri" sorgulamanın bir yolu olarak kullanmışlardır. Yani mitler, insanların evrenin doğasını ve insan hayatını anlamlandırmalarına araç olan semboller veya alegoriler olarak görülür. Bu yaklaşıma göre, mitlerin gerçek veya gizli anlamı, yüzeydeki hikayeden çok daha önemlidir. Ancak, alegorik yaklaşımın eleştirmenleri, bu yaklaşımın mitleri yalnızca gizli anlamın varlığına indirgeyerek yüzeysel olarak gördüğünü savunur. Bu eleştirmenlere göre, mitlerin yüzeydeki hikayeleri, toplumların ve kültürlerin kolektif hafızasını, kimliklerini ve değerlerini yansıtan önemli bir rol oynar. Tudor'a göre, Alman İdealistleri, insan bilincinin varoluşu belirlediği bir yaklaşım benimsemişlerdir. İnsanlar, düşünceleri ve fikirleriyle dünyayı anlarlar ve bu nedenle bilincin önemli bir role sahip olduğunu savunurlar. Bu yaklaşıma göre, insanların davranışlarını şekillendiren fikirler vardır ve bu fikirler zaman içinde gelişebilir ve olgunlaşabilir. Alman idealistlerin bu yaklaşımı, modern totaliter mitlerin tohumlarını atıldığına işaret eder. Bireylerin, bir devletle paylaştığı ortak bir vizyonla yönlendirildiği bir düşünce yapısı, devletin bireylere kimliklerini kabul etmeleri için kaçınılmaz bir milliyetçi nitelik enjekte ettiği bir durumu ortaya çıkarır. Yani, bu düşünce yapısına sahip bir devlette, bireyler, devletin ideallerine ve kimliğine bağlılık hissederler ve bu bağlılık, ulusal kimliğin inşa edildiği bir araç olarak kullanılır.¹⁹

Tudor'a göre, bu düşünce yapısı, modern toplumlarda politik mitlerin oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu mitler, devletin bireylere bir kişilik ve kader verdiği ve bu kaderi paylaşanların ulusal kimliğini güçlendirdiği hissini ortaya çıkarır. Bu nedenle, Alman İdealistlerin düşünceleri, modern totaliter mitlerin temellerini atmıştır. Tudor'a göre Alman İdealistleri, bilincin insan davranışlarını şekillendirdiği bir yaklaşım benimsemişlerdir ve bu yaklaşım, modern totaliter mitlerin doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. Bu mitler, bireylerin devletle paylaştıkları bir kimlik ve kaderle bağlantılı oldukları inancına dayanır ve bu inançlar, ulusal kimliği güçlendirmek için kullanılır. Mitlerin, milliyetçi kimliklerin inşasında önemli bir rol oynadığı açıktır. Mitler,

¹⁹ David Archard, "Myths, Lies and Historical Truth: a Defence of Nationalism", *Political Studies*, 1995, s.476.

toplumun tarihi, kültürü, ve ortak değerlerini yansıtan hikayelerdir ve bu hikayeler, insanların ulusal bir kimlik oluşturmaya katkıda bulunur.

Filozoflar arasında ulusal kimlik ve mitler konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu tartışma, mitlerin ulusal kimliklerin oluşturulmasına neden olduğu veya tam tersi, ulusal kimliklerin mitlerin gelişimini yönlendirdiği fikri etrafında yoğunlaşır. Özellikle Carl Schmitt ve Georges Sorel gibi düşünürler, mitlerin olgunlaşmamış bir kimlik yaratma amacıyla kullanıldığı fikrini desteklemişlerdir.²⁰

Mitlerin milliyetçi kimliklerin inşasında önemli bir rol oynadığı ve bu ilişkinin siyaset felsefesinde incelendiği görülmektedir. Mitler, toplumun tarihi ve kültürünün önemli bir parçası olarak kabul edilir ve ulusal kimliklerin oluşturulmasına katkıda bulunur. Ancak, mitlerin epistemolojik statüsü ve bu kimliklerin nasıl oluşturulduğu hakkındaki görüşler filozoflar arasında farklılık gösterebilir.

Çek tarihçi Miroslav Hroch, romantik milliyetçilik anlayışını öne çıkardığı çalışmalarında özellikle ulusal kimlik oluşumlarını ve milliyetçilik süreçlerini incelemektedir. Hroch'un romantik milliyetçilik anlayışı, 19. yüzyılda Avrupa'da şekillenen romantik söylemlerin milliyetçilikle olan ilişkisini vurgular. Miroslav Hroch'un bu unsurları vurgulayan romantik milliyetçilik anlayışı, özellikle Avrupa'da 19. yüzyılda milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkmasını anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Hroch yaptığı çalışmalarda romantik milliyetçiliğin temel aşamalarını açıklamaktadır.

Öncelikle aydınlar tarafından kültür ve tarihi mirasa vurgu yapılmaktadır. Romantik milliyetçilik, ulusal kimliğin temelini kültürel ve tarihsel miraslarda bulur. Bir milletin

²⁰ Chiara Bottici, *A Philosophy of Political Myth*, Cambridge University Press, New York, 2007, s.230.

tarihi, folklorü, efsaneleri ve kültürü, romantik milliyetçilikte önemli bir rol oynar. Bu bağlamda Arnavut Rilindiya aydınları, milli kimliğin inşası sırasında Arnavut tarihinin ve kültürel birikiminin öne çıkarılmasını hedeflemiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ele aldığımız, Arnavut şair Naim Fraşeri'nin İskender Bey Tarihi eseri bu bağlamda oluşturulmuştur.

Takip eden aşamada aydınları ana dil üzerine çalışmalar yapmaktadır. Ana dil romantik milliyetçi söylemde önemli bir yere sahiptir. Romantik milliyetçiler, dilin bir milletin birliğini ve kültürel özgünlüğünü ifade ettiğini öne sürerler. Dil, bir toplumun ortak bir kimlik oluşturmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda Arnavut Rilindiya aydınları çalışmalar yapmıştır. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ele aldığımız ortak dil ve alfabeyle yönelik faaliyetlerde görüleceği gibi Arnavut Rilindiya aydınlarından Naim Fraşeri, Naum Vekilharci, Faik bey Konitza gibi birçok isim ana dilin ve ortak alfabenin önemini vurgulayan çalışmalar yapmıştır.

Romantik milliyetçi söylemde anavatana bağlılık ve özlem önemli bir yer tutmaktadır. Romantik milliyetçilik, bir milletin toprağına olan bağlılığı ön plana çıkarır. Anavatan, toplumun geçmişindeki önemli olayların ve kahramanlıkların gerçekleştiği yer olarak romantik milliyetçilikte kutsallaştırılır. Bu bağlamda Şemseddin Sami Fraşeri ve Naim Fraşeri eserlerinde Arnavutluk topraklarını kutsallaştırmış ve eve dönüş metaforunu kullanmışlardır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ele aldığımız Naim Fraşeri'nin İskender Bey Tarihi eserinde anavatan "Tanrının toprakları" şeklinde ifade edilip, toprağına kutsiyet yüklenmiştir.

İzleyen aşamada aydınlar romantizm ve duygusallık üzerine söylemlerde bulunur. Romantik milliyetçilik, romantizmin duygusal ve tutkulu yapısını içerir. Romantik düşünce, topluluğun kendine has duygusal bir birlikteliğini ve ortak bir geleceği vurgular. Bu bağlamda çalışmamızda Şemseddin Sami Fraşeri'nin *Arnavutluk Ne idi, Noldu ve Ne Olacak?* adlı eseri incelenmiştir. Bu eserde Sami, Arnavutların geçmişi ve

toplumsal özelliklerini ele alır. Ayrıca Besa Yahud Ahde Vefa adlı tiyatro eserinde besa geleneği üzerinden bir kurgu oluşturur. Arnavut toplumunda önemli bir yer tutan Besa(Yemin) geleneğini ön plana alır. Besa geleneği üzerinden topluluğun duygusallığını harekete geçirmeyi hedefler. Ayrıca çalışmamızın ikinci bölümünde ele aldığımız Naim Fraşeri'nin *Kerbelaja*(Kerbela) adlı eserinde İslam tarihinde önemli bir yer tutan Kerbela olayı, Bektaşî inancını mensup Arnavutların duygularını canlandırmayı hedefler.

Tüm bu aşamalardan sonra aydınlar, ulusal bilincin ortaya çıkacağını hedeflemektedir. Romantik milliyetçilik, ulusal bilincin uyanışını öngörür. Bu, bir topluluğun tarihine ve kültürüne yönelik farkındalığın ortaya çıkışını ifade eder. Romantik milliyetçilik, genellikle milli kimliğin uyanış süreci olarak değerlendirilir.²¹

Ulus oluşum sürecine dahil olan toplumlarından biri de Arnavutlardır. 19. yüzyılda Arnavut toplumunda var olmayan ulusal bilinç, Arnavut Rilindiya entelektüellerinin karşılaştığı en büyük zorluktu. Bu bağlamda 19. yüzyılda Arnavut milliyetçiliğinin geliştiği ortamın ve daha önceki dinamiklerin incelenmesi gerekmektedir. Arnavut ulusal kimliğinin üzerinde şekillendiği kimlik sistemleri de dikkate alınmalıdır. Ayrıca Arnavutlar arasındaki dayanışma ağı da incelenmesi gereken bir diğer alandır. Bunlar, Arnavut milliyetçiliğinin ve Rilindja hareketinin inşasını incelemeye başlamadan önce dikkate alınması gereken önemli konulardır. Bununla birlikte adı geçen dönemde toplumsal ve siyasal gelişmelerin çok hızlı olduğunu unutmamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok etnikli, dilli ve dinli bir kimliği miras alan Arnavutlar, yeni bir kimlik inşası sürecinin sancılarını yaşamıştır.

²¹ Miroslav Hroch'un romantik milliyetçiliğin aşamalarını analiz ettiği çalışması için bkz.: Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, çev.: Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

2. BÖLÜM “KARTAL’IN PEŞİNDE”: ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

2.1. TARİHSEL SÜREÇTE ARNAVUTLAR

Balkan Tarihi üzerine yapılan çalışmalara göre Arnavutların bölgenin otokton halklarından biri olduğu kabul edilmektedir. Arnavutların soylarının, Pelasgların Balkanlardaki devamı olan İliryalılara dayandığı bilinmektedir. Hint-Avrupa kökenli antik bir topluluk olan İliryalılar, Balkanların batı kesimine yerleşmiştir. Herodot ve Strabon, İliryalıların dağlık bölgelerde kabilesel yapılar oluşturduklarını ve kendi aralarında çatışmalar yaşadıklarını yazmıştır.²² İliryalı kabilelerin Arnavutluk’un kuzeyinde dağlık bölgelerde yaşayan halkı avcılık ve hayvancılık faaliyetleriyle ilgilenmiş bölgenin güneyinde ovalarda yaşayan halk ise tarım faaliyetleriyle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Coğrafyanın etkisine bağlı olarak farklı yaşam tarzlarını benimseyen bu kabileler arasında soy birliği ve ortak dil bulunmaktadır.

M.Ö 1.yüzyılda Roma İmparatorluğu bölgeyi kontrol altına almaya başlamıştır. M.S. 6.yüzyıla kadar devam edecek olan Roma hakimiyeti sırasında İliryalıların güney kesimi Helen kültürü etkisi altında kalırken büyük bir bölümü Roma İmparatorluğunun yönetim ve kültürüne tabi olmuştur. İmparatorluğun yönetsel etkisinin artması üzerine İliryalıların bir bölümü bölgenin iç kısımlarına göç ederken bölgede kalan İliryalılar ise Romanın sistemine uyum sağlamıştır. Buna karşılık, İliryanın kuzeyinde yer alan dağlık alanlardaki halk, imparatorluğun politikalarından uzakta yaşamlarına devam etmiştir.

6.yüzyıldan itibaren İlirya bölgesine yaşanan yoğun Slav göçleri, bölgede oturmuş olan Roma İmparatorluk sistemini sarsmıştır. Romanın oluşturmuş olduğu sosyal yapının yerini Slavların getirdiği yeni sistem almıştır. Yine bu dönemde İliryanın dağlık kesimlerinde yer alan ve güneyde Helen etkisinde kalan bölgelerde yaşayan halk, Slav

²² Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, çev.: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Doğan Yayıncılık, İstanbul 1993, s.92

göçlerinin yarattığı yeni sistemin dışında kalabilmiştir. Arnavutluk'un genelinde Romanın belirlediği yönetsel ve sosyal yapının yerini barbar toplulukların düzenine bırakması üzerine sınıfsal farklılıkların daha az olduğu bağımsız köy toplulukları veya büyük aile yapılarından oluşan örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu durum kabilesel örgütlenmenin gerçekleşmesini mümkün kılmıştır.

6.-9.yüzyıllar arasında Slav göçlerinin etkisinde kalan İliya toprakları 9.yüzyıldan itibaren önce Bulgar ve Bizans etkisine girmiş sonrasında Bizans İmparatorluğunun kontrolüne geçmiştir. Bizans kontrolünün sağlanmasından sonra bölge Bizansın bir eyaleti olmuş ve askeri-feodal sistem oluşturulmuştur. Böylece coğrafi anlamda nüfuz etmenin daha kolay olduğu İliya bölgesinin güneyinde Bizans İmparatorluğunun kurmuş olduğu sistem otururken, dağlık kuzey bölgelerinde kabilesel yaşam tarzı devam etmiştir.

11.yüzyılda yaşanan ekonomik sıkıntıların getirisi olarak alınan yüksek vergiler, Bizans İmparatorluğuna karşı oluşan köylü isyanlarına neden olmuştur. Bu ayaklanmaları yerel düklerin isyanları takip etmiştir. Böylece bölgede imparatorluğun sistemi çökmeye başlamış ve İliyalılar tekrar yönetimde varlığını göstermeye başlamıştır. Bizans tarihi üzerine yapılan araştırmalarda bölgede çıkan köylü ve dük ayaklanmalarına İliya kökenli Albanoi ve Arainite gibi kabilelerin destek verdiği belirtilmektedir.²³ Durres Dükünün Bizans yönetimine isyanı sırasında en büyük desteği Arainite kabilesinden almıştır.²⁴ Merkezi yönetime karşı Düklerle verdikleri destek sonrasında Arainite ve Arbanoi kabileleri Katolikliği benimseyerek bölgede özerk bir yönetim oluşturmuştur. Bu gelişmeler neticesinde Arnavut kelimesi bu isyana katılan ve özerk yönetimlerini sağlayan İliya kökenli topluluklar için kullanılmıştır. Bununla birlikte İliyanın güneyinde bulunan Epirus Despotluğu içinde yer alan ve Epirot olarak adlandırılan

²³ Georg Ostrogosky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev.: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s.321.

²⁴ Arben Puto&Stefanaq Pollo, *The History of Albania: From its Origins to the Present Day*, London, 1981.

Ortodoks halk ise kendisini Yunanca konuşan halktan dil bağlamında ayrı bir yere oturtmuştur. İliya bölgesinin kuzeyinde yaşayan Katolik Arnavutlarla güneyde yaşayan Ortodoks Arnavutları tanımlamak için kullanılan Arnavut-Epirot ayrımı Slav ve Bizans nüfuzu altında bulunan halkı ifade etmektedir.

13.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve yaklaşık bir asır varlığı sürdüren Arnavut Krallığı, kabileler ile Sicilya Kralı I. Charles Anjou arasında varılan anlaşma ile birlikte kurulmuştur. Charles Anjou'nun himayesine karşılık kendi kendini yönetmesi ile birlikte Arnavutlar ilk kez İliyanın yerel yöneticileri olmuşlardır. Bununla birlikte Charles Anjou'nun yapılan anlaşmaya uymaması ve Fransız ve İtalyan feodalleri bölgeye çağırması çatışmaları doğurmuştur. Avrupalı feodal beylerin bölgedeki kabile reislerinin çıkarlarını zedelemesi üzerine bir dizi isyan ortaya çıkmıştır. Anjou'nun tahtan indirilmesinden sonra bölgedeki karışıklık artmış, yerel büyük aileler kendi bölgelerinde kendi hakimiyetlerini kurmuşlardır. Dukagjin, Thopai, Muzaka gibi yerel büyük aileler, kurmuş oldukları feodal yapı ile birlikte bölgelerinde yer alan özgür köylüleri himaye etmişlerdir. Bu yerel ailelerin, zaman zaman birbirleriyle çatıştığı ve aynı zamanda yabancı toprak sahipleriyle çatışma yaşadıkları söylenebilir. Bu çatışmalar 14.yüzyılda Sırbistan Krallığının bölgede hakimiyet kurması sürecinde devam etmiştir.

Kabileesel sosyal ve siyasal sistemlerini devam ettiren Slavların kurmuş olduğu ilk büyük devlet olan Sırp Krallığı özellikle Stefan Duşan döneminde Bizans İmparatorluğu'nun yönetsel özelliklerini örnek almıştır. Duşan döneminde Sırp Krallığının sınırları genişlemiş İliya toprakları da hakimiyet altına alınmıştır. Duşan'ın ölümünü takriben Slav kabilelerinin merkezi yönetime karşı giriştiği isyanlara, Arnavut yerel beyleri de destek vermiş böylece krallık kısa sürede gücünü kaybetmiştir. 14.yüzyılda Osmanlıların bölgeye gelmesiyle birlikte birçok Arnavut kabilesi Osmanlıların vassallığını kabul etmiş yerel çıkarlarını korumayı hedeflemiştir. Yaşanan bu karışıklıklar, 15.yüzyılda Osmanlıların bölgeye yerleşmesini kolaylaştırmıştır.

Tarihsel olarak İliya bölgesinde yaşayan İliyalı halkın Arnavutlar olarak tarih sahnesinde yer alışları 12.yüzyılda başlamıştır. Yüzyıllar boyunca İliya yabancı topluluklar tarafından istila edilmiş bu durum yerel halkın ekonomik, sosyal, siyasal, etnik gibi farklı alanlarda etkilenmelerine neden olmuştur. Bununla birlikte Arnavutlar için en ayırt edici özellik dilleri olmuştur. Her ne kadar bölgeyi istila eden halkların dillerinden etkilense de Arnavutça varlığını korumuştur. İşkumi ırmağının kuzeyinde yaşayan Geg Arnavutları ile güneyinde yaşayan Tosk Arnavutları arasında diyalekt farkı bulunmaktadır. Arnavutça 14.yüzyılda din adamları tarafından yazılı hale getirilmiştir. Arnavutlar arasında görülen dini bölünmüşlüğe bağlı olarak bu dil farklı alfabelerle yazılıp okunmuştur.

Arnavutların bir diğer ayırt edici özelliği kuzey ve güney bölgelerinde yaşayan halklar arasından önemli kültürel ve sosyal farklılıklardır. Bu farklılıkların temel nedeni coğrafi şartlardır. Dağlık kuzey bölgelerinde yaşayan halk Geg, nispeten düz arazilerden oluşan güney bölgelerinde yaşayan halk Tosk olarak anılmıştır. Osmanlı kaynaklarında Gegalık ve Toskalık olarak adlandırılan bu bölge isimlerinin ne zamandır kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir.²⁵ Dağlık Geg bölgelerinde sert coğrafi şartların oluşturduğu kabilesel sistem yoğun olarak görülmektedir. Bu kabileler kan bağına bağlı olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Arnavutluk'un kuzeyinde, Hoti, Skreti ve Pulati adı verilen kabileler Malisörler olarak adlandırılır. Ayrıca bu bölgeye Malisya adı verilmiştir. Kabileler arasında toplumsal düzeni sağlayan kanunlar bulunmaktadır. Bunların en bilineni Lek Dukakin kanunudur. Arnavutların sözlü geleneksel kanunları uzun yıllar boyunca varlığını korumuştur.²⁶ Bölgenin sert coğrafi şartları dışarıdan gelen etkileri en aza indirmiş geleneksel yapının korunmasını sağlamıştır.

²⁵ Nuray Bozbora, "Arnavutların Kökeni", *Balkanlar El Kitabı 1*, Akçağ Yayınları, Ankara, s.259.

²⁶ Edwin E. Jacques, *The Albanians an Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, North California, 1995.

Kuzey bölgesinin sert coğrafi şartlarından farklı olarak düz tarımsal arazilere sahip olan güneyde yaşayan halk Tosklar olarak bilinir. Kendi içlerinde de Çam ve Lap(Liyap) olarak ayrılan Tosklar, coğrafi şartlarından dolayı istilacıların etkisine daha fazla açık olmuşlardır. Bu nedenle Slav göçlerinin getirdiği karışıklıklar ve Bizans İmparatorluğu'nun oluşturduğu feodal sistem bölgede yoğun olarak hissedilmiştir. Genel olarak İşkumi Irmağının kuzey ve güneyinde yer alan Arnavutlar arasında her ne kadar farklılıklar yer alsada her iki tarafta kendisini *Shqiptar(Kartalın oğlu)* olarak tanımlamıştır.

Diyalektik farklılıklarına rağmen aynı dili konuşan Arnavutlar, tarih boyunca oluşturdukları sert kurallara bağlı kabilesel yaşamlarından dolayı, siyasal bir birlik oluşturmada zorlanmışlardır. Kabileler arasında yaşanan çıkar çatışmaları neticesinde yabancı işgalcilere karşı ortak tutum sergilenememiştir. Hristiyanlığın Balkanlarda yayılması sürecinde kuzeyde yaşayan halk Katolik mezhebini benimserken, güneyde yaşayan halk Ortodoksluğu benimsemiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devletinin bölgeye yerleşmesinden sonra bazı kabileler İslamı benimsemiş bu durum kültürel farklılıkları daha da derinleştirmiştir. Aynı şekilde kabile çıkarlarının ortak siyasal çıkarların üstünde tutulduğu da görülmüştür. Yukarıda belirtildiği gibi 12.yüzyılda Sicilya Kralının himayesi altına giren bazı kabileler Arnavut Krallığını kurmuş fakat kabileler arası çatışmalar bu krallığın kısa sürede yıkılmasına neden olmuştur. 1385 yılında Osmanlı Devleti ile yapılan savaş sonrasında birçok Arnavut kabilesi Osmanlıların vassallığını kabul etmiş sonrasında anlaşmadan vazgeçen bazı kabileler ise 1389 Kosova Savaşında Osmanlılara karşı savaşmıştır.²⁷ 1421 yılında Akçahisar ve civarını kontrolü altında tutan Arnavut Beyi Yuvan Kastrioti, Osmanlılara yenilmiş ve vasallığını kabul etmiştir. Bu bağlamda oğullarını Osmanlı Devletinin başkentine gönderen Yuvan Kastrioti vefatına kadar bölgede hüküm sürmüştür. Vefatının ardından oğlu Georg Kastrioti(İskender Bey) Osmanlı yönetimine karşı isyan etmiş, bölgeye gelerek Arnavut beylerini bir çatı altında toplamıştır. 1444 yılında kurulan Leş Birliği ile birlikte Arnavut kabileleri, Osmanlı yönetimine karşı ortak hareket etmiştir. İskender

²⁷ Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, C.1, sayı:2, İstanbul, 1953.

Bey'in 25 yıl süren hakimiyetinden sonra 15.yüzyılda Osmanlı Devleti bölgede tam olarak hakimiyetini kurmuş, Arnavut kabileleri tımar sistemi başta olmak üzere Osmanlılar ile kurdukları çeşitli bağlayıcı unsurlar içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

2.2. OSMANLI İMPARATORLUĞU İDARESİNDE ARNAVUTLAR

14. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin bölgede ilerlemesi neticesinde güçlü askeri yapısı olmayan Arnavut feodal beyleri peyderpey Osmanlı Devleti'nin himayesine girmiş, vasalliklerini kabul etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin bölgede tamamen hâkimiyet kurması 15. yüzyılda gerçekleşmiştir.²⁸ Bir Osmanlı vassali olan John Kastriyoti'nin oğlu George Kastriyoti (İskender Bey) Osmanlı himayesine karşı isyan etmiş ve diğer Arnavut beylerini kendi liderliği altında toplamıştır. Ancak bu başkaldırı, kabileler ve feodal beyler arasında çıkar çatışmasını tetiklemiş ve hareket İskender Bey'in ölümünden sonra dağılmıştır.²⁹

İskender Bey'in bu hamlesi, Osmanlı Devleti'nin bölgede tamamen hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. 15. yüzyılda yaşamış olan İskender Bey'in başkaldırısı Arnavut ulusalcılığı için de önemli bir yer tutmaktadır. Zira İskender Bey'in bu teşebbüsü Arnavutları tek çatı altında toplamayı hedeflemiştir.³⁰ Bu isyan neticesinde vasallık statülerine son verilen feodal beylerin toprakları, tımar sistemi içerisinde değerlendirilmiş, beyler ise tımarlı sipahi olmuştur. Ulaşılması zor dağlık bölgelerde yaşayan kabileler ise görece bağımsız bir yaşam sürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin bölgede kurduğu hâkimiyet neticesinde Ortodoks ve Katolik inanca mensup

²⁸ Hasan Kaleshi, "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma: Arnavut Halkının Etnik ve Millî Varlığının Korunmasının Sebepleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, İstanbul, 1970, s.176-194.

²⁹ Halil İnalçık, "İskender Bey", *İslam Ansiklopedisi*, C. 22, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1950, s.1079-1082.

³⁰ Bilgehan Pamuk, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk*, Balkanlar El Kitabı I, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.334.

Arnavutların büyük bölümü zamanla İslam'a geçmiş ve yönetim sınıfında yer almışlardır. Bununla birlikte devlet otoritesinin kısmen az ulaştığı kuzeyde Katolik nüfus bulunurken, devlet otoritesinin daha çok hissedildiği güneydeki bölgelerde ise Ortodoks Arnavut halk yaşamaya devam etmiştir.³¹ Din temelinde görünen bu ayrılık, Arnavutların bir araya gelip ulusal bir hareket başlatmasını engelleyen temel faktörlerden olmuştur.

18. yüzyılda Balkan coğrafyası imparatorluğun savaş alanına dönmüştür. Mali bunalımlar neticesinde ortaya çıkan otorite boşluğu bölgede Arnavut feodal beylerinin siyasi yapılanmalarına olanak sağlamış ve *Paşalık* denilen yerel idareler baş göstermiştir. Bu paşalıkların, Arnavut siyasal birliğini tesis etmek yerine feodal çatışmaları ve farklılıkları daha belirgin hale getirdiği söylenebilir. 18. yüzyılın ortalarında bölgede iki paşalık dikkat çekmektedir. Kuzeyde Buşhati ailesi tarafından kurulmuş İşkodra Paşalığı ve güneyde Tepedelenli Ali Paşa tarafından kurulmuş Yanya Paşalığı zamanla güçlenerek bölgelerindeki çeşitli paşalıkları himaye altına almışlardır.³² Tepedelenli Ali Paşa, Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki Yanya bölgesinin yerel yöneticisi olarak 1788'den beri görev yapıyordu. Ardışık savaşlarla güç ve zenginlik elde etmiş başarılı bir komutandı. Ailenin bölgedeki başarılı çalışmaları ve Sultan'a bağlılıkları ödüllendirildi. Ali Paşa'nın oğullarına geniş topraklar tahsis edildi. Tepedelenli her ne kadar padişaha sadık gibi görünse de, Yanya'daki sarayında, sultanlara benzer bir lüks içinde gizlice kendi devletini kurmaya hazırlanıyordu.³³ Fakat bu iki paşalık, Osmanlı sultanlarının kendi otoritelerini koruma amacıyla izledikleri politikardan ötürü birbirlerine düşmüşlerdir. İki Paşalık arasındaki rekabet, sultan II. Mahmut'un ayanları ortadan kaldırmasına kadar devam etmiştir. II. Mahmut, bölgede merkezi otoriteyi korumak amacıyla Arnavut halkının yaşadığı toprakları İşkodra,

³¹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 88.

³² Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "19.Yüzyıl Başlarında Arnavutluk'ta İktidar Mücadelesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 23 (36)*, Ankara, 2004, s.1-14.

³³ Ömer Turan, "The Role of Russia and England in the Rise of Greek Nationalism and in Greek Independence", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1999, s.269.

Manastır, Yanya, Kosova olmak üzere dört vilayete bölmüştür. Merkezden atanan valiler tarafından yönetilen bu vilayetlerin etnik dağılımına bakıldığında Arnavutlarla birlikte Sırp, Yunan, Bulgar, Türk gibi etnik grupların da mevcut olduğu görülmüştür. Bu vilayetler merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilmektedir. II. Mahmut'un vergilendirme ve askere alma politikaları Arnavutlar arasında tepkilere yol açmıştır. Merkezi otoritenin sarsılmasını engellemek amacıyla üretilen politikalar Arnavutların da zamanla savunma mekanizması geliştirmesini sağlamıştır. Feodal beylerin kontrolü altında gerçekleşen isyanlar, merkezden gönderilen valilerin görev bölgesine ulaşmasını engellemeler bu amaca hizmet etmiş, Osmanlı'nın bölgede otokontrolü sağlamak adına attığı her adım ayrıcalık ve muafiyetlerini kaybetmek istemeyen Arnavutlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır.³⁴ Tanzimat Fermanı'nın Balkanlardaki Hıristiyan tebaaya getirdiği özgürlükler, devletle cemaat arasında iletişim kuran dinsel liderlerin otoritesini zayıflatmış ve kültürel-etnik türdeşliğe dayanan özgürleşme hareketinin doğmasına neden olmuştur.

Millet sisteminin dinsel ve geleneksel temellerinde başlayan çözülme, sivil otoritesini kaybeden din adamları ve kilise sayesinde ulusal ve kültürel uyanışın temelleri atılmış oldu. Batılı devletler tarafından desteklenen bu ulusal hareketler, Arnavutlar gibi dinsel açıdan bölünmüş bir halk için büyük tehlike oluşturmuştur. Ortodoks ve Katolik Arnavutlar, gelişen ulusal hareketlerin içine çekilirken Arnavutlar içinde çoğunlukta bulunan Müslümanlar ise Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını sürdürmüştür. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin bölgede güç kaybetmesi ciddi anlamda Müslüman Arnavutları, komşuları arasında yükselen toprak temelli milliyetçilikleri karşısında savunmasız hale getirmiştir. Tanzimat Fermanı'nın yankıları Arnavut milletinin geleceğini düşünen aydınların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişimler neticesinde Arnavut ulusal hareketi ortaya çıkmıştır.³⁵

³⁴ Bilgehan Pamuk, a.g.e., s. 344.

³⁵ Muhamed Ahmetaj, *Berlin Kongresi ve Sonuçlarının Osmanlı Devleti ve Arnavutlar Üzerindeki Etkileri*, Uludağ Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2011.

93 Harbi sonucunda Osmanlı Devleti'nin parçalanma ihtimali Avrupanın önde gelen devletlerini alarma geçirdi. Avrupalı devletler (İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya) Ayastefanos Antlaşması ile gündeme gelmiş Rusya'nın uzantısı durumunda ki Büyük Bulgaristan'ı reddediyorlardı. Avrupalı büyük devletler, Rus Çarlığı'nın Akdeniz'e inmesini gerçekleştirecek olan ve Osmanlı Devleti'nin sonunu getirecek olan durumu değiştirmek maksadıyla 1878 yılında barış koşullarını tekrar görüşmek için Berlin'de toplandılar. Bismarck'ın öncülüğünde yapılan konferansta büyük Bulgaristan sınırları yenilendi. Bu durumla birlikte, Tuna ve Balkan dağları arasında kalmış özerk bir Bulgaristan meydana getirildi. Diğer kısımlar tekrar İmparatorluğa bağlandı. Böylece Bal kararları ile Rusya'nın Balkanlardaki çıkarlarının kısmen önüne geçilmiş oldu.³⁶

Yeni düzenleme ile beraber Arnavutların yaşadığı tüm topraklar tekrar Bab-ı Ali'nin denetimine geçti. Böylelikle Balkan ülkesi olan Sırbistan'ın Arnavut toprakları üzerindeki amaçları baltalanmıştı. Sırbistan, Priştine Sancağı üzerinde direkt de yalnızca savaş öncesindeki topraklarını koruyabildi.³⁷ Osmanlı Devleti, Berlin Kongresiyle birlikte muazzam boyutlarda toprak kaybetti, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Bulgaristan, Kıbrıs ve kuzey doğu Anadolu'nun bir bölümü kaybedilen topraklar arasındaydı. Bu kayıplar neticesinde İmparatorluk nüfusunda yüzde yirmilik bir azalma yaşandı.³⁸

Berlin Kongresi süresince, büyük devletlerin temsilcilerin, Arnavutlar tarafından sürekli protesto telgrafları ve dilekçeleri gönderildi. Arnavutların öncelikle istedikleri güney vilayetlerin İşkodra, Kosova, Üsküp gibi şehirlerle birleştirilmesi ve merkezi

³⁶ İ. B. Birecikli, "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), Ankara, 2009, s.95- 122.

³⁷ H. Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar" *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* (147), 2003, s.131-152.

³⁸ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s.251.

konumundan dolayı Ohrid'in başkent yapılmasıydı.³⁹ Ayastefanos Antlaşması kararlarından sonra Arnavutların içerisinde bulunduğu tehlikenin farkına varan Arnavut ileri gelenleri tarafından kurulan Prizren Birliği, Berlin Kongresi'nde Avrupa devletlerinin temsilcilerine dilekçeler gönderdi. Gönderilen dilekçelerde "Biz Türk değiliz ve olmak istemiyoruz, ayrıca Slavların, Avusturyalıların veya Yunanlıların bizi yönetmesini istemiyoruz. Biz Arnavut olmak istiyoruz."⁴⁰ şeklinde yer alan ifadelerle durum özetlenmekteydi. Bab-1 Ali başlangıçta Birliğin çalışmalarını destekliyordu. İmparatorluk, birliğin çalışmaları vasıtasıyla gücünün eksildiği alanlardaki kayıplarını azaltacağını ve bağımsız Balkan devletlerinin müdahalesini pasifize edeceğini umuyordu.

İmparatorluğun Prizren Birliği'ne karşı bu tutumunun yanısıra bölgede Yanyalı Ali Paşa'nın yaptıkları unutulmamıştı. Yanyalı Ali Paşa'nın İstanbul'un otoritesini tanımayarak geliştirdiği bağımsız politikaları, imparatorluk için bir dersti ve bu bağlamda Arnavutların özerklik yanlısı faaliyetlerine karşı tedbirler alınmaktaydı.⁴¹ Çok geçmeden Arnavutların siyasi protestolarının yerini sivil itaatsizlik ve silahlı eylemler aldı. Prizren Birliği, Bab-1 Ali'nin otoritesini reddederek asker göndermemeye karar verdi. Aslında ilkel bir milli hafızaya sahip olursa bile 1878 senesinin sonlarında ülkenin kuzeyindeki Arnavutlar, İmparatorluğa vergi ve asker vermemeye başladılar.⁴² Arnavutların bu eylemleri literatürde *Arnavut Sorunu* olarak yer alan olaylar silsilesinin başlangıcına zemin hazırladı.

³⁹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 85.

⁴⁰ Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s.53.

⁴¹ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 72.

⁴² H. Bello, *Osmanlı ve Arnavut Kaynaklarına Göre Arnavutluk'ta 1911 Malisörler İsyanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2009, s.28.

1912 öncesinde çoğu Arnavut bağımsız bir yönetimden ziyade yerel çıkarların gözetildiği ve ulusal güvenliğin olduğu özerk bir yönetim istemekteydi. Bununla birlikte Arnavutlar içerisinde de kuzeylilerin özerklik talepleri güneylilerin tutumlarına göre daha sertti. Arnavutların yaşadığı iç bölgelerden Prizren Birliğine daha az destek gelmekteydi çünkü onlar sınır bölgelerinde yaşayanlar kadar tehdidin farkında değildiler.⁴³ Ayrıca İmparatorluk yönetiminde yüksek konumda bulunanlar Prizren Birliği'nin kararlarının kendi çıkar ve konumlarına zarar vereceğini düşündüğü için destek vermemişlerdir. Bununla beraber, 1879 yılının Ocak ayından evvel yayınlanan Birlik kararları Bab-ı Ali'den isteklerini şu beş madde üzerinde iletmekteydi.

- Arnavutların yaşadığı bölgeler tek bir vilayet altında toplanmalıdır,
- Kurulacak vilayetin yönetimi için bir millet meclisi oluşturulmalıdır,
- Vilayette görev alacak tüm memurlar Arnavutça bilen kişiler arasından seçilmelidir,
- Arnavutça eğitim veren kurumlar açılmalıdır,
- Toplanacak vergiler vilayetteki kamu giderleri için kullanılmalıdır.⁴⁴

Osmanlı yönetimi, yayılmacı Balkan devletlerine karşı destek verdiği için Birliğin isteklerini o an için görmezden gelmiştir.

Berlin Kongresinde Arnavut sorunu ciddiye alınmamış nitekim Bismarck, “Arnavut diye bir millet yoktur”⁴⁵diyerek tutumunu göstermiştir. Kongre sonrasında ise Arnavutlara karşı tutum değişmiş, Arnavut sorunu büyük güçleri meşgul etmiştir. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşından sonra Arnavutların yaşadığı bölgelerin bir bölümünün Karadağ yönetimine verilmesine Prizren Birliği tamamen karşı çıkmıştır. Birliğin

⁴³ Bilgin Çelik, *İttihatçılar ve Arnavutlar*, Buke Yayınları, İstanbul, 2004, s.102.

⁴⁴ Bilgin Çelik, a.g.e., s.98.

⁴⁵ Peter Bartl, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912*, İstanbul, 1998, s.79.

girişimiyle binlerce gönüllü Arnavuttan oluşan ordu Karadağ sınırına yığılmıştır.⁴⁶ Karadağ Prensi Nicholas, Arnavutların müdahalesine karşı bölgeye ordu göndermiştir. Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu arasında olan bu soruna kısa sürede büyük güçler de müdahil olmuştur. Karadağ'ın Arnavutlara karşı başarısız müdahalesi Avrupalı devletlerin Berlin Kongresi kararlarını gözden geçirmeye yöneltti. Avrupalılar, Şubat 1879'da Arnavutların ısrarla talep ettiği Plava, Podgorica, Gucia, Ulcinj gibi şehirlerden Osmanlı güçlerinin çekilmesini talep etti.⁴⁷

Büyük güçler, Nisan ayında Arnavutların taleplerini görmezden gelerek, Corti Hattı⁴⁸ (İtalya Dışişleri Bakanı Kont Corti tarafından Berlin Kongresinde oluşturulan sınır) olarak bilinen sınırı oluşturup, Plava ve Gusinji'yi Karadağ'a Hoti ve Gruda'yı imparatorluğa bıraktılar. Temelde Berlin Kongresinde temsilciler Arnavutluk'u etnik bir pencereden değil tamamen coğrafi manada değerlendirmişlerdir. Bu tutum, Arnavutların toprakları için mücadele kararlılığını arttırmıştır. Haziran ayında tekrar çatışmaların çıkması üzerine Avrupalı devletler, Hoti ve Gruda yerine Ulcinj ve Bar şehirlerini Karadağ'a verdiler. Karadağ'a verilen bu ödül sonrasında altı bin kadar Arnavut denizci şehri ablukaya aldılar.⁴⁹ 22 Nisan'da Osmanlı ordusu bölgeden çekilirken, onların yerlerini Prizren Birliği'nin gücü doldurdu. Büyük güçler bu olay sonrasında Birliğin, İmparatorluk tarafından kullanılan kukla bir örgüt olmadığını anladı. Büyük güçler, aynı yılın Eylül ayında şayet Osmanlı İmparatorluğu bölgedeki Arnavut faaliyetlerine

⁴⁶ M. Gençoğlu, "II. Abdülhamid Döneminde Karadağ-İşkodra Sınırının Güvenliği Meselesi", *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri 05-07 Ekim 2012*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Isparta, 2013, s.155-166.

⁴⁷ N.Köstüklü, "Balkan Savaşı Öncesinde İşkodra ve Kosova Vilayetlerinin Durumuna Dair Çetine Sefiri Alfred Rüstem Bey'in Bir Raporu", *ATAM*, C.:28, S.:84, 2012, s.45.

⁴⁸ Hakan M. Yavuz, *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Utah University Press, 2011, s. 402.

⁴⁹ U. Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.102.

müdahale etmezse İzmir'in işgal edileceğini duyurdu. Nihayetinde Bab-ı Ali, Ulcinj'in teslim edilmesi için bölgeye birlik gönderdi.⁵⁰

Buna karşılık bölgeyi bırakmayı ısrarla reddeden Arnavutlar Osmanlı birlikleriyle de çatışmalar yaşadılar. 1880 senesinin sonlarına doğru Birlik'in oluşturmuş olduğu kuvvetlerin gücü kırıldı ve Ulcinj bölgesi Karadağ'a teslim edildi. Bu ilhak, Arnavutluk'un kuzeyinde yaşanacak kanlı çatışmaların başlangıcı olmuştur. İngiliz seyyah ve Arnavutluk çalışmaları uzmanı Edith Durham, Berlin Kongresi kararlarıyla şekillenen sınırların Arnavutlar için hiç uygun ve pratik olmadığını dile getirmiştir. Bu durumu "Berlin Kongresi ile çizilen sınırların uygulanması çok zordur... Bu sınır sürekli kan akıtacaktır."⁵¹ şeklinde ifade etmiştir.

Karadağ sınır meselesinden sonra Bab-ı Ali ile Prizren Birliği arasında ortaya çıkan gerginlik, ilişkileri tamamıyla kopma noktasına getirmiştir. 19. yüzyılın son çeyreği boyunca Arnavutluk ile Karadağ sınırında devam eden çatışmalar görülmekteydi ve aynı zamanda bölgede Bab-ı Ali'ye karşı da organize bir direniş oluşmuştu.⁵² Bu dönemde Arnavutluk sınır meselesi Avrupalı devletlerin ilgisini çekmedi. Arnavutluk hem Afrika'nın iç kesimleri gibi uzak görünmekte hem de çok az ziyaret edilen bir bölge olarak tanımlanmaktaydı.⁵³

1879 yılının yaz aylarında genç ve cesur bir İngiliz gezgin olan Edward Knight bir arkadaşı ile birlikte kuzey Arnavutluk ve Karadağ'ı ziyaret etmiştir. Bölgedeki siyasi ve sosyal hayatı kaleme almıştır. Bölgeyi gören Knight, Durham gibi Berlin Kongresi

⁵⁰ Stavro Skendi, "Albanian Political Thought and Revolutionary Activity 1881-1912," *Südost Forschungen*, Vol.13, Münih, 1954, s.165.

⁵¹ Edith Durham, *The Struggle for Scutari*, E. Arnold, London, 1914, s.159.

⁵² U. Özcan, a.g.e., s.104.

⁵³ M. Gençoğlu, a.g.e., s.162.

kararlarını dehşet verici olarak tabir etmiştir. Seyyah, “Karadağ’ın elinde olan bölgelerde ve köylerde fanatik Müslümanlar yaşamakta, bu ilerde kanlı çatışmalara neden olacak bir durum”⁵⁴ diye uyarılarda bulunmuştur. Knight, 1879 yılındaki görüşlerinde kuzey Arnavutluk’ta Osmanlı otoritesinin durumundan da bahsetmiştir.

“Hükümetin etkisi burada çok zayıf, ne korkuluyor ne de saygı duyuluyor. Burada Bab-ı Ali’nin durumunun ne kadar çürük olduğu aşikâr.”⁵⁵

Berlin Kongresinin oluşturduğu Karadağ-Arnavutluk sınırı uzun yıllar çatışmaların yaşandığı bir bölge olarak kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Arnavutların yaşadığı bölgeleri birleştirme taleplerini karşılamadığı için Prizren Birliği bu görevi kendi üzerine aldı. 4 Ocak 1881 tarihinde Kosova’da ciddi bir Arnavut direnci başladı. Sulejman Vokshi komutasında oluşan Prizren askeri birliği, önce Üsküp’ü işgal etti.⁵⁶ Oradan işgali Mitrovica ve Novi Pazar’ın kuzeyine kadar genişletti. Müdahalenin başladığı ayın sonu itibariyle Birlik, Priştine’yi kontrol altına aldı. Kosova dâhilinde hükümet kurduğunu ve tüm Osmanlı yöneticilerinin bölgeyi boşaltması gerektiğini deklare etti.⁵⁷ Birlik, Kosova’dan başlayarak güneye doğru ilerleyen bir sınır çizerek Osmanlı yöneticilerine bildirdi. Osmanlı İmparatorluğu ilk kez Müslüman tebaa arasında gelişen bir milli hareketle karşılaşmıştı. Bu süreçte Yunanistan ile arasında ki Teselya sorunu ile meşgul olan İmparatorluk, Teselya meselesini çözdükten sonra dikkatini Prizren Birliğinin tasfiye hareketine yöneltti.⁵⁸

⁵⁴ E. Knight, *Albania A Narrative of Recent Travel*, London, 1880, s.114.

⁵⁵ E. Knight, a.g.e., s.117.

⁵⁶ Peter Bart, a.g.e., s.78.

⁵⁷ Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999, s.105.

⁵⁸ Peter Bart, a.g.e, s.82.

23 Mart tarihinde, birliğin İstanbul komitesinde bulunan üyeleri tutuklandı ve Rodos Adasına sürgüne gönderildi. Bir ay sonra, bir merkezileştirme savunucu olan Derviş Paşa komutasındaki bin kişilik ordu, Kosova'ya doğru yola çıkmıştır.⁵⁹ Derviş Paşa'nın ordusu ciddi bir mukaveletle karşı karşıya kalsa da Prizren'i ele geçirmiştir. İmparatorluğun müdahalesinden sonraki birkaç gün içinde Birliğin merkezi Yakova'ya(Gjakova) taşınmıştır. İmparatorluğun benzer müdahaleleri, Birliğin güney yapılanmalarını çökertmek için de gerçekleşti. Birkaç hafta içinde Prizren Birliği'nin liderleri askeri mahkemelerde yargılandılar ve çoğunlukla Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürgün edildiler. Devletin müdahalesi başlayınca kaçan Birliğin önde gelen isimlerinden Abdül Fraşeri, Nisan sonunda yakalandı.⁶⁰ Yargılandıktan sonra önce ölüm cezasına çarptırılan Fraşeri sonrasında ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1885 yılında II. Abdülhamid tarafından çıkarılan genel aftan yararlandı ve 1894 yılında öldü.

Prizren Birliği, ortadan kaldırılsa da bu ilk hareket, Arnavut aydınları ve entelektüelleri üzerinde güçlü bir etki sağladı. Birlik, imparatorluk içerisinde kültürel ve siyasal özerklik isteklerini milliyetçi taleplerle birleştirmiş oldu. Ayrıca, komşu Balkan devletlerinin irredentist (Bir devletin, kendi sınırına yakın yaşayan soydaşlarının oturduğu bölgeleri ilhak etme politikası olarak ifade edilebilir.) politikalarına ilk karşı çıkan da Prizren Birliğiydi. Bab-ı Ali, etkin bir şekilde Birliği ortadan kaldırmış olsa da uyanmış olan Arnavut ulusalcılığının güçlenmesini de sağladı. Arnavut birliğinin dağılmasından sonra ki süreci birçok yerel isyan izledi. Bu isyanların nedenleri başında eski vergilerin arttırılmasının yanı sıra yeni vergilerin de dayatılması gelmekteydi. 1885 yılında Kosova'da vergilere ve nüfus sayımına karşı bir isyan çıktı.⁶¹ Osmanlı yönetimi Kosovalı Arnavutları teskin etmek için bazı siyasi tutukluları serbest bırakma yolunu denedi. Ama II. Abdülhamit rejimi (1876-1909) Arnavut bölgeleri açısından karışıklık

⁵⁹ Emine Altunay Şam, "Arnavut Birliği'nin Kurulması ve Derviş Paşa'nın Layihası", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.149, 2004, s.204.

⁶⁰ M. Aruçi, "Abdül Frasherî" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s.278.

⁶¹ Malcolm, a.g.e, s.75.

dönemi oldu çünkü tüm milliyetçi liderler tutuklandı ve Birliğe bağlı yerel organizasyonlar dağıtıldı.⁶²

1889 yılının Ocak ayında Kosova'nın çeşitli yerlerinden gelen dört yüz delege İpek (Peja-Pec) şehrinde toplandı. Prizren Birliği'nin reforme edilmiş şekli olarak bir araya gelen Peja Birliği'ne Haxhi Mulla Zeka başkanlık etmiştir.⁶³ Bu kuruluşun esasen Müslümanlık yönü ağır basıyordu. Çalışmaların yapıldığı dönemde Makedon ve Arnavut Hıristiyanlarının belirttiği reform talepleri organizasyon tarafından daha az dikkate alındı. Daha önceki Arnavut hareketinde de görüldüğü gibi ılımlı ve daha radikal gruplar arasında mücadele vardı. Radikal gruplar, siyasi bir özerklik talebi içindeyken ılımlı grupların isteği kültürel reformlar yönündeydi. Bunların yanı sıra toplantının temel amacı İslam dininin korunmasıydı.⁶⁴

Bu süreçte kuzey kabileleri ilkel bir milliyetçilik duygusuna sahiptiler. Ulus fikri halen kabile partikülarizmi (Bir sosyal zümrenin, dinsel, mesleki grubun, bir bölümünü oluşturduğu daha geniş gruba karşı çıkararak kendi törelerini koruması) ile mücadele halindeydi. Hıristiyan Arnavutlar, Osmanlı yönetimine yoğun bir güvensizlik duyuyorlar ve bu fikrin etrafında birleşiyorlardı. Çoğunluğu Müslüman olan Kosovalı Arnavutlar muhafazakâr yapıdaydılar ve kendilerini din bağlamında Osmanlıyla birleştiriyorlardı. Bölgenin güneyinde yaşayan Ortodoks Arnavutlar ise Yunanlılardan etkilenmişlerdi ve birçok eşraf Yunanistan ile birleşme fikrini savunuyordu.⁶⁵

⁶² M. Aruçi, "Kosova". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (26), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.219-221.

⁶³ Clayer, a.g.e, s.89.

⁶⁴ Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir, 1944, s.32.

⁶⁵ M. Kiel, "İpek", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (22), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.366-368.

Arnavutlar, sadece din bakımından değil, sınıf ve bölge bakımından da birbirlerinden ayrılmışlardı. Arnavutlar bazı zamanlar Bab-ı Ali'ye karşı savaşıyorlardı ama hiçbir zaman yanı başlarındaki Slav veya Yunanlılarla, Osmanlı'ya karşı ittifak kuruyorlardı.⁶⁶ Kuzey veya güneyde yaşayan Hıristiyan Arnavutların Yunan veya Slavlaşmasına Bab-ı Ali karışmamıştır. Bununla birlikte Müslüman Arnavutlar direkt Türk olarak görülmüştür. Ne zaman Osmanlı Devleti, Yunan veya Slavlarla çatışsa Arnavutlar hemen Bab-ı Ali'nin yanında yer alırlardı. Çünkü burada karşılıklı bir çıkar söz konusuydu, Osmanlı Devleti bölgede zayıfladığı halde Arnavut toprakları komşu halklar tarafından tehdit edilecekti. Bu nedenle Girit Ayaklanmasını takip eden 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında, Geg ve Tosk Arnavutları, Osmanlı Devleti'ne yardım etmişlerdir. Bu savaşta Arnavut taburları, Yunanlıların Penepigadia'dan Teselya bölgesine kadar geri çekilmesini sağladı.⁶⁷ Yunanlılar, biligual(iki dil bilen)Ortodoks Arnavutların Yunan ordusunu kurtarmaya geldiğini hayal etmişlerdi fakat bu durum mümkün değildi.⁶⁸ Ancak Bab-ı Ali halen Arnavutlardan kuşku duyuyordu. Zira 1901 Mayıs'ında Arnavut çeteleri Novi Pazar'ın bir bölümünü, Sjenica ve Priştine'yi talan ettiler ve her yerde Slavlara saldırdılar.⁶⁹ Sırp nüfusu bu durumdan çok büyük sıkıntı çekti çünkü Arnavutlar Kolasin'i (Kolaşin) işgal ettikten sonra bölgede katliamlar yapmıştır.⁷⁰

1880'li yıllarda Avrupalı devletler, yeni bir denge kurma amacıyla reformlar yapmayı denediler. 1881 yılında Fransa'nın Tunus'u işgal etmesinden sonra İtalya, Avusturya-Macaristan ve Almanya'nın bulunduğu bloğa yaklaşmaya başladı. İtalya'nın bu ittifakta ki öncelikli amacı Rusya ve Fransa'nın Balkanlarda ki statükolarını kendi lehlerine

⁶⁶ Mucize Ünlü, *Kosova Vilayeti (1877-1912)*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014, s.98.

⁶⁷ Robert Elsie, *Studies in Modern Albanian Literature and Culture*, Columbia University Press, New York, 1996, s.57.

⁶⁸ Kemalettin Kuzucu, "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, 2012.

⁶⁹ Nuray Bozbora, "Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi", *Balkanlar El Kitabı (1)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2006, s.555-575.

⁷⁰ S. Skendi, a.g.e, s 193.

çevirmektir. 1887 yılında İtalya ile Avusturya ayrı bir anlaşma imzalayarak bölgede barışın korunması adına Balkanların statükosunun korunması yönünde fikir birliği yaptılar. Bu anlaşmayla İtalya ile Avusturya-Macaristan Arnavutluk topraklarına dair güvensizliklerini gidermiş oldular.⁷¹ Arnavutluk her iki krallık içinde hayati öneme sahip bir bölgeydi. Osmanlı Devleti'nin dağılması durumunda Arnavutluk için, Avusturya'nın koruması altında özerk bir statüde varlığına devam edeceği ve böylece büyük güçlerin etkisine girmeyeceği planlanmaktaydı.⁷² Bu büyük güçlerin arasında tabii ki İtalya'da bulunmaktadır ve Avusturya'nın olası müdahalesinden hoşlanmamaktadır. İtalya'nın uzaklarda sömürge arayışlarının başarısızlıkla sonuçlanması, onu Adriyatik'teki çıkarlarına döndürmüştür. Bab-ı Ali, bölgenin karışıklığına rağmen statükoyu korumak için mücadele etse de her fırsatta büyük güçler İmparatorluğu, milli hareketleri destekleyerek bölgenin siyasi haritasını değiştirmekle tehdit ettiler.

2.3. ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN DOĞUŞU

Arnavut ulusal hareketinin ortaya çıkmasında ve gelişim sürecinde etkin olan dinamiklerden birinin de feodal beyler olduğu görülmüştür. Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki temel varlığı 14. yüzyılda başlamış ve 20.yüzyıl da sona ermiştir. Bu altı yüz yıllık zaman diliminde devam eden barış ortamı ve birliktelik, 19. yüzyılda değişmeye başladı. Mevcut durum bazı akımlarla ve bağımsızlık savaşları ile problemlili ve çatışmalı bir hal almaya başladı. Milliyetçilik temelli akımlar ve bağımsız bir ülke kurmayı amaç edinenler tarafından çıkarılan isyanlar problemlili ve çatışmacı bir ortam hazırladı. Osmanlı İmparatorluğu genel olarak Balkan halklarına kendi yönetim biçimini aktardıysa da Balkan toplumlarının yöresel kurumlarını muhafaza etmiştir. İstimalet politikası gereği yerel dil ve kültürel öğelere dokunmamış, bunların yaşamasına müsaade etmiştir.⁷³ Yerel dil ve kültürel unsurlar, İmparatorluğun temel

⁷¹ P. Bartl, a.g.e, s.63.

⁷² H. Şıvgın, a.g.e, s.141.

⁷³ Osmanlı istimalet politikasının başlıca noktaları olarak, fethedilen yerlerin halkına iyi davranma, onları himaye etme, dış düşmanlara karşı can ve mal güvenliğini sağlama, inançlarına karışmama, vergilendirme noktasında kolaylık sağlama sıralanabilir.

gayelerinden biri olan düzenli vergi ve asker toplamasına engel değildir. İmparatorluğun ekonomisinin güçlü olduğu dönemlerde bu tutum, devletin işleyişine zarar vermemiş aksine vergi ve asker sisteminin canlılığını arttırmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde İmparatorluğun iç dinamikleri ve Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak bu hoşgörülü tutum isyan ve anarşiyi doğurmuştur.

Osmanlı Devleti, Balkanlarda birkaç nokta dışında yerel otoriteye karşı herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.⁷⁴ Fakat daha geniş bir yapı dâhilinde Balkanları kendi yapısının bir merkezi haline getirmiştir. Ayrıca Balkan kökenli bir çok kişinin Osmanlı İmparatorluğu'nun en üst devlet görevlerinde yer aldıkları görülmüştür. Osmanlıların Balkanları fethetmesinden sonra, Balkan coğrafyasında meydana gelen din değişiklikleri de Osmanlı'nın baskısından daha çok Balkan halkının kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmıştır.⁷⁵

Fakat bu geniş coğrafyaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu, Balkan halklarıyla bazı dönemlerde özellikle 18. yüzyılın sonlarında karşı karşıya gelmiştir. Bu çatışmaların esasında ise hiç kuşkusuz Avrupa'da oluşan yeni akımlar ve özellikle ulus millet anlayışına göre yönetilmek isteği bulunmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı'yı parçalamak için Balkanlardaki gayrimüslim milletler kışkırtılmış ve bağımsızlık savaşına girişilmiştir.⁷⁶

Osmanlı Devleti, ilk defa gerçekleşen milliyetçilik saldırılarına karşı bazı ufak ayrıcalıklar vererek farklı dini grup ve milletleri bir arada tutmayı başardı. Fakat Sultan Abdülhamit bu tarz bir yönetimin çok uzun süreli çözümler üretmeyeceğini ve Balkan topluluklarının, Hıristiyan milletlerin girdiği bağımsızlık isteklerinin pek de geri

Bkz. Mücteba İlgürel, "İstimalet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.23, İstanbul, 2001, s.363.

⁷⁴ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl, Küre Yayınları*, İstanbul, 2006.

⁷⁵ Bilgin Çelik, "Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç: Ortodoks Arnavutların Patrikhaneden Ayrılma Çabaları". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (16), 2004, s.131-150.

⁷⁶ Y. K Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı (I)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2013, s.403-435.

dönülebilir seviyede olmayacağını fark ederek, müslümanlığa vurgu yapan bir devlet politikasını tercih etmiştir.⁷⁷ Sultan Abdülhamit'in bu politikası Hıristiyan halkı ile var olan ayırım durumlarını daha da belirginleştirdi. Var olan çatışmalara çözüm üretmemekle birlikte bu politikanın Müslümanlar tarafından olumlu karşılandığı ve devlete bağlılıklarını arttırdığı söylenebilir. Bu bağlamda, Müslümanların yoğunlukta olduğu Arnavutluk, Bosna ve Makedonya'da halk, genel hatlarıyla İmparatorluğa bağlılığını devam ettiriyordu.⁷⁸

Balkanlarda yaşayan başka topluluklar gibi Arnavutların da Osmanlı Devleti ile ilişki halinde olması 14.yüzyılda başlamıştır. 15. yüzyılın ikinci yarısında Arnavutların ulusal kahramanları İskender Bey'in ölümü Arnavutlar arasında direnişin kırılmasına neden olmuştur.⁷⁹ İskender Bey'in ölümünden sonra Osmanlılar, Arnavutların yaşamış olduğu topraklarda tam hâkimiyetlerini sağlamışlardır.⁸⁰

Bu hâkimiyet döneminde ise, Arnavutluk topraklarında büyük feodal aileler bulunmaktaydı. Aslında tam olarak feodal bir yapı söz konusu değildi. Geniş toprak sahibi olan belli ailelerin, ekonomik olanaklara sahip olmayan köylüler üzerinde etkili olduğu bir sistem söz konusudur. Köylüler Avrupa'daki gibi feodal lordlara bağlı değil, yüzyıllar boyunca toplumda şekillenen bazı kurallar çerçevesinde güç sahibi ailelere ekonomik olmakla birlikte manevi bağlarla bağlıdır.⁸¹ Arnavut halkında tam bir birlik ve beraberlik bulunmamaktadır. Her feodal aile ait olduğu toprak ve bireyler üzerinde hakka sahip olmuştur. Feodal aileler arasında toprak hâkimiyeti bağlamında bazı durumlarda çatışmalar yaşanmıştır.

⁷⁷ Akın, H., & Çetin, H., "Millet Sisteminin Balkanlar'da Etnik Kimliklerin Oluşmasındaki Rolü", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti-II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul, 2006, s.51-66.

⁷⁸ K. Kuzucu, "Lahiyalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu 1860-1908", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (12), 2012, s. 309-312.

⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Arnavutluk Prensi Meşhur İskender Bey'e Ait Orijinal Bir Vesika". *VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 20-26 Ekim 1961)*, Ankara, 1967, s.359-363.

⁸⁰ Halil İnalçık, "İskender Bey", *İslam Ansiklopedisi (22)*, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1950, s.1079-1082.

⁸¹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbendler Başbuğluğu", *GAMER I*, Ankara Üniversitesi, 2012, s.155-165.

Her bir feodal ailenin reisi olarak ifade edilebilecek bir lider bulunmaktaydı. Bölgelerin kendi aralarında biçimlendirmiş oldukları ve yüzyıllarca devam eden yazılı olmayan kanunları bulunmaktadır.⁸² Bu yazılı olmayan kurallar hem aile hem toplum içerisindeki ilişkileri belirlemekteydi.

Osmanlı ise Arnavutluk'ta bulunan büyük feodal ailelerin hâkimiyetlerini muhafaza etme karşılığı olarak onları Osmanlı Devleti yapısına bağladı.⁸³ Bölgenin ileri gelen aileleri halk üzerinde gücü elinde bulundursa da yönetim konusunda Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmışlardır. Böylece yerel güçler, İmparatorluk hizmetine girerek pasifize edilmiştir. Bu durum muhtemel bir ayaklanmanın önünü kesmeyi amaçlıyordu. Ayrıca bölgede bulunan kentli tüccarlar ise yönetimde söz sahibi olabilecek kadar güçlü bir zümre değildi.

Osmanlı'nın hâkimiyetini tehlikeye atabilecek temel oluşum feodal beylerin bir arada hareket etmesiydi. Osmanlı İmparatorluğu da bu tehdidin farkındaydı. Eyalet sistemi ve değişik ödül ve cezalandırma yöntemleri ile Arnavut feodallerini birbirinden ayrı tutmayı hatta zaman zaman onları kendi içinde savaştırmayı stratejik bir siyaset eşliğinde başarmıştı.⁸⁴

Osmanlı'nın Balkan topraklarında tam hâkimiyetini sağlamış olduğu 15. yüzyılın sonlarında Arnavutların hemen hepsi Hristiyandı. Çok küçük miktarda da olsa Müslüman nüfusun olduğu kabul edilse de güney de bulunan Arnavutların bir kısmı Ortodoks, kuzey Arnavutların bir kısmı ise Katolik mezheplerine bağlıydı. Arnavutların

⁸² Edith Durham, *High Albania, A Victorian Traveler's Balkan Odyssey*, Phoenix, London, 2000.

⁸³ Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

⁸⁴ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "19.Yüzyıl Başlarında Arnavutluk' ta İktidar Mücadelesi" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23 (36), 2004, s.1-14.

İslamiyete geçişi 16. yüzyılda başlasa da yoğun şekilde 17. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir.⁸⁵

Dostane ilişkiler temelinde devam eden Osmanlı-Arnavut ilişkileri, Tanzimat döneminden itibaren değişmeye başlamıştır. Osmanlının merkezileşme çabaları Arnavutların yüzyıllar boyunca oluşturulmuş yönetim sistemini değiştirebilecek özellikte reformlar olarak görülmektedir. Esasında Osmanlı İmparatorluğu'nun hedefi devleti merkezileştirerek kuvvetlendirmektir fakat merkezileşme çabaları Balkan topraklarında Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutan yapının çökertilmesi anlamını taşıyordu.⁸⁶

Toprak sahiplerinin arzu ve isteklerine göre şekillendirdikleri uygulamaları aslında ciddi anlamda olumsuz olarak köylülerin ezildiği, bu güçlü toprak sahiplerinin de zaman zaman Osmanlı egemenliğini tehlikeye düşürecek ya da yok edecek ölçüde güçlendiği bir gerçektir. Her şeye rağmen tutunabilecek başka bir unsur/toplumsal grup olmadan Osmanlı İmparatorluğunu Balkan topraklarında ayakta tutan tek güce saldırmak çok başarılı bir politika olmadığı ortaya çıktı.⁸⁷

Yukarıda belirtilen hususlar, Arnavut milliyetçiliğinin gelişimini anlamlandırabilmek için önemli noktalar. Yerel yönetimlerin varlığı ve bu durumun kabilevi yaşam tarzını devam ettirmesi milliyetçiliğin önünde önemli engellerden biri olacaktır.

19. yüzyıl içinde Arnavutlar arasında Osmanlı itibar ve otoritesini derinden etkileyen iki özellik dikkat çekmekteydi. Bu etkenlerden birincisi 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması halkı olumsuz etkisi altına alırken ikincisi de 1839 senesinde ilan

⁸⁵ A. Popovic, *Balkanlarda İslam*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.172.

⁸⁶ Bigin Çelik, "Geleneksel Yapı İle Modernite Arasındaki Gerilime Bir Örnek: Arnavutluk'ta Kan Davaları ve II. Meşrutiyet Döneminde Soruna Çözüm Arayışları", *Studies of the Ottoman Domain*, 4 (7), 2014.

⁸⁷ Sönmez, a.g.e, s. 91.

edilen Tanzimat Fermanıdır.⁸⁸ Bu durum büyük toprak sahiplerini öfkelenmiştir ancak köylülerin veya şehir halkının durumunda önemli bir değişim sağlamamıştır.

Vaka-i Hayriye ile beraber Yeniçeri Ocağı ortadan kaldırılınca, Yeniçerilerin büyük bir bölümü Balkanlara ve özellikle de Arnavutluk'a geçmişlerdir. Arnavutluk topraklarına geçmelerinin ana nedeni bölgenin merkezin etkisinden uzak olmasının yanı sıra Yeniçerilerin Bektaşî tarikatına mensup olmalarıdır.⁸⁹

Bektaşîlik hususi olarak güney Arnavutluk'ta görülmekle birlikte tüm Arnavutluk'ta yoğunluğunda. Halk arasında dağılan/saklanan Yeniçeriler halkı Osmanlı ve Padişaha karşı galeyana getirmekteydi. Bu girişim merkezi otoriteyi kötülemekle kalmayıp yerel birimlere karşı da ayaklanmalara neden olmaktadır.⁹⁰ Bu nedenle de Yeniçerilerin toplum içerisinde genel anlamda tatminsizlik ve düzensizlik durumunun oluşmasında önemli bir rolleri vardı.

Bektaşîlerin İmparatorluk yönetimine karşı duymuş oldukları kin onları Arnavut milliyetçileriyle yakınlaştırmıştır. Esasında karşılıklı iki grup arasında maddi ve manevi bir iş birliği vardı. Diğer Balkan devletlerinin ulusal hareketlerine bakıldığında sönük olan bu ikili ilişki Arnavut ulusalcılığının bir parçası haline gelmiştir. Bektaşî düşüncesinin dinlere karşı hoş görüşü, merkezi otoriteye karşı tavrı ve Arnavut doğası ve ulusal tefekküre ilham kaynağı olmuştur.⁹¹

19.yüzyılda Arnavutluk'taki Bektaşî tekkelerinin tümü sadece Türklerin değil, imparatorluk ailesinin de karşıtıydılar. Sultan 2. Mahmut'un, 1826 yılında Yeniçeri Ocağını şiddet yoluyla lağv etmesi neticesinde, yeniçeri üyeleri daha çok merkezi otoriteden uzak olan Arnavutluğa kaçmışlardır. Daha sonrasında ise imparatorluğa karşı

⁸⁸ B. Jelavich, a.g.e, s.90.

⁸⁹ N. Clayer, "Bektaşîlik ve Arnavut Ulusçuluğu", *Toplumsal Tarih Dergisi*, I (2), 1994, s.58-61,

⁹⁰ N. Clayer, a.g.e, s.59.

⁹¹ N. Clayer, a.g.e, s.61.

olumsuz faaliyetler içerisinde bulunmuşlardır.⁹² Tekkelerin ve dervişlerin Osmanlı Devleti'ne olan düşmanca tutumları, ulusal Arnavut hareketinin tekkelerde ve Bektaşiler arasında sempatiyle karşılaşmasını ve desteklenmesini de doğurmuştur.⁹³ Belirtildiği gibi Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve Arnavutluk topraklarında Bektaşi tarikatlarının yapılanması Arnavut milliyetçiliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır.

Arnavut asıllı Osmanlı vatandaşları Jön Türk hareketinin ilk şekillenme döneminde ve 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesinde ciddi görevler aldılar. Fakat 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanından sonra Arnavutlar ve İttihatçılar birbirinin düşmanı haline geldiler ve uzun yıllar devam iyi ilişkiler karşılıklı ağır suçlama ve ithamlarla son buldu.⁹⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyeleri çoğunlukla 20. yüzyılın başlarında Arnavutluk milliyetçiliğine de büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Fakat uzun bir zaman Arnavutluk'un bağımsızlığa net olarak hazır bulunmadığını da yine aynı üyeler tarafından savunulmuştur. Abdülhamit'in istibdat yönetiminin sonlanması ve Arnavutluk'a belli bir özerklik verilip Osmanlı himayesi altında varlığına devam etmesi gerektiği fikri, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklenmekteydi.⁹⁵ İttihat ve Terakki'nin üyesi olan Arnavutların arasında, İttihatçıların iktidara gelmesi halinde, var olan eksiklikleri ve yanlışlarını düzeltecekleri, Arnavut topraklarını bir vilayet altında toplayıp özerk bir yapıya kavuşturacakları inancı vardı. Bölgede varlığını hissettiren feodal beyler ise bu düşüncelere ve Osmanlı'ya baş kaldıran Jön Türklere şüphe ile bakmaktaydılar. İsmail Kemal Vlorë, Osmanlı'nın Balkanlarda Arnavutluk'u gözden çıkardığı ve Abdülhamit'in Osmanlı'yı parçalanmaya götürecektir kadar hatalı politik kararlar aldığını düşünüyordu.⁹⁶

⁹² M. İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, s.517-525.

⁹³ Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, Çev.:Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.290.

⁹⁴ E. S. Yalçın, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Balkanlar", *Balkanlar El Kitabı (I)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2013, s.575-597.

⁹⁵ B. Çelik, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)" *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (1), 2010, s.77-98.

⁹⁶ İ. B. Birecikli, "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908)" *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), 2009, s.95- 122.

1912 yılında Arnavutluk'un bağımsızlığı ilan edilmiştir. İlk Arnavut hükümeti kuran ve başkanı olan, Osmanlı idaresinin önemli kademelerinde görevlerde bulunmuş ve 2. Meşrutiyetten sonra Avlonya mebusluğu yapmış İsmail Kemal Bey'in bağımsızlık kararına şüpheli ama ilk etapta olumlu yaklaşan bir grubu temsil ettiği söylenebilmektedir.⁹⁷

2.4. MİLLİYETÇİLİĞİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER: DİL, DİN ve KABİLECİLİK

Standart dil öncelikle eğitim, idare ve bilime hizmet eden ulusal bir söylem aracı olarak tanımlanır. Standart bir Arnavut dili oluşturmaya dair çalışmalar on altıncı yüzyılda başlamıştır. Ancak bu süreç 19. yüzyılda milliyetçi akımların güçlenmesi ile yeni bir aşamaya geçmiştir. Arnavut Rilindiya hareketi için anadilin tüm kesimlere öğretilmesi, onu zenginleştirme çabaları ve içerisinde yer alan yabancı kelimelerin temizlenmesi temel hedeflerden olmuştur.

Milliyetçiler, edebi Arnavut diline büyük önem verirlerdi. Her şeyden önce, ortak bir dil (çeşitli lehçelere rağmen), gelenekler, dinler ve kabileler bakımından bölünmüş Arnavutlar için ortak bir payda olacaktı.⁹⁸ Arnavutların ortak bir dile sahip olmamalarının temelinde coğrafya yatmaktaydı. Tıpkı Kafkasya bölgesinde olduğu gibi dağlık arazinin Arnavutların toplumsal yapılarında büyük farklılıklar yaratmış ve farklı lehçeleri konuşan iki ayrı grubun oluşmasına yol açmıştır. Bu lehçeleri ayıran doğal sınır, Arnavutluk topraklarının ortasında Elbasan şehrinden geçen İşkumi Nehriydi. İşkumi nehrinin sağ tarafında kuzey lehçesi (Geg), sol tarafında ise güney lehçesi (Tosk) konuşulmaktadır.

⁹⁷ Bernd J. Fischer, "Albanian Nationalism in the Twentieth Century", *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century*, Ed. Peter F. Sugar, American University Press, Washington, 1995, s.21.

⁹⁸ İsa Blumi, "Balkanlar Kültürel Elitinin Paradoksal Dağılışı: Bir Osmanlı Arnavut Hikayesi", *Kebikeç* 50, 2020, s.413.

Standart bir dilin olmamasında etkisi olan bir diğere etken ise okuma yazma oranının Balkanlarda düşük olması ve sistematik bir eğitimin olmamasıydı. Var olan birkaç devlet okulunun eğitim dili Türkçeydi ayrıca güney bölgelerinde Ortodoks din adamları tarafından yönetilen Rum okulları varlık gösterse de bu okulların eğitim dili Yunancaydı. Dolayısıyla dini topluluklar tarafından ulusal bir Arnavut dilini yaratma fikri ya da girişimi yoktu.⁹⁹ Ulusal bir dile sahip olmak için, aynı zamanda, bu isteğe cevap verebilecek eğitim sistemine de sahip olmak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu yerel dilde eğitime, ayrılıkçı milliyetçi duyguları harekete geçireceği gerekçesiyle izin vermiyordu.¹⁰⁰

Hem toplumsal yapı, hem de üst kurum olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun dil politikası birleşik bir Arnavut dili oluşumuna engel olsa da Arnavut ulusal hareketinin temsilcileri ortak bir dil meydana çıkarma girişimindeydiler. Bu bağlamda ilk Arnavutça sözlük basıldı. Naum Vekilharci Arnavutça olarak, "Evetor" adlı bir kitabı yayınladı.¹⁰¹ Vekilharci, kitaba olan talep yüksek olduğu için bir yıl sonra daha da genişletilmiş bir kitap yayınlamaya karar verdi.

Standart bir Arnavutça dilinin oluşturulması için yabancı edebi eserlerin Arnavutçaya kazandırılması gerekliydi. Okullarda Arnavutça öğretmek yasadışı olmasına rağmen, Kostandin Kristoforidhi, İngiliz İncil Derneği tarafından yayınlanan kilise kitaplarını geg lehçesini baz alarak tercüme etti.¹⁰² Ancak eserlerinin en önemlisi "Arnavut Dili Sözlüğü" idi, çünkü bu Arnavut edebi dilinin yaratılmasını mümkün kılacak ilk eserlerden biriydi.

⁹⁹ N. Clayer, a.g.e, s.82.

¹⁰⁰ Nuray Bozbora, a.g.e, s.78.

¹⁰¹ Kemal Yakut, "Arnavutluk Bağımsızlık Hareketinde Alfabe ve Eğitim Tartışmaları", *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri, İslam Sanat Kültür Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2006, s.34.*

¹⁰² George W. Gawrych, *Hilal ve Kartal: Osmanlı Yönetimi İslam ve Arnavutlar 1874-1913*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2021, s 78.

Ancak bu ilk girişimler, Arnavut Rilindiya hareketinin temsilcilerini tatmin edecek düzeyde değildi. Standart hale getirilmiş bir Arnavutçayı, tüm Arnavutlar arasında yaymak için, Arnavutluk dışından da tüm aydınların çaba göstermesi gerekiyordu. Bu bağlamda 1879'da İstanbul'da Arnavut Yazılarının Basımı Derneği'nin kurulmasıyla Arnavut kültürel faaliyetlerinde büyük bir artış meydana geldi. Bu topluluğun Başkanı Sami Fraşeri'ydi. Fraşeri'nin amacı diğer Balkan ulusları gibi Arnavutların da anadillerinde kitap, dergi ve gazete yayınlamaktı.¹⁰³

Elbette bu çabalar diğer aydın gruplarını başka ülkelerde farklı yayınevleri açmaya teşvik edecektir. Arnavut aydınları, Arnavut topluluğunu tahayyül etmek için ekstra çaba harcamak zorunda kaldı. Anderson'ın belirttiği gibi bir ulus kimliği oluşturmak için, okuryazarlığın yayılması ve böylece ortak bilincin oluşması gerekiyordu.¹⁰⁴ Bu bağlamda, basılı/yazılı Arnavut dili ve edebiyatının gelişimi ve yayılması, Arnavut milliyetçiliğinin temel taşı ve izlenmesi gereken bir rehber olmalıydı.

Arnavut ulusal hareketi komşu toplulukların irredentist milliyetçilik politikalarına karşı siyasi bir karakter kazandı. Diğer Balkan uluslarından farklı olarak Arnavutlar arasında var olan dini farklılıklar ulusal birliğin önünde en büyük engellerden biridir. Bu durum dil bağlamında birleşmeyi zorunlu hale getirmiştir. 19. yüzyılda Balkanlarda yaşanan gelişmeler Arnavutların birden fazla aidiyet duygusu geliştirmesini zorunlu kıldı. Müslüman biri aynı zamanda Arnavut olmayı öğrenmek zorundaydı. Müslüman olduğu için Türk olması gerekmiyordu. Anadili Arnavutça olan biri Arnavut olduğunu bilmek zorundaydı.

Arnavutlar arasındaki inanç farklılıklarının yanı sıra Arnavutları ortak bir dil etrafında toplamak da pek kolay olmamıştır. Çünkü Arnavutlar için herhangi bir alanda farklı bir dilin kullanılması çok yaygındı. Devlet yönetimi Türkçeydi, Yunan ve İtalyanların ticari faaliyetlere hakim olması nedeniyle bu alandaki etkin olan diller Yunanca ve İtalyancaydı. Bazı bölgelerde Arnavutça veya yerel slav dilleri sadece günlük hayatın

¹⁰³ George W. Gawrych, a.g.e, s.52.

¹⁰⁴ Benedict Anderson, a.g.e, s.78.

içinde kullanılıyordu. Bu bağlamda tek bir dilin standart hale getirilmesi doğal şartlara pek uygun değildi.

Tüm Balkan coğrafyasında çok dilli olmak doğal bir durumdu. Bir kişinin anadili dışında farklı bir dil bilmeden eğitim, idari ve ekonomik hayatın içinde var olması mümkün değildi. Arnavutların farklı dini inançlara sahip olması ve sahip oldukları inançlara göre etnik bir sınıflandırmaya tabi tutulmaları nedeniyle Arnavutça, bu ulusal hareketin oluşumunda temel etmen olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Arnavutlar arasındaki dini farklılıkları aşmak için Arnavutça etnikleştirilmiştir. Arnavut ulusal hareketi içersinde Rilindiya aydınları, ulusal bir bilinç yaratmak için Arnavutça aracılığıyla Arnavut olarak tanımlanmanın önemini vurgulama ihtiyacı duydular.

Arnavutlar için ortak dil, diğer Balkan milletlerine nazaran toplum için dayanışmayı uyandırmak adına dinden daha inandırıcı argümanlar sundu. Standart Arnavutça ve Arnavut edebiyatı oluşturma ihtiyacı tamamen kültürel nitelikte değildi. Ulusal bir bilinç oluşturmayı amaç edinen Arnavut Rilindiya hareketi için Arnavutça güçlü bir silah olarak göz önünde bulundurulmuştur. Arnavut Rilindiya hareketi Arnavutça eğitim ve öğretimi yayarak, ulusal uyanışı hızlandırmayı bu yolla da siyasi bilinci oluşturmayı amaçladı. Arnavut ulusal hareketinin önemli isimlerinden olan Naim Fraşeri, “Biz bir kabile değiliz, biz aynı soydanız ve aynı dili konuşuyoruz.” sözüyle Arnavutçanın önemini vurgulamıştır.¹⁰⁵

Belirtildiği üzere Arnavutlar milliyetçilik çağına dört farklı dini mezhebe bölünmüş olarak girdiler. Arnavutların bir bölümü tarafından benimsenen eski Ortodoks ve Katolik dinlerine ek olarak, çoğu Arnavut'un ait olduğu Sünni ve Bektaşî inanışları mevcuttu. Bu durum, İstanbul'da yer alan Fener Rum Patrikhanesi'nin yanı sıra komşu devletlerin idareleri ve bunların kiliseleri tarafından da kullanılmaktaydı.

Bu bağlamda Arnavutların yaşamının dört dini kurum, dört okul ve dört kültür tarafından yönetildiği söylenebilir. Bu dini kurumlar üç evrensel merkeze, Hilafet

¹⁰⁵ Nathalie Clayer, “The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and their Limits”, *Die Welt des Islams Vol. 52 Issue 2*, 2012, s. 183-203.

makamı, Yunan Patrikhanesi ve Papalığa bağlıydı ve bu dini merkezlerin hiçbiri ulusal bir Arnavut devleti fikrini desteklemiyordu.¹⁰⁶

Belirtilen dini ve kültürel bölünmüşlük nedeniyle çeşitli aktörler 19. ve 20. yüzyıl boyunca, Arnavut coğrafyasının farklı bölümleri üzerinde hâkimiyet kurmak için rekabet etti. Örneğin Müslüman din adamları İmparatorluk tarafından destek görünürken Katolik din adamlarının çoğu Avusturya'dan destek aldı. Böylece Arnavutların ilk kez bu dönemde kimliklerini net bir şekilde tanımlamak zorunda kaldıkları görülmüştür.¹⁰⁷ Arnavutlar, kimliklerini pekiştirerek siyasi görüşlerini hem Arnavutluk içinde hem de uluslararası alanda tanımlamaları gerekiyordu. Bu modern aidiyet fikri ve yeni oluşan dengeler içerisinde Arnavutlar, dini ve siyasi kimliklerinde hangi nitelikleri kullanacaklarına karar vermeliydiler. Arnavutlar için asırlardır devam eden bu doğal ve karmaşık durum ulusal uyanışın önündeki en güçlü engellerden biri haline geldi. Bu süreçte müslüman Arnavutların bağlı olduğu Hilafet makamı, Ortodoks Arnavutların bağlı olduğu Rum Patrikhanesi ve diğer yabancı güçler Arnavutluk'taki dini farklılıkları politik çıkarlarına hizmet etmek için bir araç olarak kullanmaya çalışmışlardır.

Arnavutların inanç farklılıklarından kaynaklanan sorunlar, siyasi bağımsızlık sürecinin biraz daha yavaş ilerlemesine sebebiyet verirken diğer taraftan Arnavutların ulusal rotalarını şekillendiren önemli faktörlerden biri olarak da karşımıza çıkmıştır. Dinsel bölünme ve bunu izleyen politikalar, Arnavut milli hareketini engelleyememiştir.

İlk bölümlerde bahsedildiği gibi İşkomi Nehri'nin kuzeyinde Geg adında bir dilsel alt grup yaşıyordu. Gegler, İşkomi Nehri'nin güney kesiminde yaşayan Tosklardan çok farklıydı, bu grup fis adını verdikleri kabilesel bir örgütlenme içindeydi. Robert Elsie, Arnavutlar arasındaki ataerkil bir dayanağı olan akrabalık grubu kavramını kabile olarak

¹⁰⁶ Nathalie Clayer, a.g.e, s.183-203.

¹⁰⁷ George W. Gawrych, a.g.e, s.102.

ifade etmiştir.¹⁰⁸ Bununla birlikte terimin “klan” olarak da tercüme edilebileceğini kabul etmektedir.

Bir çok bilim adamı Arnavutça da “fis” olarak ifade edilen kavramı hem “klan” hem de “kabile” olarak tercüme etmiştir. Robert Elsie, fis veya kabile kavramını Kuzey Arnavutluk’ta "ortak atadan gelen bir akraba grubu ve tüm erkek üyelerin kendilerini ortak bir kökenden saydığı bir kabile" olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁹ Ayrıca fis kavramını ortak bir erkek ataya kadar uzanan mitsel veya kanıtlanabilir tarihin farkında olan bir topluluk olarak ifade etmiştir. Geglerin yaşadığı bölgeler daha dağlık araziler olduğu için bu gruplar daha pastoral bir yaşam sürmek zorunda kaldılar. Arnavutluk topraklarının kuzeyinde yaşayan Gegler arasında inanışları ne olursa olsun bir anayasa olarak ifade edilebilecek Leka Dukagin Kanunu fislerin ortak yaşamını düzenlemiştir.¹¹⁰ Kanun, klanın bağlı olduğu dine bakmaksızın siyasi, sosyal, ekonomik ve hatta dini yaşamdaki tüm günlük etkileşimleri sistematik hale getirmiştir.¹¹¹

Dolayısıyla Leka Dukagin Kanunu, farklı inanışlara sahip olan Arnavutlar arasında dini düzenlemelerin üzerinde yer alan, dönemin tüm topluluklarının veya aşiretlerinin haklarını koruyan, laik bir anayasa olarak görülebilecek yapıdaydı. Leka Dukagin Kanunu, Müslüman ve Katolik ailelerin tek bir kabilede bir araya gelmesine ortam sağlamıştır. Bu durum, toplumsal kaynaşmaya olanak sağlamakla birlikte farklı inançlara sahip gruplar arasında evlilik yoluyla kurulacak bağları da mümkün kılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Geglerin yaşadığı Arnavutluk’un kuzey bölgelerinin dağlık

¹⁰⁸ Robert Elsie, *The Tribes of Albania: History, Society and Culture*, I.B. Tauris, London, 2015, s. 76.

¹⁰⁹ Robert Elsie, a.g.e, s.102.

¹¹⁰ Dukagin kanunları özellikle Arnavutluk’un kuzeyinde uygulanan geleneksel ve sözlü hukuk kurallarıdır. Aile ilişkileri, topluluk kuralları, mülkiyet ve miras, ceza hukuku, onur ve namus, medeni hukuk gibi alanları kapsayan geniş hukuk sistemidir. Geçmişte Arnavutlar tarafından kullanılan bu hukuk sistemi bölgede kan davalarını tetiklemiştir. Bkz. Özer Özbozdağlı, “Osmanlı Hükümetinin Kosova Arnavutları Arasındaki Kan Davalarına Çözüm Bulma Çabaları 1908-1912”, *Bellekten*, C. 82, Ankara, Aralık 2018, s.295.

¹¹¹ Robert Elsie, *Albanian Folktales and Legends*, Centre for Albanian Studies, London, 2015, s. 67.

yapısından dolayı merkezi etkisini yoğun olarak gösterememiştir. Bu durum Geglerin, küçük miktarlarda vergi ödeyerek bir çeşit özerklik şeklinde yaşamlarını sürdürmelerine neden olmuştur.

Arnavutluk coğrafyasının kuzeyinde yaşayan Geg'lerin aksine İşkomi Irmağı'nın güneyinde feodal bir tarım sistemi içerisinde yaşayan Tosklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisine daha çok açıktı. Arnavutluk coğrafyasının güneyinde tarımsal faaliyetlerin yanı sıra ticari faaliyetler de yoğun olarak yürütülmekteydi. Özellikle denize yakın olan bölgelerde yapılan transit ticaret belli bir tüccar sınıfını da doğurmuştur.

İşkomi Irmağı'nın ayırdığı Tosk ve Geg Arnavutlarında, modern milliyetçilik öncesinde etnik bilinç aynı düzeyde gelişmemiştir. Balkan coğrafyası üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan İskoç dilbilimci Margaret Hasluck bu durumu şu şekilde izah eder: “Arnavutların Slav komşularıyla bir arada yaşadığı sıkıntılı sınır bölgelerinde ulusal dayanışmanın şekillenmesine neden olan bazı olaylar yaşanmaktadır. Bir Arnavut bir Slav tarafından öldürülürse, intikam almak için başka bir Arnavut başka bir Slav'ı öldürür, bu da Arnavut ve Slav aileleri arasında kan davalarına neden olur.”¹¹² Geg Arnavutları, Slav topluluklarından gelen tehditlere açık oldukları için etnik bilinçleri Tosklara göre daha fazla gelişmiştir. Ayrıca kabilevi yaşam tarzlarını sert bir çerçeve içerisinde düzenleyen Dukagin kanunları da bu etnik duyarlılığı beslemiştir. Bu hususlar Gegler ve Tosklar arasındaki sosyal yapıların ne kadar farklı olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Temel bağlamda Tosk ve Geg olarak ayırdığımız Arnavutlarda, bu ayrımın dışında kendi içlerinde de farklılıklar barındırmaktadır. Nathalie Clayer, Arnavut toplumunu şu şekilde özetlemektedir: “Nüfus üç gruba bölünebilir: şehirliler (zanaatkârlar, tüccarlar, memurlar, toprak sahipleri vb.); köylüler (çiftçiler ve çobanlar); ve “Malisörler”, yani

¹¹² Robert Elsie, *Margaret Hasluck-The Hasluck Collection of Albanian Folktales*, Centre for Albanian Studies, London, 2015, s.321.

bölgenin batı ucunda dağlarda yaşayan topluluk (bölgenin sert koşullarından dolayı genellikle çoban ve eşkıyadılar)”¹¹³

Arnavutluk toplumunun yukarıda belirtilen yapısı, ulusal bir bilincin gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. Tosk ve Geglerin yanı sıra alt grupların da her biri sert bir bağlılıkla birbirleriyle olan ilişkilerini sürdürdü. Bu sert bağlılık, Arnavut Rilindiya düşünürleri için en büyük engeldi, çünkü bireyler kabile bağlılıklarını fanatik bir şekilde yaşıyorlardı. Bu bağlamda Rilindiya entelektüellerinin önceliği Arnavutların yöresel kimliklerini bir yana bırakıp onları büyük bir grubun parçası olmaya teşvik etmekte. Büyük bir gruba ait hissetme fikri Arnavutlar için bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

2.5. SUYUN ÖTE YAKASINDAKİ "KARDEŞ": ARBEREŞLER ve ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNE ETKİLERİ

Genellikle çeşitli sebeplerden dolayı anavatan dışında diasporalarda yaşayan yurttaşlarda daha fazla milliyetçi eğilimler görülür. Diaspora romantik milliyetçiliklerini ana ülke ile iş birliği içinde siyasi aktivizm şeklinde ortaya koymaya meyillidir. Bu tür siyasi aktivizm oldukça işlevsel ve bir devletin uyguladığı dış siyasetten çok daha partizan olabilir.¹¹⁴ Bu durumun Arnavutlar nezdinde örneğini Arbereşler teşkil etmektedir.

Arnavut milliyetçiliğinin Balkanlar dışında güçlü bir şekilde geliştiği bölge Arbereşlerin yaşadığı İtalya'nın güney bölgeleri olmuştur. Arbereş, güney İtalya'da yaşayan Arnavutlara verilen isimdir. Osmanlıların Balkanlara gelişinden önce de İtalya'da Arnavut varlığı mevcut olmuş fakat kitlesel göçler Türklerin Balkanları ve Arnavutluk bölgesini fethetmesiyle gerçekleşmiştir. Osmanlıların bölgeye gelmesinden sonra

¹¹³ Natelie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s. 234.

¹¹⁴ Fuat Yıldız, “Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme, Tartışmalar”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Bahar (18), 2013, s.291.

İtalya'nın güneyinde özellikle Calabria dağının etrafında Arnavutlar tarafından yüzü aşkın köy ve kasaba kurulmuştur. Tahmini olarak doksan bin kişi olduğu belirtilen Arnavutça konuşan bu topluluğun, Abruzzi, Molise, Campania, Apulia, Basilicata, Calabria ve Sicilya şehirlerinde yaşadıkları bilinmektedir.¹¹⁵

Arbereşler Arnavut milliyetçiliğinin gelişimi üzerine edebiyat, sanat, tarih, dil, vb. alanlarda etkiye sahip olmuşlardır. Bunlar arasında edebiyatın ise dil ile bağlantısından dolayı hususi yeri bulunmaktadır Arbereş Edebiyatının ilk şairleri Calabria Dağlarının çevresinden çıkmıştır. Giulio Variboba (1724-1788), Arnavutlar arasında bilinen ismiyle *Jul Variboba* birçok Arnavut tarafından Arnavut milli edebiyatının ilk şairi olarak kabul edilir.¹¹⁶ Variboba, 1762 yılında Roma'ya gitmiş orada *Ghiella e Shën Mëriis Virghiër* (The Life of the Virgin Mary) adlı lirik şiirini bastırmıştır. Bu eser 18. yüzyılda Arbereş Edebiyatında basılmış tek eserdir. 4717 satırdan oluşan bu eser bakire Meryem'in hayatını doğumundan itibaren ele almıştır.¹¹⁷

Giulio Variboba'nın edebi çalışmalarından sonra 19. yüzyılda Arbereş edebiyatının en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Girolamo De Rada(1814-1903) çalışmalar yapmıştır. Arnavutluk'ta bilinen adıyla Jeronim De Rada, Arbereş edebiyatının en iyi bilinen isimlerinin başında gelir. Aynı zamanda De Rada, Arnavut milli hareketinin İtalya'da ki en güçlü savunucularındandır. De Rada, Arnavut edebiyatında ki milli söylemin ilk sesi olmuştur.¹¹⁸ İtalya'da ve Balkanlarda Arnavut milli hareketinin ve Rilindiya döneminin karakteristik öncüsüdür. Onun kültürel ve politik alanlardaki

¹¹⁵ Clayer, a.g.e, s.130.

¹¹⁶ Robert Elsie, *Albanian Literature: A Short Story*, I.B. Tauris, 2005, s. 45.

¹¹⁷ Robert Elsie, a.g.e, s. 47.

¹¹⁸ N. Clayer, a.g.e, s.142.

çalışmaları sadece Arbereşler arasında bir farkındalık yaratmamıştır aynı zaman bu çalışmalar Arnavut milli edebiyatın uyanışını da sağlamıştır.¹¹⁹

De Rada, 1836 yılında Napoli’de ilk ve en çok bilinen eserini Arnavutça olarak yayınlamıştır. Eserin İtalyanca başlığı *Poesie albanesi del secolo XV. Canti di Milosao, figlio del despota di Scutari*, (15. Yüzyıl Arnavut Şiirleri, Milosao Şarkıları, İşkodra Despotunun Oğlu) (Arnavutça: Këngët e Milosaos), romantik bir halk şarkısıdır. 15. yüzyılda yaşadığı düşünülen, hayali karakter İşkodra despotunun genç oğlunun aşkını tasvir eder. Bu eserin farklı versiyonları 1836, 1847 ve 1873 yıllarında basılmıştır.¹²⁰

Jeronim De Rada’nın bir diğer eseri *Scanderbeccu i pa-faan* (Tahlisiz İskender Bey) adlı eserdir.¹²¹ Bu eserde sanatçının başyapıtlarından biri kabul edilir. Yine bu romantik halk hikâyesi de şairin değişen düşünce yapısına bağlı olarak farklı yıllarda tekrar yayınlanmıştır. Bu eser genel olarak İskender Bey’in 1418-1444 yılları arasında ki yaşadıklarını anlatır. İskender Bey, Arnavut ulusal hareketini besleyen edebi tarzın temel figürü olmuştur. *Talihsiz İskender Bey* eserinin sonraki basımlarında De Rada, belirgin değişiklikler yapmıştır. Bu eserde edebi zenginlik ve kavramsal birlik bulunmama ile birlikte ulusal edebiyatın oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

De Rada, 19. yüzyıl Arnavut milli hareketine paralel olarak devam eden milli edebiyatın önde gelen sanatçısıdır ve Rilindiya aydınlarına ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışmalar taşrada yaşayan Arbereş Arnavutlarını etkilemekle kalmamış, Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan anavatan Arnavutlarının da ulusal bilincine önemli katkılar sağlamıştır. İtalya’da Osmanlı Devleti’nin Balkanlara gelişinden çok önce bulunan Arnavutlar, uzun yıllar anavatan Arnavutlarıyla bağlarını koparmışlardır. 18. ve 19.

¹¹⁹ R. Elsie, *Anthology of Modern Albanian Poetry*, Forest Books, Boston&London, 1993, s.73.

¹²⁰ R. Elsie, *History of Albania Literature*, Colombia University, New York, 1995, s.45.

¹²¹ R. Elsie, a.g.e, s.46.

yüzyıllarda başlayan milli söylemler anavatana özlem ve romantik ulusalcı söylemleri doğurmuştur. İtalyan devletinin yayılmacı politikasının tezahürü olarak devletin bu yönde desteğini alan Arbereshler birçok siyasi ve kültürel çalışmalar yürütmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda azalan etkisi bölge üzerinde diğer güçlerin devreye girmesine sebebiyet yaratmıştır. 1912 yılı öncesinde Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum bölgede hakimiyeti kaybedeceğine işaret etmekteydi. Osmanlı'nın kontrolü altında bulunan Arnavutluk bölgesinde ise Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın çıkarlarının çatıştığı görülmektedir. İtalya amaçlarına ulaşabilmek için bir süre daha beklemek zorundaydı. 1920'li yıllarda bağımsızlığını kazanan Arnavutluk henüz yeni kurulmuş bir devletin tüm sorunlarına sahipti. Yöneticiler ülkeyi kalkındırmak ve bayındır hale getirmek için Adriyatik'in öte yakasındaki kardeşlerine baş vurmuşlardır. Aldıkları borçlar neticesinde, II. Dünya Savaşı öncesinde ekonomik bağımsızlığını kaybeden Arnavutluk, 1939 senesinde İtalya tarafından işgal edilmiştir.

19. yüzyılın başlarında İtalya'nın güneyinde, ulusal özellikler taşıyan edebiyat şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde özgün bir Arberesh edebiyatı ortaya çıkmıştır. *Fiemiru Eve* ve *Arnavut Milleti* adlı süreli yayınlar, Arberesh ulusal söyleminin ve Arnavutlukta ki yurttaşlarının geleceği hakkında fikirlerin paylaşıldığı bir alan haline gelmiştir.¹²² Jeronin De Rada, Dhimiter Kamarda, Zef Skiroi gibi aydınlar bu faaliyetlerin önde gelen isimleridir.¹²³ Bu isimler kültürel, politik, bilimsel birçok alanda düşüncelerini dile getirmişlerdir. Bu aydınların özellikle üzerinde durduğu nokta Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yaşayan Arnavut vilayetlerinin bir çatı altında toplanıp özerk bir yapıya dönüşmesidir. Aydınların bir diğer amacı İtalyan kamuoyunda dikkat çekmekti. Bununla beraber bu zümre her türlü olanaklarını, Arnavutluk meselesini uluslararası boyuta taşımak için de kullanmışlardır.

¹²² R. Elsie, a.g.e, s.16.

¹²³ Majlinda Peza, "The Italian Arberesh and Albanian Case", *Mediterranean Journal of Social Sciences Vol 5 No 19*, Roma, 2014, s.653.

19. yüzyılın sonlarında yaklaşık olarak iki yüz bin nüfusa sahip olan Arbereşlerin, genel olarak Napoli ve Palermo civarında yaşadıkları bilinmektedir.¹²⁴ 19. yüzyılın ortalarında Arbereşler arasında Arnavut ulusal kimliğine karşı yoğun bir ilgi doğmaya başladı. İlk etapta edebiyat alanında başlayan bu ilginin temsilcileri elitler olmuştur. Eski Arnavut kültürü ve diline karşı alakanın arttığı ve bunun edebiyata aktarıldığı görülmüştür. Bu gelişmeler hem kişisel çalışmalarda hem de süreli yayınlarda kendini göstermiş, toplum nezdinde ulus fikrinin kıvılcımlarını atmıştır. Sayıları gün geçtikçe artan bu yayınlar zamanla Arnavutların imparatorluk içerisindeki konumunu sorgulayan bir vasıta haline gelmiştir.

De Rada, Arnavut ulusal hareketi hakkında ilk makalelerini İtalyan basınında yazmaya başladı. De Rada, Vincenzo Dorsa ve Giuseppe Krispi gibi Arbereş yazarlar, Arnavutlar üzerine ilgi uyandırmak için İtalyan basınına özellikle *Calabrese* gibi dergileri bir araç olarak kullanmayı hedeflediler.¹²⁵ De Rada, Antik Pelasglar ve Arnavut dili ile ilgili makaleler yazdı. Bu çalışmaların ardından ilk Arbereş gazetesi olarak kabul edilen *L'Albanese d'Italia* adlı gazete yayına başladı.¹²⁶ *L' Albanese d'Italia* adlı gazete de genellikle ulusal ruhu canlandıracak makaleler ve şiirler yayınlanıyordu. De Rada, ayrıca geleneksel Arnavut kültür ve yaşantısını anlatan birçok folklorik makale de yayınlıyordu. De Rada, Arnavut sorunu üzerine hem içerde hem de dışarıda kamuoyu oluşturmak için yararlanmaktaydı. Arnavut kökenli Rumen Prenses Dora d' Istria (Eleni Ghika) bu gazeteyi “Arnavut ulusal hareketinin mihenk taşı” olarak ifade etmiştir.¹²⁷ Arbereş yazar Vincenzo Dorsa, 1848 yılında girişinde “bölünmüş ve dağılmış ulusuma” şeklinde Arnavutlara ithaf ettiğini belirttiği *Dagli Albanesi, ricerche e pensieri*(Arnavutlar Üzerine: Araştırmalar ve Düşünceler) kitabında Arnavut tarihinin bir bölümünü ele almıştır.¹²⁸ Ayrıca 1862 yılında yayınladığı makalesinde Arnavutçanın

¹²⁴ S. Skendi, a.g.e, s. 206.

¹²⁵ R. Elsie, a.g.e, s. 18.

¹²⁶ S. Skendi, a.g.e, s. 116.

¹²⁷ R. Elsie, a.g.e, s.201.

Pelasg kökenine vurgu yaparak, Arnavut toplumunun ne kadar eski olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Arnavutçanın Latince ve Yunanca ile bağlarının güçlü olduğunu, ortak birçok noktasının bulunduğunu ifade etmiştir.¹²⁹

Arbereş aktivizmi özellikle Berlin Kongresi'nde İngilizlerin dikkatini Arnavut meselesi üzerine çekmeye çalışmıştır. De Rada, kongre sürecinde İngiliz liberalist siyasetçi Gladstone ile mektuplaşmıştır. Bu mektuplaşmalardan İngiliz siyasetçinin, Arbereşlerin Arnavutların özerkliği hususundaki taleplerine sıcak baktığı görülmektedir.¹³⁰

Bir kırılma noktası olarak ifade ettiğimiz Berlin Kongresinden sonra Arbereş aktivizmi, çıkarılan yayınlar ile diaspora ve İmparatorluk içinde ki Arnavutlar ile bağların daha da güçlendirilmesi ve siyasi faaliyetlerin arttırılması hedeflenmiştir. De Rada, 1883 yılında Arbereşlerin çıkardığı *La Bandiera Dell'Albania* (Arnavutluk Bayrağı) adlı ikinci dergiyi yayınlamaya başlamıştır. Bu dergi (1883-1887) Arnavut ulusal hareketinin örgütlenmesi açısından önemli bir yere sahiptir.¹³¹ Sosyal, kültürel, folklorik, sanatsal ve dilbilimsel alanlarda çeşitli yazıları içeren *La Bandiera Dell'Albania* kısa sürede diaspora ve İmparatorluk içinde ciddi bir kitle tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Bu dergide Arbereş dilbilimci Demetrio Camarda ve De Rada'nın yazılarında Arnavutçanın Pelasg kökenlerine dikkat çekilmiş, Arnavutların Avrupa'nın kadim bir topluluğu oldukları her fırsatta dile getirilmiştir. Bunlarla birlikte Prizren Birliği'nin önemli gelişmelerini de yazarlar tarafından aktarılmıştır. Ayrıca araştırmacılar "Arnavutluk'un neye ihtiyacı var?" başlıklı bir yazı dizisinde ulusal politika konularına da dikkat çekmeye çalıştılar.¹³² Bu makalelerde politik istekler ifade edilmiş ve sürekli

¹²⁸ Majlinda Pezai, a.g.e, s.655.

¹²⁹ N. Clayer, a.g.e, s.183.

¹³⁰ M.Vickers, a.g.e, s.202.

¹³¹ S.Skendi, a.g.e, s.25.

¹³² Dukajgin Leka, "The Albanian National Renaissance and the Creation of the Albaian State", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 21 Sayı 2*, Edirne, Aralık 2019, s. 1007.

İmparatorluk içerisindeki vilayetlerin birleştirilme fikri öne sürülmüştür. Böylece, Arbereshler arasında şekillenmeye başlayan kültürel çalışmalar somut olarak politik arzu ve taleplere doğru evrilmiştir. Belirtildiği gibi Berlin Kongresi sürecinde, De Rada dergide yazdığı yazılarda Arnavut sorununa uluslararası boyut kazandırmaya çalışmıştır. Bu yazılarında Arnavut sorununu çözüme kavuşturulmasının sadece Arnavutlara değil tüm Balkanlara huzur ve güvenlik getireceğini ifade etmiştir.¹³³ De Rada, öncelikli olarak belirttiğimiz hususların yanı sıra, Arnavutlar hakkında tarihsel soyağaçları, şiirler, öyküler ve Arnavutluğun geleceğini tasvir eden yazılar da kaleme alıyordu. Dergi, İtalya dışında Yunanistan, Romanya, Osmanlı Devleti, Mısır gibi önemli diasporaların yanı sıra Fransa ve Avusturya'da da yayınlandı.¹³⁴

İtalya'da yayınlanan *Fiamuri i Arberit* (Arnavutluk Bayrağı) adlı dergi de ise Arberesh yazarların yanı sıra, diasporalarda bulunan Arnavut ulusalcılar ve İmparatorluk içinde Sami Fraşeri gibi yazarların yazıları yayınlanıyordu. Bu dergi Arnavut ulusal hareketini besleyen farklı coğrafyaların ortak zihniyetinin oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Dergideki yazılarıyla Zef Skroi gibi yazarlar Adriyatik Denizi'nin iki yakasını birbirine bağlamaya çalışıyorlardı. De Rada, 1887 yılında *Fiamuri i Arbwrit* dergisinin yerine geçecek olan *New Arber* dergisini yayınlamaya başladı. Yeni çıkarılan bu derginin de içeriği birebir aynıydı. Edebi eserlerin yanı sıra Arnavutların kendi kaderlerini kendileri tayin etmeleri üzerine fikirler belirtiliyordu.¹³⁵ De Rada'nın çalışmaları Arnavut ulusal hareketinin Romanya'daki önemli temsilcilerinden Arnavut kökenli Rumen prenses Dora d' Istria tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

¹³³ B. Jelavich, a.g.e, s.122.

¹³⁴ R.Elsie, *Albanian Folktales and Legens*, Centre of Albanian Studies, London, 2015, s.91.

¹³⁵ S. Skendi, a.g.e, s. 115.

"Edebi Rönesans olmadan, siyasi Rönesans olamaz. En önemli çabalar "yurtsever" beyanlar ya da tezahürleri değil, entelektüalizmin uyanışıdır. Her sosyal aktivizmin ve her gerçek gelişimin ana kaynağı budur"¹³⁶

Dora d'Istria'ya göre Arnavutları ulusal bağımsızlığa götürecek adımların başında, eğitimin genişletilmesi, Arnavut dilinin zenginleştirilmesi, Arnavut öğrencilerin bursla yurtdışında okutulması, kültür kuruluşlarının yaygınlaştırılması geliyordu.¹³⁷

Yayın hareketlerinin yanında Arnavutlar tarafından kurulan derneklerinde ulusal harekete katkısı yadsınamaz. 19. yüzyılda diasporada birkaç Arnavut derneği ve komitesi bulunmaktaydı. Bunlar arasında en aktif olanları Bükreş, ABD, Mısır ve Bulgaristan merkezli kuruluşlardı. Bunun yanı sıra Arberesh seçkinleri tarafından da İtalya'nın güneyinde dernekler kurulmuştur. Bu örgütlerin tüm faaliyeti İmparatorluk içinde ki Arnavutlara daha fazla özgürlük alanı sağlamaktır. 19. yüzyılın sonlarında 1895 yılında İtalya Arnavutları tarafından *Societa Nazionale Albanese* (Arnavutluk Ulusal Birliği) adlı bir örgüt kuruldu.¹³⁸

Societa Nazionale Albanese Derneğinin 1895 yılında yapılan ilk toplantısı dil çalışmaları üzerine odaklanmıştır. Yapılan toplantıda İtalyan Risorgimento hareketinin temsilcisi Arberesh kökenli devlet adamı Francesco Krispi onursal başkan seçildi.¹³⁹ 1897 yılında yapılan ikinci toplantısında dernek hedeflerini şu noktalar üzerinde odaklamıştır: Arnavut dili doğru şekilde yazılmalı ve okunmalıdır, Arnavutçanın gelişimi için tüm

¹³⁶ M.Vickers, a.g.e, s.97.

¹³⁷ Skendi, a.g.e, s.202

¹³⁸ N.Clayer, a.g.e, s. 234.

¹³⁹ M.Glenny, a.g.e, s.126.

Arnavutlar tarafından ortak bir alfabe kullanılmalıdır, Arnavutça sözlük derlemesi yapılmalıdır, Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yaşayan anavatan Arnavutları ve diaspora bölgelerinde yaşayan halk ile sıkı bağlar kurulmalıdır.

Dernek, 1898 yılında İtalyan hükümetine Arnavutça eğitim veren okulların açılması ve Arnavut bölgelerinde Arnavutçanın resmi dil olarak kabul edilmesi isteğinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra 1897 yılında İskender Bey'in soyundan geldiği iddia edilen Markezi d' Auletta öncülüğünde bir heyet İtalyan hükümetinden, Arnavut ulusal hareketinin desteklenmesini öngören taleplerde bulundu.¹⁴⁰ 1899 yılında İtalya'da bulunan Arnavut dernekleri, İtalyan hükümetine Osmanlı İmparatorluğu himayesinde bulunan Yanya, Selanik, İşkodra, Kosova, Manastır vilayetlerinin bölge komiserliği adı altında birleştirilmesi gerektiğini belirttiler.¹⁴¹ Derneklerin talebine göre adı geçen vilayetler, Manastır'daki merkezden yönetilecektir. Vilayetlerdeki resmi dil Arnavutça olacak fakat bölgesel komite idaresi ile merkezi idare arasında ki dil Türkçe olacaktır.¹⁴²

20. yüzyılın başında Arnavut Ulusal Birliği (Societa Nazionale Albanese) Arbereşlerin yaşadığı şehirlerde yapılanmasını tamamlamıştır.¹⁴³ Yüzyılın başında ülkenin çeşitli bölgelerinde yapılan bu derneklerin daha çok kültürel faaliyetlere yöneldikleri görülmektedir. 1903 yılında ülke çapındaki Arnavut dernekleri tarafından Napoli'de düzenlenen kongrede, İtalyan hükümetinden bazı taleplerde bulunuldu. Dernekler ortak yayınladıkları bildiriye, İtalyan hükümetinin devlet okullarında Arnavutça eğitime izin

¹⁴⁰ Murat Bürkan Serbest, "20.Yüzyıl Başında Arnavutluk'un Kuruluş Sürecinde Avusturya-Macaristan ve İtalya Etkisi", *Journal of Academic Value Studies* 9(1), s.29-45.

¹⁴¹ S.Skendi, a.g.e, s. 203.

¹⁴² S.Skendi, a.g.e, s. 204.

¹⁴³ S.Skendi, a.g.e, s. 204-205

vermesini talep etti. Ayrıca Arnavut kökenli öğrencilere devlet bursu verilmesi ve Roma’da iki dilli bir derginin kurulmasına izin verilmesi istenmiştir.¹⁴⁴

Napoli Kongresinin en büyük başarılarından biri Napoli Şarkiyat Enstitüsünde, Arberesç şair Zef Skiroi’ye kürsü verilmesi oldu.¹⁴⁵ Bu dönemde İtalya’da bulunan Arnavut aydınları arasında Arnavutluk toprakları üzerine iki farklı bakış açısı şekillenmiştir. Bu iki farklı bakış açısını ılımlı ve devrimci olarak ifade edebiliriz. Devrimci akımın temsilcisi Zef Skiroi, Arnavutluk’un kurtuluşunun, Osmanlı İmparatorluğuna yönelik kapsamlı bir isyan ve devrim hareketiyle mümkün olacağını savunmuştur. Öte yandan De Rada ve Anselmo Lorrecchio gibi liberal aydınlar bu fikri desteklemiyor, Osmanlı İmparatorluğu’nun varlığının Arnavutları irredentist Balkan monarşilerinden koruduğunu öne sürüyorlardı. Bu düşünürlere göre Arnavutluk’un ulusal bir devlet olarak inşası için kültürel birikimin oluşması ve yabancı devletlerin tam desteğinin alınması gerekiyordu. Bu düşünürlerin fikirlerinin, tarihsel gelişim incelendiğinde, bölge siyasi yapısına daha uygun olduğu görülmektedir. Bu dönemde Arnavut ulusalcılığının taleplerini engelleyecek tek otorite Osmanlı İmparatorluğu değildi. Bölgede ki zayıf bir yapılanmayı boğacak Yunan ve Bulgar monarşileri mevcuttu. Bununla birlikte, 1912 yılında bağımsızlığın ilan edildiği dönem de dahi Arnavutlara yönelik uluslararası desteğin yoğun olmadığı görülmüştü.

İtalya, tarihsel bağlarından dolayı Arnavutluk ile her zaman ilgilendi. Bu ilginin tek nedeni tarihsel bağlar değildir. Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya, Adriyatik Denzinde, güvenli bir alan oluşturmak için Adriyatik’in doğu kıyılarında aktif bir şekilde kullanabileceği özerk veya bağımsız bir devlet kurulmasını amaçlıyordu. Bu bağlamda bölge ile ekonomik ve kültürel bağların canlı tutulması gerekiyordu.¹⁴⁶ Siyasi

¹⁴⁴ S.Skendi, a.g.e, s.205.

¹⁴⁵ M. Vickers, a.g.e, s.83.

¹⁴⁶ F. Fshazi, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu O An”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:38*, Mart 2008.

birliğini tamamladıktan sonra bölgede aktif rol oynamaya çalışan İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun faaliyetlerinden rahatsız oldu. Osmanlı Devleti'nin muhtemel bir Avusturya müdahalesini engellemek adına bölgede İtalyan etkisini canlı tutmaya çalıştığı en azından konsolosluk faaliyetlerini desteklediği görülmektedir.¹⁴⁷ İtalya, konsoloslukları aracılığıyla bölgedeki etkisini görünür kılmak istiyordu. Bu bağlamda *Dante Alighieri Edebi Cemiyeti*'ni kurarak edebi ve kültürel faaliyetlerin gölgesinde politikasını Arnavutluk bölgesine taşıdı.¹⁴⁸ Bu dernek, akademik ve kültürel çalışmalarını, siyasi emellerine hizmet etmek için dizayn ediyordu. Dernek, Balkanlarda güçlü ittifaklar kurabilmek adına Ulah-Arnavut bütünleşmesini savunuyor, bu iki topluluğun tarihsel akrabalıklarını ortaya çıkarmaya çalışıyordu. Ayrıca Arnavutluk'un özerk bir statüye kavuşmasını ve İtalya'nın her zaman Arnavutların doğal bir müttefiki olduğunu ifade ediyordu.

2.6. ARNAVUT ULUSALLAŞMASINDA BEKTAŞİLİK

Arnavutluk'un geçmişinde Bektaşilik geleneği önemli bir yer tutmaktadır. Arnavutluk'ta yer alan Bektaşî tekkelerinin sayısı, tüm Balkan topraklarında yer alan Bektaşî tekkelerinin sayısından fazladır.¹⁴⁹ Arnavutlar arasında Bektaşilik geleneği fazlaca taraftar bulmuştur. Milli hareketin öncü ailelerinden olan Fraşeriler, başta olmak üzere bir çok önemli ismin Bektaşî geleneğine bağlı olduğu bilinmektedir. 1967 yılında sosyalist rejimin uyguladığı kültür devrimine kadar Arnavutluk, Bektaşiliğin önde gelen merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁰ Bektaşiliğin, Arnavutluk'ta yerleşmesi ve yayılmasının tarihsel kökenlerine dair farklı araştırmalar yapılmıştır.

¹⁴⁷ Bilgin Çelik, "Avusturya'nın Arnavutluk Politikası: Viyana'da Bir Arnavut Cemiyeti: Dia". *Tarih ve Toplum*, Bahar, (3), 2006, s. 55-89.

¹⁴⁸ Çelik, a.g.e, s. 81.

¹⁴⁹ C. Çakır, "Bektaşî Ocağının Arnavutluk'taki Kuruluş Tarihine Dair Bir Not" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*,(13), 2000, s.37-42.

¹⁵⁰ H. Norris, *Islam in the Balkans*, University Of South Carolina Press, 1994, s.94.

F.W. Hasluck, Bektaşiliğin 18. yüzyılın sonlarına kadar Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa tarafından ciddi destek gördüğünü ifade etmiştir.¹⁵¹ Hasluck, Sarı Saltuk Dağı'ndaki bir mağarada yer alan tekkede hicri takvime göre 1190 (1776-1777) tarihli bir kitabe gördüğünü ifade eder. Küçük bir kasabanın yukarısında, iki saatlik yürüme mesafesiyle varılan tekke, 1967'den önce popüler ziyaret merkezlerinden biriydi.¹⁵² Bektaşilerin, İslamın büyük kitleler tarafından benimsenmesini sağlayan 13. yüzyılda yaşamış "Bektaşiliğin Sarışın Havarisi" ismiyle anılan efsanevi Sarı Saltuk'un kahramanlıklarını kapsayan halk hikayeleri ile ilişki kurmaktan hoşnutluk duydukları bilinmektedir.¹⁵³

John Kingsley Birge, 1662 yılında Arnavutluk topraklarını boydan boya gezmiş olan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesine atıfta bulunarak, Bektaşiliğin Arnavutluk'taki durumu ile ilgili birçok bilgi vermiştir.¹⁵⁴ Bu bağlamda J.K. Birge, Akçahisar'da (Kroya) Murteza Baba Zaviyesinin önünde, tepe kısmında Bektaşi başlığı bulunan ve hicri 1141(1692-93) tarihli bir mezar taşından bahseder. Ayrıca Hacı Yahya Baba zaviyesinin avlusunda 1130(1718) tarihli bir taş gördüğünü ifade eder. Bu bilgilerden yola çıkan araştırmacı, Arnavutluk topraklarında Bektaşiliğin 1700'lerin başlarına kadar uzandığı çıkarımını yapar.¹⁵⁵

¹⁵¹ F.W. Hasluck, *Hıristiyanlık ve Sultanların Yönetiminde İslam*, Oxford, 1929, s.587-592.

¹⁵² A. Gallotta, "İlyas Bey, Mütevelliler ve Korça/Göriçe'nin Kökenleri", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1999, s.22.

¹⁵³ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s.43.

¹⁵⁴ E. Coşkun, "Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Arnavutluk-1", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Dergisi*, 2000, s. 32.

¹⁵⁵ J. K. Birge, *Dervişlerin Bektaşi Ocağı*, Londra, 1965, s. 71.

Bir diğere teze göre Bektaşiliğın Arnavutluk topraklarında yerleşmesinde, Edirne’de bulunan Hıdırlık Tekkesinin 1644 yılında kapatılması etkili olmuştur.¹⁵⁶ Ahlaksızlık ve hırsızların sığınma yeri olma gibi suçlamalar nedeniyle hükümetin tepkisine maruz kalan tekke yıkılmış, üyeleri dağıtılmıştır. Hıdırlık dervişlerinin Arnavutluk topraklarına gelerek kendilerine uygun yer aradıkları ve Dukagin Sancak Beyi Arnavut Sinan Paşa’nın Avlonya (Valona) civarında, kendilerine yer gösterdiği sonrasında Sinan Paşa Tekkesi isminde yeni bir tekke açtıkları düşünülmektedir.¹⁵⁷ Yukarıda belirtilen bilgilere göre Bektaşiliğın, Arnavutluk topraklarında yapılanmasının merkezi otoritenin nispeten zayıfladığı 17. yüzyılda gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Arnavutluk’ta bulunan Bektaşi tekkeleri, bölge halkının Müslümanlığı benimsemesinde etkili olmuş ve günlük hayatı organize etmiştir. Bu tekkeler eğitim ve sosyal yaşamın her alanına etki etmeyi başarmışlardır. Tekkelerin çalışmaları 19. yüzyılda filizlenen Arnavut milli söylemine de tesir etmiştir. İmparatorluk yapısı içerisinde muhalif olan bu iki kanat, birbirlerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Prizren Birliği dağıldıktan sonra toplantıya katılan temsilciler kendi bölgelerinde çalışmalarına devam etme kararı almışlardır. Abdül Fraşeri, kendi köyü olan Fraşer’e dönüp orada ki Bektaşi tekkeleri ile bağlantı kurdu.¹⁵⁸ Abdül Fraşeri, Prizren Birliğinde alınan kararların Arnavutluk’un güneyindeki halk tarafından desteklenmesi için Bektaşi Babalarını aracı olarak kullandı. Kendisi de bir Bektaşi olan Abdül Fraşeri, Arnavut ileri gelenleri ile bağlantısını Bektaşi Babaları üzerinden kurmaya çalışmıştır.¹⁵⁹ Prizren Birliği’nin etkisini kaybetmesiyle, ülke içerisinde Bektaşi tekkeleri, Arnavut ulusal

¹⁵⁶ H. Kaleshi, "Türklerin Balkanlara Giriş ve İslamlaştırılma: Arnavut Halkının Etnik ve Milli Varlığının Korunmasının Sebepleri" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1970, s.176-194.

¹⁵⁷ M.Kiel, "Avlonya" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, s.523.

¹⁵⁸ M. İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşilik". *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, s.517-525.

¹⁵⁹ Stavro Skendi, a.g.e, s 41.

hareketine hizmet edecek olan yayınların dağıtılması için önemli merkezler haline gelmişlerdi.¹⁶⁰ 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşından sonra yaşanan kaos ortamında, filizlenen milli söylemelere öncelikle ılımlı yaklaşan Osmanlı İmparatorluğu, istibdat döneminde bu tarz faaliyetleri kontrol altına almaya çalışmıştır. 1902 tarihli bir yasayla Bab-ı Ali, Arnavutça yazı yazmayı ve yayın çıkarmayı tamamen yasaklamıştır. Ayrılkı veya özerklik talebi içerisinde bulunan kitleler yakından takip edilmiş ayrıca Arnavutça eğitim veren okullar da kapatılmış ulusal hareketin dil ve kültürel boyutunun güçlenmesi engellenmeye çalışılmıştır.¹⁶¹

1905 yılında Ergiri yakınlarında yer alan bir Bektaşî köyünde, milliyetçi faaliyetlere destek verdiği gerekçesiyle kapatılan Yanya'daki Baba Haydar Tekkesi için protestolar gerçekleşti.¹⁶² İngiliz gazeteci William Miller, 1898 yılında bölge hakkında yazdığı gezi yazısında, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki otoritesinin neredeyse tamamen ortadan kalktığını ifade etmiştir. "Arnavutluk, Doğu Sorununun kördüğümlelerinden biridir. Arnavutluk, Adriyatik denizi boyunca uzanan ince bir ülke ve gelişme potansiyeli olan İtalya'ya bir buharlı ile sadece beş saat uzaklıkta iki limana sahip. Sanırım tüm Balkan yarımadasının medeniyetten en uzak olan köşesi bu ülke ve birkaç yüzyıldır Avrupalıların buraları kolonileştirmek adına ciddi bir girişimi bulunmuyor. Böylece, aslında Avrupa'nın en hoş ülkelerinden biri olan Arnavutluk'un insanları, günümüzdeki orta Afrika kabileleri gibi geri ve medeniyetsiz bırakılmışlar. Osmanlı hükümetinin ülke üzerinde otoritesi sadece göstermelik düzeyde. Burada gerçek güç İstanbul tarafından gönderilen valiler değil, ülkede ki tüm kurallar ve işleyiş pratikte yerli kabile şeflerine ve Bektaşî tekkelerine aittir."¹⁶³ Miller'ın da dile getirdiği gibi toplum üzerinde merkezi yönetimden ziyade Bektaşî tekkelerinin gücü yadsınamazdır.

¹⁶⁰ Margaret Hasluk, "The Non-Conformist Muslims of Albania", *Contemporary Review*, CXXVII, May, 1925, s. 601.

¹⁶¹ Fahri Maden, "Arnavutluk'ta Bektaşîlik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşîler", *AVRASYA ETÜDLER*, 44, 2013-2, s.141-176.

¹⁶² A. Gallotta, "İlyas Bey, Mütevelliler ve Korça/Göriçe'nin Kökenleri", *Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1999, s.122.

¹⁶³ W. Miller, *Travel and Politics in the Near East*, London, 1898, s.206-208.

Geleneksel yaşam tarzı ile ulusal söylemi birleştiren, ulusal Arnavutluk fikrinin savunucusu haline gelen bu dini kaleler bağımsızlığa giden yolda faal mekanlara çevrilmişlerdir.

Yeniçeri Ocağı'nın kapatılmasından sonra Bektaşî yapılanmaları, merkezi hükümete karşı tavır almaya başlamıştır. Bunun yanında Arnavutlar ve Arnavutçanın üzerinde baskının artması etki-tepki oluşturarak, bağımsızlığa kadar uzanan dönemde ulusal harekete yardım etmişlerdir. Bektaşî tekkeleri, Arnavutça okutulan okullar haline gelmiş, Arnavutça yayınlar muhafaza edilmiş, bazı zamanlarda Arnavut komitecilerinin saklanma yeri haline gelmiştir. Arnavut ulusal hareketinin önde gelen isimlerinden Mihal Grameno yazdığı *Kryengritja Shqipetare* (Arnavut İsyanı) kitabında, Çerçiz Topulli ile birlikte 1907 senesinde Fraşeri tekkesinde on gün kaldığını ve giderken Baba Abedin'in çıktıkları bu yolda başarılı olmaları için dua ettiğini belirtmiştir.¹⁶⁴ Bektaşî din adamları komitecilik faaliyetlerinin arka sahasını besledikleri gibi bazı durumlarda bizzat silahlı ayaklanmalara da katılmışlardır. 1909 yılından Bajo Topulli tarafından kurulan örgüt, Arnavutluğun güneyinde ki tüm Bektaşî tekkeleri tarafından desteklenmiştir.

Bektaşîler, Arnavutların yaşadığı bölgelerde Arnavutça eğitim veren okulların açılması için isteklerde bulunmuşlardır. Fushe-Kruje Tekkesinde bulunan Baba Derviş Bektaşî, Arnavut ulusunun uyandırılması ve topraklarının komşu devletler tarafından işgal edilmesinin engellenmesi için Arnavut okullarının açılmasının zaruri olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁵ Bu fikirlerinden dolayı Derviş Bektaşî, İstanbul'a sürgüne gönderilmiştir. Baba Meleq Shemberdhenji, yalnızca ülkenin güney kesimlerinde değil Arnavut coğrafyasının her kesiminde Arnavutça eğitimin yayılması için çalışmalar yapmıştır.¹⁶⁶

¹⁶⁴ N. Clayer, a.g.e, s.369.

¹⁶⁵ N. Clayer, a.g.e, s.375.

¹⁶⁶ Fahri Maden, a.g.e, s.141-176.

Din adamlarının toplum üzerindeki etkisinin gözardı edilemeyecek düzeyde olduğu bu dönemde Arnavut ulusal hareketi temsilcilerinin, Bektaşî tarikatlarını halk kitlelerine ulaştırmak adına aracı olarak kullandıkları görülmüştür. Arnavut Bektaşî yapılanması, Arnavut ulusal hareketinin silahlı ve entelektüel safhalarına yardım etmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması bölgede çatışmalara yol açmıştır. Merkezi hükümetin reformları ve Bektaşîliği düşman olarak nitelendirmesi iki grup arasında ki bağları koparmıştır. Ayrıca, bölgeye seyyah sıfatıyla gelen ve Bektaşî tekkelerinde konaklayan misyonerlerin bu algının oluşturulmasındaki payı da yadsınamaz. Batılı seyyahların Bektaşî yapılanmalarından övgüyle bahsetmesinin esas nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki otoritesini zayıflatacak bir zümrenin oluşturulmak istenmesidir.

2.7. DİNİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: NAİM FRAŞERİ ve BEKTAŞİLİK

Milliyetçilik her ne kadar modern bir ideoloji olsa da, 19. yüzyıl Balkan milliyetçileri, oluşturdukları ulusal yapıları dini değerler ve sembollerle beslediler. Arnavut milliyetçiliğinin şekillenmesinde ise din, tam tersine bölücü bir unsur olarak varlığını gösteriyordu. Arnavutlar arasında var olan dini bölünmüşlük durumu, farklı milletler tarafından çıkarları dahilinde kullanılıyordu. Bu nedenle Arnavut ulusal hareketinin aydınları, diğer Balkan milliyetçiliklerinden farklı olarak, inancı temele alacakları bir hareket yerine, homojen ve değişmez bir Arnavut kimliğini merkeze aldılar. Arnavut ulusal hareketinin aydınları, Ortodoks, Katolik veya İslam kimliklerinin değişebilir olduğunu Arnavutlara dayatmaya çalıştılar.

Bu bağlamda Arnavut ulusal hareketinin temsilcileri, Arnavut kimliğini dini kimliklerin önünde tutarak bir rota oluşturmaya gayret ettiler. Osmanlı İmparatorluğundan bağımsızlığın ilan edildiği 1912 yılına kadar ortak bir dil ve tarih tefekkürü etrafında birleşen milliyetçiler, hareketin şekillenmesinin temel unsurları olarak özellikle bu iki husus üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte farklı inançlara sahip olan Arnavut toplumunda, ulusal kimliklerin inşası sürecinde dinin Arnavut entelektüelleri tarafından

araçsallaştırılması kaçınılmazdı. Arnavutlar arasında farklı inanç grupları içerisinde dinin ulusal harekete enjekte edilip araçsallaştırılmasını kabul edenler kadar karşı çıkanlarda bulunmaktadır.

Arnavutların etnik sınırlarının korunmasında İslamiyetin önemi büyüktür. Arnavutların İslamla tanışması sonrasında bölgede devletin resmi mezhebi olarak Sünnilik ve bununla birlikte tasavvufi bir hareket olarak Bektaşilik yayılmaya başlamıştır. Sünniliği benimseyen halk, camiler ve din görevlileri sayesinde devletin emir ve kanunlarını kolaylıkla öğrenebilmiştir. Bu anlamda Sünni Arnavutların devlet otoritesine daha açık olduğunu söyleyebiliriz.¹⁶⁷

Bektaşilik, 14-16. yüzyıllarda Şiilikten türeyerek Hazar Denizi'nden Balkanlara kadar uzanan topraklarda etkili olmuştur. Yeniçerilerin Bektaşi geleneğine bağlı oluşu onlara Osmanlı İmparatorluğu içinde siyasi bir anlam yüklemiştir. Neticede, 1826 yılında ocağın kaldırılması Bektaşi Yeniçerilerin, Balkan coğrafyasında diğer bölgelere nispeten devlet otoritesinden uzak sayılabilecek Arnavutluk'a kaçmalarına olanak sağlamıştır 1826 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu tarafından, Arnavut Bektaşilerin İslam dininin sıradan takipçileri olarak görülmediği açıktır. Bektaşiliğin, Arnavutluk topraklarında geniş bir yayılım göstermesinin nedeni, bölgede merkezi otoritenin zayıf olmasıdır. Merkez tarafından dışlanmış bir Bektaşilik düşüncesi Arnavutluk coğrafyasında rahatlıkla yaşam sahası bulabilmektedir. Arnavutluk topraklarının sert coğrafi şartları ve merkezi otoritenin zayıf olmasına rağmen, Bektaşiliğin varlığını sürdürebilmesi için siyasi bir güce ihtiyacı vardı. Bu dönemde Bektaşiliğin en önemli destekçisi, Yanya ve civarında hakimiyet kuran Tepedelenli Ali Paşaydı.¹⁶⁸ Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa, siyasi gücünü arttırmak ve etki alanını genişletmek için

¹⁶⁷ Metin İzeti, "Naim Fraşeri Bektaşiliği ve Düşüncesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 52, 2009, s. 60.

¹⁶⁸ Mithat Aydın, "Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden Kopuşu Sorunu (1912-1913)", *Belgi Dergisi*, C.2, S.17, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Kış 2019/I, s. 1011.

Bektaşiliğin dini altyapısını ve Bektaşi ağlarını kullanmak istedi. Bu bağlamda muhaliflerin birleştiği bir saha haline gelen Bektaşilik, hem sıradan insanlar hem de aydınlar arasında büyük itibar kazandı. Bektaşilik bir anda aydınların ulusal bilinç yaratma felsefelerinin bir vasıtası haline geldi.

Arnavut toplumu içerisinde dindarlık, kolektif bir kimlik arayışını ifade ediyordu. Dolayısıyla, bir kişinin ailesi, kabilesi, yaşadığı toplum hangi dine inanıyorsa o da aynı dine inanıyordu. Bektaşilerin taşra ve dağlık bölgelere yerleşmesi, sert kurallara bağlı olmamaları, nispeten ılımlı olmaları, önerdikleri inanç biçimi, Arnavut halkının yerel geleneklerinin koruyucusu olarak görülmelerine neden oldu.¹⁶⁹ Bu vesileyle Bektaşilik Arnavutlar arasında hızlıca yayılmıştır.

Arnavut ulusal hareketinin en büyük isimlerinden biri olarak kabul edilen Naim Fraşeri, ürettiği eserlerin çoğunda Arnavut ulusunu bir araya getirmeyi amaç edinmiştir. Naim Fraşeri, müslüman düşünür ve yazarlardan etkilendiği kadar batılı filozoflardan da etkilenmiştir. Fraşeri'nin çalışmalarının temelinde Arnavutluk toprakları ve Arnavut halkı bulunmaktadır. Edebi çalışmalarının arka planına inmek gerekirse ailesi ve çevresinde aldığı eğitimin etkileri görülmektedir. Bektaşi inancı, antik Yunan ve Roma edebiyatı, Aydınlanma fikirleri ve Avrupa romantizmi eserlerindeki temel unsurlardır. Bu bağlamda Fraşeri, oluşturmuş olduğu fikir ve eserleri Batı ile Doğu dünyası arasında bir kavşak nokta olarak betimlemiştir.¹⁷⁰ Arnavutluk topraklarında Arnavutça eğitim veren okulların açılmasını savunan Naim Fraşeri, bu okullar için ders kitapları hazırlamıştır. Açılacak okullarda genç neslin bilimsel bilgiyle donatılması için güncel pedagojik uygulamaların kullanılması, karma eğitimin yapılması, bilimin okul müfredatlarına dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur.

¹⁶⁹ Albert Doja, "A Political History of Bektashism in Albania", *Totalitarian Movements and Political Religions*, Vol. 7, No. 1, March 2006, p. 85.

¹⁷⁰ Robert Elsie, *Classical Albanian Literature: A Reader*, Centre for Albanian Studies, London 2015, p. 56.

Fraşeri'nin edebi çalışmaları Arnavut ulusal edebiyatının temellerini attı. Bu sanatsal çalışmalar, vatanseverlik, milli gurur ve Arnavut milletinin şanlı geçmişine dayanıyordu. Bununla birlikte Fraşeri'nin çalışmalarında Bektaşilik ile eski Arnavut geleneklerinin izlerini birleştirdiği yaşam ve ölüm, varlık ve yokluk, Tanrı ve evren gibi temaları da görmek mümkündür. Milliyetçi ve panteist eserlerinden dolayı aynı zamanda bir filozof olarak kabul edilmiştir.¹⁷¹

Naim Fraşeri, Arnavut ulusal edebiyatının şiirsel imajını yarattı. Şiirlerinde Arnavutları anavatana dönmeye davet etti. Bu eve dönüş metaforu, 19. yüzyıl Avrupa romantizminde yer alan modern şehir hayatından kırsala dönüşü ifade etmiyordu. Fraşeri şiirlerinde kaybedilen anavatan topraklarına dönüş ve Arnavutların kadim geleneklerinin canlandırılması üzerinden, milli bir bilinç ve yurttaşlık kavramını yaratmayı hedefliyordu.¹⁷²

Naim Fraşeri eserlerinde ulusun yeniden doğuşunun ve milletin hürriyetinin akli, manevi uyanış ve ahlaki mükemmellik ile ilişkilendirmiştir. Bu noktalar Arnavut edebiyatına daha önce bilinmeyen bir yenilik ve sanatsal zenginlik getirmiştir. Fraşeri'nin Arnavut tarihsel ve kültürel değerlerini sentezlediği çalışmaları Arnavut ulusal edebiyatının rotasını belirlemiştir. Naim Fraşeri, Arnavut edebiyatının gelişmesinde ve ulusal bilincin oluşmasında katkıları büyüktür. Bununla birlikte Bektaşi inancını, ulusal hareketin içine yerleştirmesi, bu hareketi farklı bir boyuta taşımıştır.

“Naim Fraşeri'nin önemi sadece edebi ve sanatsal yeteneklerinde değil, Bektaşi geleneği üzerinden sosyopolitik, felsefi ve dini yollarla, ülke içinde varolan sorunları

¹⁷¹ Albert Doja, a.g.e, s. 87.

¹⁷² Robert Elsie, a.g.e, s.57.

aşmaya çalışması ile ilgilidir. Bu bağlamda 20. yüzyıl başlarında Arnavut yazarlar üzerindeki etkisi büyüktür.”¹⁷³

Arnavutça her ne kadar yabancı dillerin ve kültürlerin baskısı altında olsa da kendisini diğer dillerden ayıran kültürel bir gelişme eğilimi vardı. 16. yüzyıl sonrasında üretilen edebi eserler genellikle didaktik ve faydacı temalar üzerineydi. Bu durum eserlerin süreklilik kazanmaması ve sınırlı kalmasına neden oldu. Naim Fraşeri'nin çalışmaları bu sınırlamaları aşarak, Arnavut ulusunun özelliklerini şiirsel bir dille ifade eden yeni bir edebiyat türü yarattı.

Fraşeri kaleme aldığı eserlerde, gelenekçi ve dogmatik anlatımı rededmiş ayrıca yabancı şiirsel modellerin sertleşmiş kurallarını uygulamamıştır. Eserlerinde popüler bir dil kullanarak yurttaşlarına olan çağrışı ulaşılabilir kılmayı hedeflemiştir. Belirttiğimiz gibi Arnavut ve diğer milletlerden din adamlarının dini terimleri anadilde vermemesi ve dini bölünmenin olması Arnavut ulusal bilincinin önündeki en önemli engellerden biriydi. Ancak ulusal bir kimliğin inşa edilme sürecinde Bektaşî felsefesinin kullanılması ve bu inancın ulusal hareketi besleyecek şekilde tasarlanması Naim Fraşeri'nin düşüncelerindendi.

Bu bağlamda Fraşeri, öncelikle Kербela olayını Arnavutlar arasında Osmanlılara karşı mücadeleleri sembolize edecek bir figür olarak kullanmaya çalıştı. 1898 yılında Romanya'nın başkenti Bükreş'te *Kербelaja* adlı eseri kaleme aldı. Fraşeri bu eserinde mücadeleye rağmen kaybedilen bir savaş ve haksız yere öldürülen Hz. Hüseyin'i anlatarak Şiilerin hissettiği acıyı soydaşlarına aktarmaya çalışmıştır. Burada ki asıl amacı farklı inanışlarda bulunan Arnavutları, Bektaşîlerin çektiği zulüm ve acıların etrafında birleştirmektir.¹⁷⁴

¹⁷³ N. Clayer, a.g.e, s.402.

¹⁷⁴ Robert Elsie, “Albanian Literature in the Moslem Tradition: Eighteenth and Early Nineteenth Century Albanian Writing in Arabic Script”, *Oriens*, Vol. 33, 1992, s. 290.

Siyasi bir arka planı bulunan bu eserde Fraşeri, sembolik bir figür olarak ele aldığı Hz. Hüseyin'i işgalcilere ve diktatörlerin adaletsizliğe karşı savaşan biri olarak yüceltmıştır. Naim Fraşeri, Kerbela olayını Arnavutların Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesine benzetmektedir ve sonunda Arnavutların bu mücadeleyi kazanacağını ifade eder. Eserinde güçlü olanın değil ahlaki olarak haklı olanın zafer elde edeceğinin altını çizer. *Kerbela* kitabında karakterler erdem ve ahlaksızlık gibi iki farklı kutubu temsil etmektedir. Naim, karakterleri aşırı iyi veya aşırı kötü şeklinde inşa etmiştir. Asıl vermek istediği aidiyet ve milliyetçi mesajların doğru olarak anlaşılması için herhangi alternatif seçenek yaratmamıştır. *Kerbela* eserinin yanı sıra Naim Fraşeri'nin edebi eserlerinin çoğunda yaşam, tarih, doğa ve milliyetçilik düşüncesini bu düalist yaklaşımla ele alır. Eserleri daha çok düalizm felsefesine odaklanmış, iyi ile kötü, Allah ile şeytan, ilim ile cehalet gibi zıtlıkların mücadelesini konu etmiştir.

“İyi ve kötü,

Allah ve şeytan,

Cennet ve cehennem,

ve var olan diğer tüm şeyler

sadece insandır.

İmam Hüseyin'i seçebilirsiniz

Veya Yezid ve Muaviye'yi

Biri sana kurtuluşu bahşeder

diğerleri kıyameti”.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Robert Elsie, "The Hybrid Soil of the Balkans: A Topography of Albanian Literature", *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, Vol. 2, John Benjamins Publishing, 2004, s. 291.

Milliyetçilik akımıyla ötekini düşman olarak tanımlama temayülü tehlikeli bir durumu ortaya çıkarmıştır. Fraşeri bu düalist yaklaşımında bizimle veya bize karşı olan şekilde bir felsefi tutum içerisinde. O na göre fethedenler kötü ve kusurlu fethedilenler ise ahlaki açıdan üstün kişilerdir.¹⁷⁶ Öteki olanın şeytanlaştırılması, Arnavut ulusal hareketinin oluşturduğu rotada şiddeti meşrulaştıracak bir algı yaratmıştır. Böylece, Arnavut milliyetçiliğine ve Bektaşiliğe karşı çıkan herhangi biri düşman işbirlikçisi olarak görülecek ve bir hain olarak toplumdan dışlanabilecektir. Bu bağlamda Bektaşiliği benimseyen Arnavutların çoğunun Naim'in milli ideolojisine yakın olduğu görülmektedir. Ayrıca diğer Arnavutların da dil ve diğer ortak özellikleri bağlamında Naim'in fikirlerine sıcak baktıkları görülmektedir. Fraşeri'nin Kerbela olayını baz alarak oluşturduğu figürlerde manevi bir üstünlüğe sahip olanlar Arnavutlar ve güçlü fakat kötü olan Osmanlılar, Slavlar veya Yunan komşuları karşı karşıya getirilmiştir.

Naim Fraşeri mecazi olarak şöyle yazar:

“Arnavutlar senin için mutlu, çünkü sen de Arnavutluk'u kurtarmak için çalışıyorsun.

ve seninle mutlu olur onlar ve sen de Arnavutlar için,

Onlar size yabancı olmayan vatanınız için çalışıyor,

Allah'ın dili olan Arnavutçanın, Arnavutları doğru ve en iyi şekilde buluşturması için,

Hasan ve Hüseyin için,

Biz aydınlığa çıkana kadar

Arnavutlar ve vatan için

gece gündüz çaba sarfetmemiz için.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Robert Elsie, *The Albanian Bektashi: History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*, Bloomsbury Publishing, 2019. s. 31-38.

¹⁷⁷ Robert Elsie, a.g.e, s. 33.

Bu şekilde Naim Fraşeri, Hasan ve Hüseyin gibi Kerbela şehitlerini araçsallaştırarak Bektaşiler ve genel olarak Arnavutlar arasında milliyetçi ruhu yaymaya çalışmıştır. Ayrıca Arnavut dilini kutsallaştırarak Arnavutlara vatan sevgisini aşılama girişiminde bulunmuştur. Bütün bunların tek amacı Bektaşiliğin araçsallaştırılması yoluyla Arnavut kimliğinin inşasıydı. Naim Fraşeri, Arnavut milliyetçiliğini güçlendirmek için dini düşünceleri dönüştürmeye çalışmıştır. Burada ki amacı Bektaşi liderlerin ve tüm Arnavutların desteğini alabilmektir. Bu yönde yaptığı çalışmalar, 1895 yılında Bükreş'te kaleme aldığı Bektaşi Defteri (Fletore e bektashinjët) adlı eserinde açıkça görülür:

"Baba" olarak adlandırılan Bektaşi liderlerinin amaçları: ulus için gece gündüz çabalamak, Arnavutluk ve Arnavutların kurtuluşu için alimler ve toplumun önde gelenleriyle iş birliği yapmak, Arnavutlar arasında dostluk bağı oluşturmak, onları ayırmamak, toplumu Müslüman ve Hristiyan olarak ayırmadan bir bütün olarak görmek.¹⁷⁸

Eserin bu bölümünde belirttiği gibi Bektaşilik düşüncesini milliyetçi bir tabana oturtmaya çalışmıştır. Bektaşilik ile birlikte herkesin birbirini kardeş gibi sevmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fraşeri'ye göre iki insan arasındaki sevgi dindaşlığa değil ortak dile dayanmalıdır. Dolayısıyla Arnavutçayı kutsallaştırmakla kalmaz, inanç sistemlerini de ulusal terimlere dayandırmaya çalışır. Naim Fraşeri, Bektaşiliği araçsallaştırarak bir Arnavut kimliği inşa etmeye ve milliyetçi fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Eserlerindeki dini unsurların kitleler tarafından çok kolay anlaşılmasını amaçlamıştır. Eserlerinde hem dini hem de gerçekçi argümanları kullanması, Doğu ve Batı geleneklerini birleştirmesi, onu ulusal bilinci geliştirmede en etkili entelektüellerden biri haline getirmiştir. Çalışmalarındaki asıl amacı toplumu Arnavut kimliğinin inşası için dini bir uzlaşmaya davet etmektir.

¹⁷⁸ Natelie Clayer, "The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and Their Limits", *Die Welt des Islams*, Vol. 52, Issue 2, 2012, s. 185.

3. BÖLÜM “KARTAL’IN OĞLU”: RİLİNDJA HAREKETİ

3.1. RİLİNDİYA HAREKETİ ve ARNAVUT ULUSAL UYANIŞI

“Kartalın Oğlu”:Rilindiya Hareketi adlı bölümün ismi belirlenirken Arnavutlar arasında yaygın olarak bilinen halk hikâyesine atıfta bulunulmuştur. Halk hikâyesine göre dağlarda av yapan bir genç, büyük bir kartalın yavrusunu, zehirli bir yılanın saldırısından kurtarır. Kurtardığı yavru kartalı yuvasından alan avcının peşine düşen büyük kartal, yavrusunu ona vermesini söyler. Avcı, yavru kartalı kurtardığını bunun için kendi hakkı olduğunu belirtir. Büyük kartal, yavrusunu geri vermesi karşılığında avcıya, güçlü pençelerini ve keskin gözlerini vereceğini söyler. Bundan sonra, avcı keskin gözleri ve güçlü pençeleri sayesinde, düşmanlarına karşı başarılar kazanır. Bölgede yaşayan halk avcının etrafında toplanır ve o nu kralları kabul eder. Avcıya kartalın oğlu anlamına gelen *Shqipëtar* (shqipe veya shqiponjë), ülkelerine ise kartalın ülkesi anlamına gelen *Shqiperia* adını verirler. Arnavut halkı, millet ve ülke ismini bu hikâyeye dayandırmaktadır. Kartallar keskin gözleri ve güçlü pençeleri ile tanınan hayvanlardır. Arnavutluk’un sert coğrafyası ve dağlık yapısı bu hikâyenin doğmasına uygun bir ortam yaratmıştır. Kartalın çift başlı olması çevresini 360 derece görmesini ve İşkumi nehrinin güneyinde ve kuzeyinde bulunan, Tosk ve Gega Arnavutlarının varlığını temsil etmektedir. Söz konusu anlatı, Arnavut milli hareketinin romantik boyutunu besleyen bir halk hikâyesidir. Günümüz Arnavutluk Cumhuriyeti’nin resmi bayrağında kırmızı zemin üzerinde siyah renkli çift başlı kartal motifi bulunmaktadır. Bu kartalın teleklerinin toplam sayısı yirmi beştir. Bu sayı 15. yüzyılda bir Osmanlı vassalırken, Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanmış ve Arnavutluk topraklarını yönetmiş İskender Bey’in (Georg Kastirioti) iktidar süresini temsil etmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Belirtilen halk hikayesi için bkz. Robert Elsie, *A Dictionary of Albanian Religion, Mythology and Folk Culture*, Scarecrow Press, Plymouth, 2000. Robert Elsie, *Albanian Folktales and Legends*, Albanian Studies, V. 2, 2015. Nuran Malta, *Türk ve Arnavut Destanlarındaki Müşterek Unsurlar*, Altın Post Yayınları, İstanbul, 2012.

19. yüzyılın ikinci yarısında Arnavutların ulusal canlanmaları başlamıştır. Bu süreçte özellikle Fraşeri kardeşler (Abdül, Naim ve Sami Fraşeri)'in büyük katkıları bulunmaktadır. Bu üç kardeş Arnavut ulusal hareketinde aktif bir şekilde rol almışlardır. Fraşeri Kardeşler, giriştikleri faaliyetlerle, Osmanlı İmparatorluğuna ve Avrupalı büyük devletlere, Arnavutların bir millet olduğunu ve imparatorluk içerisinde özerk bir yapıda var olmaları gerektiğini kabul ettirmeye çalıştılar. Arnavut ulusal hareketinin siyasallaşması adına bir ilk olan Prizren Birliği üyeleri, 1878 Berlin Kongresi'ne katılıp bu isteklerini Avrupalı güçlere iletseler de bir sonuç alamadılar. Bununla birlikte Rilindiya'nın doruk noktası İsmail Kemal Vlora'nın 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi oldu.

19. yüzyılın ikinci yarısında zayıflayan Osmanlı Devleti içerisinde var olmaya çalışan Arnavutlar, kendi dilleri, kimlikleri ve kültürlerini hatırladıkları bu bağlamda çalışmalar yaptıkları dönemi Rilindiya (yeniden doğuş) olarak nitelendirmektedirler. Klasik anlayışa göre Rilindiya dönemi 1878 yılından başlayarak 1912 yılında bağımsızlığın sağlanmasına kadar ki geçen süreyi kapsamaktadır. Bu süreçte yapılan dil ve kültür alanında ki çalışmalar bir Arnavut kimliğinin oluşumunu sağlamıştır. Bu dönemde milliyetçi hareket ile edebiyat arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Genel anlamda belirtilebilir ki Rilindiya edebiyatında romantik milliyetçi söylem baskın rol oynamıştır. Kültürel hareket, milliyetçi politik söylemle el ele ilerlemiştir.¹⁸⁰

19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu ekonomik ve politik olarak büyük bir çöküşün içerisine girmişti. Bu sürece yavaş ama kaçınılmaz bir şekilde toprak kaybı eşlik etti. Ayrıca Avrupa'da oluşan milliyetçilik fikri imparatorluk içerisinde bulunan milletler arasında gittikçe yayılıyordu. Arnavutluk'ta ise bu fikir bölgedeki diğer uluslara nazaran daha sonra ortaya çıkmıştır. Arnavutluk ulusalcılığının doğmasında İstanbul, Mısır, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Güney İtalya'da yaşayan Arnavutların büyük katkısı oldu. Ayrıca diğer Balkan milletleri arasında gelişen

¹⁸⁰ Robert Elsie, *Albanian Literature: A Short History*, I.B.Tauris, 2005, s.82.

milliyetçilik fikri Arnavutlar için bir tehdit unsuru olmuş ve bu faktör ulusalcılığın tepkisel olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında Balkan yarımadasının haritası ciddi bir değişim yaşamıştır. 1817 yılında Sırbistan özerk hale gelmiş, 1830 yılında bağımsız bir Yunanistan doğmuştur. 1859 yılında, sonradan Romanya devletine dönüşecek, Eflak ve Boğdan birleşerek özerk bir prenslik oluşturdular.¹⁸¹

Arnavutların kaderini değiştirecek olan olaylar, Tanzimat Fermanıyla gelen reformlar ile birlikte oldu. Arnavutlar, yeni politikaları kabul etmekte zorlandılar. Yeni uygulamalara yerel Arnavut beyleri de karşı çıkmıştır. Çünkü yeni düzen onların elinde var olan ayrıcalıkları ortadan kaldırmış ve merkezileşmeyi arttırmıştır. Bu süreçte yavaş yavaş Arnavutların kendi geçmişleri, kökenleri ve Arnavutça üzerine düşünceler ortaya çıkmaya başladı. Rilindiya Kombetare (Arnavutluk ulusal uyanışı ve Arnavut Rönesansı) Arnavut dil ve aidiyet duygusu aynı zamanlarda gelişti. Bu süreçte temel beklenti, Arnavutların bir millet olduğunu ve imparatorluk içinde özerk bir yapıda var olmalarını Avrupalı büyük güçlere kabul ettirmektir.

İsmail Kemal Vlora, Rilindiya hareketinin şekillenmesi sürecinde Osmanlı Devleti ile Arnavutlar arasında ki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir: “Arnavutlar İskender Bey’in ölümünden sonra da bağımsızlık isteklerinden asla vazgeçemediler. Fakat buna rağmen her zaman Osmanlı İmparatorluğu’na en sadık Balkan halkı oldular. Ancak Osmanlı Devleti hızla çökerken hayatta kalabilmeleri için bir şeyler yapmak zorundaydılar.”¹⁸²

Osmanlı döneminde Arnavutça verimsiz bir dönem geçirmiş anavatanda yer alan Arnavutlar arasında edebi faaliyetler, diğer Balkan devletlerine nazaran daha yavaş gelişim göstermiştir. Bu dönemde Arnavutça eğitim veren okulların olmaması yazılı

¹⁸¹ Miranda Vickers, 2011, s.75.

¹⁸² İsmail Kemal Vlora, *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s.65.

edebiyatın gelişmesini engellemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti etnik ya da ulusal kimliklerin gelişmesine müsaade edecek bir yapıda değil din temelli bir yapıda var olmuştur. Gayrimüslim halk kısmen kültürel bir özerklik içerisinde olsalar da Müslümanlar, Türk olarak görüldükleri için genelde Türkçe kullanılmıştır. Böylece Yunanlılar, Bulgarlar, Romenler belirtilen özerklik içerisinde kendi kültür ve dillerini serbestçe yaptıkları faaliyetler ile canlı tutabilmişlerdir. Balkanlarda milliyetçi söylemler arttıkça Osmanlı Devleti, Arnavutça eğitim veren okullar, Arnavutça basım yayım gibi faaliyetleri tamamen yasaklamıştır. Arnavutça eğitim veren az sayıda ki okul da kapatılmıştır. 19.yüzyılda belirtilen şartlar içerisinde Arnavut ulusal hareketinin başlamasında en önemli katkıları Fraşeri kardeşler yaptı. Ancak kardeşlerin bu sürece katkıları farklı alanlarda gerçekleşti. Abdül Fraşeri bir politikacıydı, Naim Fraşeri şairdi ve Sami Fraşeri ideolog ve bilgindi.

Naim Fraşeri(1846-1900) Arnavutların milli şairi olarak kabul edilmektedir. Arnavutluk'un güneyinde Fraşer köyünde doğan Naim, ilk eğitimi sırasında Türkçe, Arapça ve Farsça öğrendi. Eğitiminin ilk yıllarında bölge de bulunan Bektaşî tekkelerinin payı büyüktür.¹⁸³ İlk eğitimini aldıktan sonra Yanya'da bulunan batı tarzında eğitim veren Zosimaia okuluna devam etti. Özel derslerle öğrendiği doğu dillerinin yanında bu okulda antik ve modern Yunanca, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. Beştaşî inancı, klasik İran şiirleri ve aydınlanma fikirleri ile bir sentez oluşturdu. Yanya'da aldığı eğitim ile birlikte batı ve doğu kültürlerini eşit düzeyde edinmiş bir Osmanlı aydını oldu. Naim Fraşeri, dört adet Türkçe, bir adet Farsça, iki adet Yunanca ve on beş adet Arnavutça olmak üzere toplam yirmi iki eser yayınladı.¹⁸⁴

Fraşeri, Arnavutça yazdığı eserlerin basımına İstanbul'da izin verilmeyeceği için bu eserleri önemli bir Arnavut diasporasının bulunduğu Bükreş'te bastırmıştır. Eserleri 1886 yılında Bükreş'te kurulan *Shoqëri e të shtypuri shkronja shqip*(Arnavutça Basım

¹⁸³ M. İzeti, "Arnavutlar ve Bektaşîlik" *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, s.517-525.

¹⁸⁴ M. Öztürk, "Arnavutluk'ta Bektaşî Edebiyatı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (10), 1999, s.51-60.

Topluluğu) Derneği matbaası tarafından yayınlandı. Naim Fraşeri'nin ilk akla gelen çalışması 1886 yılında Bükreş'te yayınladığı *Bagëti e bujqësija* adlı eserdir. 450 satırdan oluşan pastoral şiirinde, anavatanın dağları ve köyleri imgelerini kullanmıştır. Bu eser Arnavut ulusal hareketinin destekçileri arasında çok beğenilmiş ve ülkeye kaçak yollardan sokulmuştur. Fraşeri'nin hayatının son yıllarında yazdığı 11.500 satırdan oluşan *Istori'e Skenderbeut* (İskender Bey Tarihi) 1898 yılında Bükreş'te basılmıştır.¹⁸⁵ Bu eser yazarın başyapıtı olarak kabul edilmektedir. Bu bölümün son kısmında İskender Bey Tarihi adlı eser ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

İskender Bey figürü, düşman işgaline karşı koyan kahraman olarak işlendiğinden dolayı özellikle Rilindiya aydınları ve aynı zamanda sıradan halk üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuştur. Edebi anlamda güçlü bir eser olmasa da İskender Bey Destanı, dönem Arnavut romantik milliyetçi söyleminin temel eserlerinden biri olarak kabul edilebilir. Didaktik ve ahlakçı söylem, siyah ve beyaz kutuplaşması, azizler ve şeytanlar üzerinden oluşturulmuş, kahramanlıklar, gözyaşı ve duygusal bir mantıkla örülmüş bu eserde sanatsal ve edebi zayıflık açıktır.¹⁸⁶ Rilindiya döneminin önemli şairi Naim Fraşeri'nin eserlerinin arka planında almış olduğu Bektaşî eğitim sisteminin, sosyolojik ve felsefi etkileri açıktır. Bununla birlikte 20.yüzyılda ortaya çıkan Arnavut edebiyatçıları büyük ölçüde etkilemiştir. Şiirlerinin birçoğu halk müziği içerisinde söylenmiştir. Ayrıca Arnavutçanın üzerinde oluşturduğu etki çok büyüktür.¹⁸⁷

Rilindiya dönemi, Arnavutların politik ve kültürel olarak varlıklarını sürdürmeleri açısından hayati öneme sahiptir. Bu evrede Arnavutluk, Osmanlı döneminden sonra Avrupa ulusları arasında yerini almak için uğraşmıştır. Yeniden doğuş olarak nitelendirilen bu dönemle birlikte Arnavutların kendi kültür ve dillerine olan ilgileri artmıştır. Rilindiya döneminde Arnavut edebiyatında çok sayıda çalışma ortaya çıkmış,

¹⁸⁵ R. Elsie, *Edward Lear in Albania: Journals of a Landscape Painter in the Balkans*, I.B. Tauris, London, 2008, s.87.

¹⁸⁶ R. Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, Scarecrow Press, Toronto, 2010, s.327.

¹⁸⁷ K. Frasherî, *The History of Albania*, Naim Frasherî Publish, Tiran, 1964, s.153.

20. yüzyılın başından itibaren İkinci Dünya Savaşını takip eden süreçte de Rilindiya döneminin etkileri devam etmiştir.

3.2. ARNAVUT ALFABESİ ve MİLLİYETÇİLİK

Yazı dilinin oluşmasını sağlayan en önemli araç hiç kuşkusuz ki devletin kendisidir. Arnavutlar Roma, Bizans ve Osmanlı Devletlerinin himayesinde kalmış ve uzun süre etnik kimliklerini koruma içgüdüleriyle yaşamayı başarmışlardır. Bu bağlamda ayrı bir devletleşme politikasını gündeme getirmediikleri için resmi yazı dilleri de gelişme kaydedememiştir.¹⁸⁸ Diğer Avrupa dilleriyle kıyaslandığında Arnavutçanın yazıya geçirilmesi geç olmuştur 15.yüzyıla tekabül eden Bellifortis adlı bir belgede Arnavutçaya rastlanmaktadır. Günümüzde Paris'te koruma altında olan ilgili belgenin 1405 yılında kaleme alındığı bilinmektedir.¹⁸⁹ Askerlikten ve askerlerin güçlenmesinden bahseden bu eserin Konrad Kyrezer(1366-1405) tarafından kaleme alınmıştır. Bu elyazması eserin bir bölümü Arnavutça yazılmıştır. Eski Arnavutça ile yazılan sekiz mısralık bir şiir Latin harfleriyle yazılıp bu eserin içinde yer almaktadır. Bu şiirde bir dini ayinin yapılarından bahsedilmektedir. Bir erkek çocuğun ergenlik çağına ermesinden hissedilen üzüntüyü dile getiren putperest bir dini törenin kayıt altına alınan belgesi niteliğindedir.¹⁹⁰

19. yüzyılda Arnavut ulusal hareketi şekillenmeye başladığı zaman Arnavut entelektüeller, Arnavutçanın homojenleşmesi ve standart hal alması için çaba gösterdiler. Arnavut milliyetçiler tek bir lehçe etrafında toplanılması gerektiği fikrindeydiler. Bu hususlar var olan iki lehçeden biri üzerinde mutabık kalmalarını

¹⁸⁸ M. Balcı, "Arnavut Edebiyatı Tarihi", *Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar (2)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2013, s.407-432.

¹⁸⁹ R. Elsie, *Studies in Modern Albanian Literature and Culture*, Columbia University Press, New York, 1996, s.98.

¹⁹⁰ M. Balcı, ve N. Karaevli, a.g.e, s.4

gerekmekteydiler. Kuzey bölgelerinde ve Kosova’da Arnavutçanın Geg lehçesi, güney bölgelerinde ise Tosk lehçesi kullanılmaktaydı. Lehçe sorununun yanı sıra, Arnavutçanın yazıldığı standart bir alfabe mevcut değildi. Arnavutların çoğunluğunu oluşturan Müslüman kesimi, Arap harflerini kullanmaktaydı. Bunun yanı sıra kuzey bölgelerde daha çok Katolik Arnavutlar Latin harfleriyle yazıp okuyorlardı. Güney bölgelerinde ise Ortodoks Arnavutlar, Yunan harflerini kullanmaktaydılar.

18. yüzyılda birkaç kez Arnavut alfabesi oluşturulmaya çalışılsa da kapsamlı çalışmalar 19. yüzyılda yapılmıştır. Naum Vekilharcı, Yunan, Latin ve Arap Alfabelerinden farklı olarak tamamen özgün bir alfabe oluşturmuştur.¹⁹¹ Vekilharcı, *Fort i Perdoshem Evetori Shqip (Çok Kullanışlı Arnavut Alfabesi)* adlı kitapçığında 1844 yılında Bükreş’te yeni alfabeği tanıtmıştır.¹⁹² Vekilharcı’nın oluşturduğu alfabe geniş bir kesim tarafından benimsenmemiştir. 1869 yılında İstanbul’da bir araya gelen Arnavut aydınları, bir eğitim derneği kurmuşlardır. Bu derneğin amacı, Arnavutlar için standart bir alfabenin oluşturulması ve Arnavutça eğitim için okul kitaplarının yazılmasıdır. Bu dernek, Arap, Yunan, Latin harfleri üzerine çalışmalar yapmış fakat sonuç alınamamıştır. 1870 yılında İşkodra rüştüyesinde görevli olan Davud Boriçi, Arap harflerini kullanarak yeni bir alfabe oluşturmuştur.¹⁹³

1879 yılında Prizren Birliği’nin kültürel çalışmaları İstanbul’da devam etmiştir. Birliğin çalışmaları neticesinde kurulan *Arnavut Halklarının Haklarını Savunma Komitesi*, Alfabe meselesini gündemine almıştır. Bu dernek, Yunanistan’ın kültürel yayılcı ve asimilasyon politikalarını göz önünde bulundurarak Yunan alfabesinin kullanımını reddetmiştir. Ayrıca Hoca Tahsin’in 1878 yılında hazırladığı ve tamamen özgün harflere sahip olan alfabeği ve Vekilharcı’nın 1844 yılında şekillendirip tanıttığı alfabeği de reddetmişlerdir. Bu iki özgün alfabenin kabul edilmeme nedeni olarak basım

¹⁹¹ R. Elsie, a.g.e, s.79.

¹⁹² R. Elsie, a.g.e, s. 82.

¹⁹³ N. Clayer, a.g.e, s.203.

maliyeti ve okuma-yazmasının pratik olmaması gösterilmiştir.¹⁹⁴ Derneğin 19 Mart 1879 tarihinde yaptığı toplantıda, Şemseddin Sami Fraşeri'nin hazırlamış olduğu Alfabe kabul edilmiştir. İstanbul Alfabeti olarak adlandırılan bu alfabe, Latin harfleri ağırlıkta olmak üzere Kiril ve Yunan alfabelerinden de harf içermektedir. 29 sessiz, 7 sesli olmak üzere toplam 36 harften oluşmaktadır.¹⁹⁵ Yeni alfabe, 1879 yılında *Allfabetare e Gjuhese Shqip* (Arnavut Dilinin Alfabeti) adlı kitapta ilk kez kullanılmıştır.

Arnavut Halklarının Haklarını Savunma Komitesi, 1879 yılının sonlarına doğru, Cemiyet-i İlmîye-i Arnavudiye adlı yeni bir dernek kurmuştur. Bu derneğin amacı, Arnavut alfabesinin yaygınlaştırılması, Arnavutça telif eserlerin basılması, Arnavutça gazete ve dergiler çıkarılarak, Arnavut okuyucu ağı oluşturmaktır.¹⁹⁶ Yeni kurulan dernek, bağışlardan oluşturduğu bir fonla 1884 yılında Drita adıyla bir dergi yayınlamıştır. Drita dergisi ilk dört sayı yayımlandıktan sonra Dituria ismini almış ve Arnavut milli kimliğinin oluşturulması adına yayınlar yapmıştır.¹⁹⁷ 1899 yılında Katolik bir din adamı olan Prenk Doçi, Başkim Alfabeti olarak adlandırılan yeni bir alfabe oluşturmuştur. Prenk Doçi'nin çalışmaları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından finanse edilmiş ve bu alfabeyle yazılmış eserler basılmıştır.¹⁹⁸ 1901 yılında yine İşkodralı Katolik bir Arnavut olan Dom Ndre Mjeda tarafından Latin harflerini baz alan yeni bir alfabe oluşturulmuştur. 1902 yılında Hamburg'ta düzenlenen Oryantalistler Kongresinde, yeni oluşturulmuş bu alfabe beğeniyle karşılanmıştır. Agimi Alfabeti adı verilen bu alfabe de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından finanse edilmiştir.

¹⁹⁴ N. Clayer, a.g.e, s.205.

¹⁹⁵ S. Olgun, a.g.e, s.112.

¹⁹⁶ N. Clayer, a.g.e, s. 207.

¹⁹⁷ Robert Elsie, a.g.e, s.87.

¹⁹⁸ S. Skendi, a.g.e, s. 234.

1908 yılında Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesinden sonra anadilde eğitim ve basım serbestliğine bağlı olarak alfabe meselesi yeni bir boyut kazanmıştır. İttihat ve Terakki yönetimi, Latin harflerinin kullanılmasının, Arnavutları İmparatorluk idaresinden çıkaracağı endişesine kapılmış ve bu bağlamda Arap harflerini savunan Arnavut aydınlarını desteklemişlerdir. *Arnavut Lisanının Osmanlı Hurufuyla Tahrir ve Talimi Cemiyeti*, Arnavutçanın Arap harfleri kullanılarak yazılmasını, bunun İmparatorluğa bağlılık ve dini bakımdan zorunlu olduğunu ileri sürmüştür.¹⁹⁹ Bununla birlikte 1908 yılından sonra hükümet, Arap harfleri lehine görüş bildirse de yapılacak eğitimi, bölgede yaşayan insanların tercihine bırakmıştır.²⁰⁰ Hükümetin bu yönde bir fikir beyan etmesi ve bunu anayasaya dayandırması sonrasında yerel idareler tarafından farklı uygulamalara gidilmiş bu durum bölgesel çatışmaları beraberinde getirmiştir. Bu çatışmalar Arnavutların yaşadığı şehirlerin yanı sıra, Meclis-i Mebusan ve İstanbul'da bulunan cemiyetler arasında da devam etmiştir. Arnavut dilinin hangi harfle yazılacağı meselesi Meşihat Makamını da meşgul etmiştir. Makam, Arap harflerinin Arnavutçaya uygun olduğunu, bir iki işaret eklenerek bazı seslerin de verilebileceğini, öğrencilerin dinden uzaklaşmaması için Arap harfleriyle yazımın devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁰¹

20. yüzyılın başlarına kadar çeşitli zamanlarda yapılan Arnavut alfabesi çalışmaları neticesinde çeşitli örnekler ortaya atılmış ve bu alfabeler muhtelif kesimler tarafından kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Arnavut aydınların talep ettiği yekpare bir alfabenin kullanımı gerçekleştirilememiştir. Genel hatlarıyla, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, Arnavutlar, İstanbul, Bashkim ve Agimi Alfabeleriyle okuyup yazmış, bunun yanı sıra önemli bir kesim ise Arap harflerini kullanmaya devam etmiştir.

¹⁹⁹ S. Olgun, a.g.e, s. 114.

²⁰⁰ B. İşlet Sönmez, a.g.e, s.153.

²⁰¹ S. Olgun, a.g.e, s.275.

3.3. FRAŞERİ KARDEŞLER ve PRİZREN BİRLİĞİ

Arnavut ulusal kimliği, Rilindiya dönemindeki entelektüel üretim ve aydınların etkisiyle şekillenmiştir. Arnavut ulusal kimliğinin şekillenmesini anlamlandırmak için, o dönemin entelektüel eserlerini incelemek gereklidir. Arnavut aydınlarının metinlerinin analizi, milliyetçi söylemlerin kökenlerini ve gelişimini anlamak için gereklidir. Arnavut kimliğinin oluşumunda entelektüel üretim, entelektüel seçkinler tarafından yönlendirilen bir gündemle şekillenmiştir. Birden fazla siyasi kimliğe sahip Sami Fraşeri (Şemseddin Sami) gibi aydınlarda, milliyetçilik ve kimlik ikiliği yaşandığı görülmektedir. Bir Osmanlı vatandaşı olan Sami Fraşeri hem Osmanlı hem de Arnavut kimliği taşıyan bir kişiydi. Arnavut ulusal hareketi içerisinde kimlik kavramının nasıl şekillendiğini anlamlandırabilmek için çok kimlikli aydınların ürettikleri eserlerin nasıl rol oynadığı bilmek gerekir.

19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında Arnavut kimliğinin ve kültürünün korunması ve geliştirilmesi adına bir çok çalışma yapan Şemseddin Sami, Arnavutluk'un güneyinde bulunan Permet kasabasında dünyaya geldi. İlk eğitimini burada alan Sami, 1865 yılında Yanya'da bulunan Zosimea Yunan Lisesi'ne kayıt yaptırdı. Birçok önemli ismin eğitim aldığı bu okulda Latince, Eski Yunanca, Fransızca ve İtalyanca dillerini öğrendi. Sami'nin, Zosimea Okulu'nda edindiği bilgi ve deneyimler hem Batı hem de Doğu kültürleriyle temas kurmasına neden oldu. Bu eğitim, onun ulusal kimliğinin şekillenmesinde ve Arnavutlar üzerinde birleştirici bir figür olmasında etkili oldu. Sami Fraşeri, öğrenimini tamamladıktan sonra 1872'de İstanbul'a taşındı. Burada Arnavutların milli kimliğinin oluşturulması ve korunması için çalışmalar yaptı. Sami bu çalışmalarını yaparken Türk demokratikleşme hareketinin üyeleriyle iş birliği yaparak Arnavut haklarının korunmasına katkıda bulundu.²⁰²

²⁰² Bülent Bilmez, "Ölümünün Yüzüncü Yılında Şemseddin Sami Frasherî", *Toplumsal Tarih*, Sayı 126, İstanbul, 2004, s. 38-48.

Sami Fraşeri, Arnavutların Haklarını Koruma Merkez Komitesi'nin kurulması için çalışmalar yaptı. Aynı zamanda Arnavut Harflerinde Yazma Derneği'nin(1879) kurulmasına öncü olarak Arnavutça'nın yazılmasını kolaylaştırmak adına Arnavut alfabesinin tasarımını yaptı.²⁰³ Yazar, Arnavutça ve Türkçe dillerinde bir çok eser yazdı. Arnavut kültürünü ve değerlerini tanıtmaya açısından değerli bir konumda olan "Besa Yahud Ahde Vefa" adlı tiyatro eseri 1875'te yayınlandı.²⁰⁴ Sami, gazetecilik alanında da yapmış olduğu çalışmalarla Arnavutların haklarını savundu ve ulusal bilincin gelişimine katkı sağladı.

Şemsettin Sami'nin 1899 yılında Bükreş'te kaleme aldığı "Shqipëria-Ç'ka qënë, ç'është e ç' do të bëhet?" Arnavutluk-Neydi, Nedir ve Ne Olacak? adlı yazısı Arnavut ulusal hareketi üzerinde büyük etkisi olan ve Arnavutluk'un geleceği hakkında düşünceler içeren bir çalışmadır. *Shqipëria - Ç'ka qënë, ç'është e ç' do të bëhet?* eserini temelde üç ana gruba ayırmıştır. Birinci bölümde Arnavutluk'un ulusal kimliğinin oluşumunu ele alır, Arnavut ulusunun kökenleri ve tarihi hakkında milliyetçi mitleri inceler. Arnavutların milliyetçi kimliklerini şekillendiren tarihsel olayları ve mitleri ele alarak kolektif hafızalarında kökenlerini ve tarihlerini canlandırmaya çalışır.²⁰⁵

Eserin ikinci bölümünde Arnavutların içinde bulunduğu sosyal, kültürel ve siyasi durumunu ele alır. Özellikle, Arnavutçanın oluşumu, Arnavut topraklarının sınırları ve Arnavutların dostları ve düşmanları gibi konulara odaklanır. Özetle bu bölümde Arnavutların var olan toplumsal ve siyasi konumunun anlaşılmasına yönelik çalışmalar yapar. Eserin son bölümünde ise, Arnavutluk'un geleceğini ve Arnavutların bağımsız bir

²⁰³ Bülent Bilmez, a.g.e, s. 38-48.

²⁰⁴ Nuri Sağlam "Şemseddin Sami'nin Besa Yahud Ahde Vefa Piyesinde Etnosentrik Söylem ya da Vatan Yahud Arnavutluk", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 57,2017, s.197-212.

²⁰⁵ Bülent Bilmez, "Şemsettin Sami mi yazdı bu "sakıncalı" kitabı? Yazarı tartışmalı bir kitap: Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899)", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 1, İstanbul 2005, s. 97-145.

ulus olarak nasıl ilerleyebileceklerini anlatmaya çalışır. Ayrıca Arnavutluk'un ulusal bağımsızlık sürecine ve milliyetçi hedeflerine odaklanır.²⁰⁶ Arnavut ulusal kimliğini inşa etmek için kolektif bir tarihin yaratılması gerekiyordu. Sami Fraşeri kardeşi Naim Fraşeri'nin ortak tarih düşüncesini desteklemekle birlikte bu düşüncüyü daha ayrıntılı ifade etmiştir.

Şemseddin Sami, *Arnavutluk Ne idi, Nedir ve Ne Olacak?* kitabının birinci bölümünde Arnavutların Orta Asya'dan gelip yerleşik hayatı benimseyen, tarım yapabilen en eski Avrupa ulusu olduğunu savunmaktadır. İzleyen bölümlerde, Arnavut kelimesinin etimolojik kökenlerini ele almıştır. Türkler, Yunanlar, Romalılar tarafından bu kelimenin kullanım biçimlerini örneklerle açıklamaktadır.²⁰⁷ Sami'nin kitabında ele aldığı tezler, Arnavut kelimesinin etimolojik kökenleri hakkında bilimsel ve tarihsel kanıtlardan uzaktır. Sami bu bölüm üzerinden Arnavut ulusal kimliğinin oluşumunu desteklemek amaçlı propaganda yapmaktadır.

Etimolojik açıklamalardan sonra Arnavutların, Pelasgların soyundan geldiğine dair düşüncelerini aktarır. Pelasgların, İtalya'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya'da hakimiyet kurduklarını ifade eder. Bu bağlamda Arnavutların Doğu Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir. Yunanların sonra ki göçlerle bölgeye geldiği, bir bölümünün Pelasgları topraklarından sürdüğünü bir bölümünün de onlara karıştığını yazar. Şemseddin Sami, Arnavutça'nın Latince'ye benzediğini de ifade eder.²⁰⁸

²⁰⁶ Bülent Bilmez, a.g.e, s.130.

²⁰⁷ Bülent Bilmez, a.g.e, s.132.

²⁰⁸ Klaudio Fusha, “Şemsettin Sami'ye Ait Olduğu İddia Edilen Arnavutluk'a Dair Eser ve Arnavutluk'ta Şemsettin Sami Hakkında Çıkan Yazılar”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, 2018, s.40.

Sami'nin ifade ettiği bu noktaların amacı bilimsel araştırma yapmak değildir. Ele aldığı her noktada Arnavutların, Avrupa ile bağının ne kadar eski ve güçlü olduğunu ifade etmeye çalışır. Sonrasında Arnavutların ataları olarak ele aldığı Pelasgların dini inanışlarını anlatır. Sami, Pelasgların doğada bulunan varlıklara inandıklarını çok tanrılı bir inanışları olduğunu söyler. Bu doğal figürler üzerinden gelişen mitolojinin Pelasglardan, Yunan ve Avrupa topluluklarına geçtiğini ifade etmektedir.²⁰⁹

Şemseddin Sami, her fırsatta Yunanlıların Pelasglardan sonra geldiğini söyler. Zosimea Ortodoks Lisesi'nde okuduğu için Antik Yunan felsefe tarihini bilmektedir bu nedenle mitolojide yer alan bir çok noktanın Pelasgların inanışından geldiğini ifade eder.

Naim Fraşeri ve Şemseddin Sami, Pelasglardan sonra İliryalıların da Arnavutça konuştuklarını iddia etmişlerdir. Epir ve İliya bölgelerinin Roma İmparatorluğu tarafından kontrol edilmesinde, Arnavutların katkılarının açık olduğunu ifade ederler. Arnavutların anlaşmalı olarak Roma hakimiyetine girdiğini ve hatta Arnavutlar sayesinde Romalıların bölgede yerleşmesinin mümkün olduğunu söylemişlerdir.²¹⁰

Şemseddin Sami eserinde İskender Bey figürünü de ele alır. İskender Bey'in bir filozof, erdemli bir insan, cesur bir asker olduğunu dile getirir. İskender Bey Türklere karşı savaşı ve Avrupa'yı savunan bir kahraman olarak ele alır. Bununla birlikte Sami, Türklere Arnavutların tarihsel ilişkisinin her iki tarafında faydasına olduğunu söyler.

Şemseddin Sami, dünyanın en eski ulusu olarak ifade ettiği aryan Pelasgların Arnavutçayı konuştuklarını ve bu nedenle Arnavutça'nın yaşayan en eski dil olarak

²⁰⁹ Klaudio Fusha, a.g.e, s.40.

²¹⁰ Klaudio Fusha, a.g.e., s.41

kabul edilebileceğini ifade eder.²¹¹ Bunu desteklemek adına akademik kanıtlar arayan Sami, Pelasgların inandığı tanrıların isimlerinin Arnavutçadaki karşılıklarını ele alır.²¹² Buna rağmen bu çalışmaların yeterli bilimsel dayanağını yoktur. Şemsettin Sami'nin çalışmaları yazıldığı dönemde Arnavut aydınları tarafından bilimsel nesnellüğünün sorgulanmasından ziyade duygu ve tutkuyla takip edilmiştir.

Şemsettin Sami, birinci bölümün sonlarında Arnavutların karakterinden bahsetmiştir. Arnavutların kendileri için mücadele etmek yerine farklı uluslar için mücadele ettiğini dile getirmiş ve bu bağlamda milletini eleştirmiştir. Savaşçı ve cesur karakterlerini başka milletlerin hizmetine sunduklarını ifade eder. Komşuları olan Yunanlıların Epirli Pirus'un kahramanlıklarını kullandıklarını ve Arnavutların bu duruma müdahale etmediklerini söyler.²¹³

Kronolojik olarak ilerleyen Şemsettin Sami, Roma İmparatorluğu'nun Arnavutların askerlik yetenekleri ve zekasından yararlandığını söyler. Son olarak Türklerin savaş sahasında kazandığı başarıların önemli bir nedeninin Arnavutlar olduğu fakat dünyanın bunları Türk zaferleri olarak bildiğini dile getirir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiş Arnavut kökenli vezir ve devlet adamlarından bahseder.²¹⁴

Arnavutlar arasındaki dini bölünmenin etkilerini kırmak isteyen Şemsettin Sami, uzun yıllar yaşanan Türk Yunan mücadelelerinde Müslüman Arnavutların Türkler için, Hristiyan Arnavutların ise Rumlar için kendini feda ettiğini yazmıştır. Bu savaşlardan en çok zararı Arnavut milletinin gördüğünü ifade eder. Şemseddin Sami, anadilinde

²¹¹ Fusha, a.g.e, s.52.

²¹² Fusha, a.g.e., s. 85.

²¹³ Fusha, a.g.e, s. 38.

²¹⁴ Fusha, a.g.e, s.42.

yazdığı eserlerin yanı sıra birçok Türkçe eserde kaleme almıştır.²¹⁵ Bu bağlamda bölümün sonunda yer alan ifadeler onun bir ikilem içerisinde kaldığının göstergesidir.

Son bölümde Arnavutların sadece askeri alanda değil bilimsel ve edebi çalışmalarla da farklı milletlere hizmet ettiğini açıklar. Türkçe, Arapça, Yunanca, Latince eserler kaleme aldıklarını ve bu dillerin halklarını yücelttiklerini ama Arnavutların ise barbar ve cahil olarak gördüklerini ifade eder. Şemsettin Sami, eserinin ikinci bölümünde Arnavut topraklarının tarihsel sınırlarını ele alır ve bu sınırların zamanla daraldığını belirtir. Ülkesinin coğrafi güzelliklerini vurgular ve bu yönüyle Arnavut halkının vatanseverlik duygularını artırmayı amaçlar. Arnavutların farklı dini ve kabile bölünmeleri olmasına rağmen, bunları Arnavut ulusal kimliğine zarar vermeyecek normal farklılıklar olarak görür. Bu bölünmelerin üstünde Arnavutların ortak köken mitini kullanarak ulusal bir kimlik inşa etmeye çalışır. Sami, bu bölümde Arnavutların eğitim ve teknik çalışma konularında diğer uluslardan daha üstün olduklarını savunarak halkını motive etmeye çalışır.

Şemsettin Sami, üçüncü bölümde tarih boyunca Arnavutların Türklerle dost olduklarını ve birlikte savaştıklarını ifade eder, ancak artık durumun değiştiğini ve Türklerin düşmanları olduğunu belirtir. Arnavutların yaşadığı sıkıntıları vurgular ve Türklerin ağır vergi taleplerine karşı fakir Arnavutların ödeme güçlüğü çektiğini ifade eder. Sami, milli kimlik oluşturma'nın etkili bir yolunun halka şevkatle yaklaşmak olduğunu savunur. Arnavut milletinin sevgisini vurgular ve millete fedakarlığın en büyük erdem olduğunu ifade eder. Birleşik bir Arnavut dilinin yaratılmasının önemini vurgular ve Arnavutların bu ihtiyacı acil olarak karşılamaları gerektiğini söyler.²¹⁶ Türklerin yanlış politikaları dolayısıyla Arnavut kültürünün ve dilinin farklı milletler tarafından ortadan kaldırılacağını ifade eder.

²¹⁵ Ömer Faruk Akün, "Şemseddin Sami", *İslâm Ansiklopedisi* C.11, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 411-422.

²¹⁶ Fusha, a.g.e., s. 43.

Genel olarak, Şemsettin Sami, eserinde Arnavut kimliğini güçlendirmek ve ulusal bir birlik oluşturmak için tarihsel, kültürel ve toplumsal faktörleri ele aldığı görülmektedir. Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Arnavutları aşağıladığı ve ekonomik sıkıntıya soktuğu bir dönemde milli kimliğin inşa edilmesine dair öfke ve motivasyon yaratma çabası içerisinde olduğu görülmektedir.

Şemseddin Sami, eserinin üçüncü bölümünde şartlar olgunlaştığı zaman Arnavutların, Osmanlı Devleti'nden zorunlu olarak ayrılacağını söyleyerek, bu süreçten endişe duyduğunu ifade etmektedir. Sami'ye göre Osmanlı İmparatorluğu çöktüğü zaman okullaşmalarını tamamlayan ve böylece bağımsızlıkları için zemin hazırlayan milletlerin harekete geçeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Arnavutlar geç kalmıştır.²¹⁷ Şemsettin Sami, Arnavutların batmakta olan bir imparatorluğun kaderini paylaşmamaları gerektiğini dile getirmektedir. Bu bağlamda bir an önce kendi yazı dillerini ve okullaşmalarını tamamlamaları gerektiğini, İmparatorluğun çıkarlarından ziyade kendi kaderlerini düşünmek zorunda olduklarını ifade etmektedir.

Söz konusu eserde Şemsettin Sami, Arnavutların herhangi bir milletin desteği olmadan tek başına var olabileceklerini bunun için gerekli olan insan kaynağına sahip olduklarını belirtir. Arnavutların Osmanlı Devleti'nden maaş alan askerler olmalarını utanç verici bulduğunu, sadece kendi ülkeleri için savaşmaları gerektiğini yazar. Sami, Türklerin Arnavutları kullandığını, Arnavutların da bu duruma müsaade ettiğini söyleyerek her iki tarafı da suçlu bulur.²¹⁸ Sami'nin üzerinde durduğu noktalardan biri de Türkleri öteki olarak betimlemesidir:

“Türkler kim? Orta Asya'nın çöllerinden gelen vahşi bir millet... Vahşilikleriyle dünyanın en güzel ve medeni yerlerini işgal ettiler... Biz Asya bozkırlarından gelen

²¹⁷ Fusha, a.g.e., s. 72.

²¹⁸ Fusha, a.g.e., s. 77.

Türkler değiliz. Biz Avrupa'nın en eski milletiyiz; Bu topraklarda olmaya, herhangi bir ulustan daha fazla hakkımız var".²¹⁹

Şemsettin Sami bu şarkiyatçı söylemiyle Asya'dan gelenlerin vahşi, Avrupa'dan gelenlerin medeni insanlar olduğunu ima etmektedir. Bu bağlamda Arnavutların Türklerle olan bağlarını koparmaya çalışmaktadır. Sami'ye göre Arnavutlar Avrupalı bir topluluktur ve burada bir devlet kurmak en doğal haklarıdır.

Şemsettin Sami yukarıda belirtilen her türlü faktörü Arnavut milliyetçiliği adına araçsallaştırmıştır. Bu hususta Arnavutlar arasında kutsal kabul edilen ve kesinlikle uyulması gerekli olan Besa (Yemin) kavramını da milliyetçiliğin bir parçası haline getirmiştir.²²⁰ Sami, tüm Arnavutların, Arnavut topraklarını geri almak ve birleştirmek üzere yemin etmelerini (besa) belirtir. Bu "besa"ya katılmayan Arnavutların hain olarak görülmesi gerektiğini söyler.²²¹ Ayrıca tüm Arnavutların etnik kimliklerini takdir etmesi ve bu durumdan övünmeleri gerektiğini ifade eder.²²²

Şemsettin Sami, kitabın son bölümlerinde Arnavut devletinin kurumları üzerine analizler yapmaktadır. Yasaların etkili bir şekilde oluşturulması için ilk olarak Adalet Bakanlığının kurulması gerektiği söyler. Ayrıca yeni kurulacak devletin ekonomik gelirlerini genel olarak hesaplayarak bu gelirlerin tüm kamusal hizmetlerin karşılanması adına yeterli olacağını belirtir. Bununla birlikte yerel yönetimlerin güçlendirilmesi adına

²¹⁹ Fusha, a.g.e., s. 82.

²²⁰ Nuri Sağlam, a.g.e, s.201.

²²¹ Fusha, a.g.e., s. 16.

²²² Şemseddin Sami tarafından, Besa geleneğinin merkeze alındığı tiyatro eserinin Osmanlıca ve Latin Alfabesi ile basımı için bkz: Şemseddin Sami, *Besa Yahud Ahde Vefa*, Hazırlayan: İrfan Morina, Logos-A, Üsküp, 2018.

Belediye oluşumlarının sağlanması ve bu kurumların gelirlerinin yerinde kullanılması gerektiğini ifade eder.²²³

Şemseddin Sami, hem Arnavut hem de Türk milliyetçiliğine katkı sağlaması açısından çift kimlikli bir aydın olarak tanımlanabilir. Sami, Arnavut milliyetçiliğinin başlamasına ve gelişmesine katkı sağlamakla birlikte Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde de etkili olmuştur.²²⁴ Bu durum modern ulusal kimlikler açısından bir paradoks gibi görünse de dönemin şartlarını gözönünde bulundurmak gereklidir.

19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Arnavut ulusal uyanışı içerisinde Fraşeri kardeşlerin büyük etkisi bulunmaktadır. Bu etkinin oluşmasına neden olan bir diğer isim Naim Fraşeri'dir.

Naim Fraşeri(1846-1900) Arnavutların milli şairi olarak kabul edilmektedir. Arnavutluk'un güneyinde Fraşer köyünde doğan Naim, ilk eğitimi sırasında Türkçe, Arapça ve Farsça öğrendi. Eğitiminin ilk yıllarında bölgede bulunan Bektaşî tekkelerinin payı büyüktür. İlk eğitimini aldıktan sonra Yanya'da bulunan batı tarzında eğitim veren Zosimaia okuluna devam etti. Özel derslerle öğrendiği doğu dillerinin yanında bu okulda antik ve modern Yunanca, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. Bektaşî inancı, klasik İran şiirleri ve aydınlanma fikirleri ile bir sentez oluşturdu. Yanya'da aldığı eğitim ile birlikte batı ve doğu kültürlerini eşit düzeyde edinmiş bir Osmanlı aydını oldu.

Edebi anlamda ulusal harekete büyük katkıları bulunan Naim Fraşeri, Bektaşî tekkelerinde aldığı ilk eğitimi ve Yanya'da aldığı lise eğitiminden sonra 1870'de

²²³ Klaudio Fusha, a.g.e., s. 21.

²²⁴ Necip Alpan, "Dünyaca Paylaşılamayan Bir Sima: Şemseddin Sami", *Yeni Tanin*, Yıl 4, Sayı 1522, 3 Nisan 1969.

İstanbul'a gitti ve orada uzun süre geçirdi. İzleyen dönemlerde eserlerinde belirttiği üzere hastalık derecesinde bağlı olduğu memleketine geri döndü.²²⁵ Naim Fraşeri, 1874 yılında Berat şehrinde memur olarak görev aldı. Sonrasında ise Saranda'da gümrük memuru olarak çalıştı.²²⁶ 1882 yılından itibaren İstanbul'da Eğitim Bakanlığında görev aldı. Naim Fraşeri, yukarıda ki bölümlerde belirttiğimiz üzere Arnavutların iki temel inancı İslam ve Hristiyanlık arasında Bektaşiliği bir elçi, bir üçüncü yol olarak görmüş ve Arnavutçuluğu güçlendirecek bir orta yol olarak tanımlamıştır.²²⁷

Fraşeri, Arnavutça yazdığı eserlerin basımına İstanbul'da izin verilmeyeceği için bu eserleri önemli bir Arnavut diasporasının bulunduğu Bükreş'te bastırmıştır. Eserleri 1886 yılında Bükreş'te kurulan *Shoqëri e të shtypuri shkronja shqip* (Arnavutça Basım Topluluğu) Derneği matbaası tarafından yayınlandı. Naim Fraşeri'nin ilk olarak aklı 1886 yılında Bükreş'te *Bagëti e bujqësija* adıyla yayınladığı ve 450 satırdan oluşan pastoral şiiri gelmektedir. Bu şiirinde anavatanın dağ ve köylerinin imgelerini kullanmıştır. Bu eser Arnavut ulusal hareketinin destekçileri arasında çok beğenilmiş ve ülkeye kaçak yollardan sokulmuştur. Fraşeri'nin hayatının son yıllarında yazdığı 11.500 satırdan oluşan *Istori'e Skenderbeut* (İskender Bey Tarihi) eseri 1898 yılında Bükreş'te basılmıştır. Bu eser yazarın başyapıtı olarak kabul edilmektedir. Söz konusu eserin son bölümlerini vefatından önce yiğeni Mithat Fraşeri'ye okumuştur ve Mithat Fraşeri, eserin son bölümlerini düzenleyip yayına hazırlamıştır.²²⁸ Naim Fraşeri'nin İskender Bey şiirinin yanı sıra ulusal bilincin oluşması adına bir çok eser kaleme almıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır. *Bagëti e Bujqësi* (Sürüler ve Bitkiler), *Vjersha për mësonjëtoret të para* (Birinci Sınıflar İçin Şiirler), *Luletë e Verësë* (Yaz Çiçekleri), *Fletore e bektashinjët* (Bektaşilerin Defteri), *Histori e Skënderbeut* (İskender Bey

²²⁵ Metin İzeti, a.g.e., s. 60.

²²⁶ R. Elsie, a.g.e, s.70.

²²⁷ K. Masatoshi, *Popular Movements And Democratization in the Islamic World*, Routledge, 2006, s.40.

²²⁸ H.T. Norris, *Islam in the Balkans: Religion and Society Between Europe and the Arab World*, University of South Carolina Press, 1994, s. 168.

Tarihi), *Qerbelaja* (Kerbela), *Istori e Shqipërisë* (Arnavutluk Tarihi), *Shqipëria* (Arnavutluk).²²⁹

Rilindiya döneminin önemli şairi Naim Fraşeri'nin eserlerinin arka planında almış olduğu Bektaşî eğitim sisteminin, sosyolojik ve felsefi etkileri açıktır. Bununla birlikte 20. yüzyılda ortaya çıkan Arnavut edebiyatçıları büyük ölçüde etkilemiştir. Şiirlerinin birçoğu halk müziği içerisinde söylenmiştir. Ayrıca Arnavutçanın üzerinde oluşturduğu etki çok büyüktür. Arnavutluk ulusal hareketinin güçlendirilmesi adına yazdığı eserlerinde Naim Fraşeri, tasavvuf düşüncesini, Bektaşî ilkelerini ve batı psikolojisini birleştirmeyi denedi. Bektaşî dervişlerine milliyetçi fikirlerin yayılmasında önemli roller yükledi. Bu uzlaştırıcı tutum milli hareketin Hıristiyanlar arasında da karşılık bulmasını sağladı.

Arnavut ulusal hareketinin önemli üç siması arasında aktif olarak politikayla ilgilenen isim Abdül Fraşeri idi. Abdül Fraşeri 1839 yılında doğdu, hayatının ilk yıllarını doğduğu köyde geçirdi. On sekiz yaşında iken Yanya'ya taşındı ve orada çalışmaya başladı. 1877 yılında I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Abdül Fraşeri'nin politik hayatı başladı. Yanya mebusu seçilerek Osmanlı İmparatorluğu parlamentosunda ki yerini aldı.

Abdül Fraşeri, 1877 yılında İstanbul'da, kardeşi Sami Fraşeri, Vasko Paşa, Jani Vreto, Kostandin Kristoforidhi gibi önde gelen Arnavut entelektüellerinin de desteğini alarak *Komitet Qendror për mbrojtjen e të drejtave të kombesise shqiptarëve* (Arnavutların Haklarının Savunulması İçin Merkez Komitesi) adında bir oluşum kurdu. Bu oluşumun temel amacı Arnavutların, İmparatorluk içerisinde özerk bir statüde var olmalarını sağlamaktı.²³⁰ Bu birliğin çağrısı şu yöndeydi: Arnavutların yaşadıkları vilayetler tek bir çatı altında toplanmalı, burada Arnavutça eğitim veren okullar açılmalı, askerlik

²²⁹ Robert Elsie, a.g.e., s.58.

²³⁰ R. Elsie, a.g.e., s.72.

görevine vilayet içinde sınırlama getirilmeli ve vilayette bölge dilini bilen memurlar görevlendirilmeli.

Abdül Fraşeri ve diğer Arnavut ileri gelenlerinin çalışmalarının siyasi boyuta evrilmesinin en önemli sebebi kuşkusuz 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos(Yeşilköy) Antlaşması oldu. Söz konusu antlaşma, Arnavutların yaşadıkları toprakları, özerk statü verilen Bulgaristan ve bağımsızlığını ilan eden Sırbistan, Karadağ devletleri arasında paylaşıyordu. Antlaşmanın gündeme geldiği ilk günlerde Abdül Fraşeri, bölgedeki Arnavut varlığını tamamen engelleneceğine dair endişelerini içeren yazılarını Türk ve Yunan gazetelerine gönderdi.²³¹ Abdül Fraşeri, Ayastefanos Antlaşmasının yarattığı tehlikenin ciddi seviyede olduğunun farkındaydı ve bunu engellemek için Arnavut ileri gelenlerine ve din adamlarına birlik için çağrıda bulundu. Arnavut ileri gelenleri, 1878 yılının Mayıs ayında Prizren’de toplanma kararı aldılar.²³²

Ayastefanos Antlaşmasının revizyonunu gerçekleştirmek için yapılacak olan Berlin Kongresinden yalnızca üç gün önce toplanan Prizren Birliği (Prezren Ligası) Berlin’de Arnavutların lehine kararlar aldirabilmek adına çalışmalara başladı. Abdül Fraşeri başkanlığında toplanan Prizren Birliği’nde ülkenin farklı yerlerinden üç yüz delege katıldı. Birliğin faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu tarafından da desteklendi.²³³ Arnavut ulusal hareketi adına ilk somut girişim olan Prizren Birliği’nin çalışma programı Vasko Paşa tarafından hazırlandı. Birliğin ilk ve en önemli kararı, Arnavutların çoğunlukta olduğu Manastır (Bitola), İşkodra, Kosova ve Yanya

²³¹ R. Elsie, a.g.e., s.71.

²³² N. Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Sabah Kitapları, İstanbul, 2002, s.221.

²³³ R. Elsie, a.g.e., s.68-69.

vilayetlerinin Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ayrılmaz bir bütün olduğunun altını çizmektedir.²³⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Avrupalı büyük güçlerin katıldığı Berlin Kongresinde, Balkan coğrafyasının haritası yeniden şekillendirildi. Belirtilen vilayetlerin, komşu ülkeler arasında paylaşılamayacağını belirten birçok dilekçe organizasyon tarafından Berlin'e gönderildi.²³⁵ Ayastefanos Antlaşmasında Arnavutların varlığı gözardı edilmişti. Bu durumun Berlin Konferansında düzeltilmesi isteniyordu. Arnavutların çoğunlukta bulunduğu kırk yedi şehrin temsilcilerinin imzası ile hazırlanan bir kararname, kongrede bulunan İngiliz temsilci Benjamin Disraeli'ye yollandı.²³⁶ Kararname metni on altı maddeden oluşmaktaydı. Hazırlanan kararnamenin altıncı maddesinde, hiçbir yabancı müdahalesine izin verilmeyeceğine, aksi bir durum söz konusu olursa direnişe geçileceğine dair bir karar belirtilmişti. Ayastefanos Antlaşmasının kararlarını, Bulgaristan'ın, hali hazırda var olan Arnavut topraklarına müdahalesini reddettiklerini belirtiyorlardı. Sırbistan, yasadışı olarak işgal ettiği bölgelerden çekilmezse ve söz konusu bölgelere müdahalesi devam ederse, var olan gönüllü birliklerimiz bu haksız müdahaleye karşı kullanılacaktır. Aynı husus Karadağ'ın tutumu içinde geçerlidir.²³⁷

Kararname'nin İçeriği:

1. Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ veya Yunanistan lehine hiçbir toprak parçasından vazgeçilemez.

²³⁴ E.E. Jacques, *a.g.e.*, s.260-265.

²³⁵ George W. Gawrych, *a.g.e.*, s 92

²³⁶ Söz konusu karnameyi imzalayan kırk yedi şehrin önde gelenleri: Prizren, Yakova(Gjakova), İpek, (Peja), Gucia, Yeni Pazar (Novi Pazar), Seniçe (Sjenica), Taşlıca(Plevlja), Mitroviça, Viçitrin (Vushtrria), Priştine, Gjilan, Üsküp, Kalkandelen (Tetova), Kırçova(Kërçova / Kicevo), Gostivar ve Dibra (Debre).

²³⁷ R. Elsie, *1878 The Resolutions of the League of Prizren*, available at: http://www.albanianhistory.net/texts19_2/AH1878_2.html, [access: 11.07.2016].

2. Sırbistan ve Karadağ tarafından işgal edilmiş olan, Arnavutça konuşulan tüm topraklar hemen iade edilmelidir.
3. Osmanlı İmparatorluğu içerisinde özerk statüde bir Arnavutluk oluşturulmalıdır.
4. İstanbul hükümeti tarafından alınan vergi oranı ve asker sayısı azaltılmalıdır.

Birlik temsilcileri tarafından, konferansın ilk günlerinde öncelikli hedeflerinin yabancı askeri müdahalenin engellenmesi olduğu, özerklik veya herhangi bir statü değişikliğinin yanı sıra ivedilikle Arnavutça eğitim veren okulların açılması gerektiği belirtildi.²³⁸ Zaten birliğin temel kuruluş felsefesi, İmparatorluk içerisinde belirtilen Arnavut vilayetlerinin bölünmez olarak var olması ve dış müdahalenin engellenmesiydi. Fakat bu felsefenin ötesinde Arnavut milli hareketinin kültürel ve siyasi özerklik talepleri adına ilk çıkış olarak Prizren Birliği'ni belirtmek gerekmektedir. Diğer Balkan devletleri tarafından parçalanma korkusu Prizren Birliği'ni doğurdu.²³⁹

Ulusal hareketin ilk somut adımı olarak nitelendirdiğimiz Prizren Birliği'nin üyelerinin çoğu Müslüman Arnavutlardan oluşmaktaydı. Sadece beş temsilci Hıristiyandı.²⁴⁰ Fakat belirtildiği gibi tüm temsilcilerinin amaçları ortaktır. Organizasyon için yapılan çağrı ile Berlin Konferansı arasındaki süre az olduğundan dolayı üyelerin çoğunluğu ulaşım açısından daha avantajlı bir konumda yer alan Kosova bölgesinden geldi. Prizren Birliği'nin belirtilen özelliklerinin yanı sıra delegeler, özyönetim için bir konsey oluşturmuştur. Bu konsey yerel bir milis gücünün oluşturulmasına ve ana dilde eğitim verecek okulların kurulmasına yönelik çalışmaları ele almıştır.

²³⁸ N. Malcolm, a.g.e., s. 221.

²³⁹ T. Judah, *Kosovo - What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, 2008, s. 36.

²⁴⁰ George W. Gawrych, a.g.e., s.61.

Prizren Birliği, Berlin Konferansında Abdül Fraşeri ve Jani Vreto tarafından temsil edildi. Birliğin, Kongreye gönderdiği kararnamenin ardından Fraşeri ve Vreto, alınacak kararları etkilemeye çalıştılar. Fraşeri, yapmış olduğu konuşmada tekrar aynı hususları dile getirdi:

“Biz Slav veya Yunan olmak istemiyoruz, biz Arnavut olarak var olmak istiyoruz.”²⁴¹

Her ne kadar 19. yüzyıl bilimsel çalışmalarında Arnavutların, Balkanlarda ki diğer uluslardan farklı olduğunu belirtilse de Avrupalı devletlerin Arnavutları Türklerden farklı bir millet olarak kabul etmeleri bir hayli zor olmuştur. İngiliz bilim adamı Arthur John Evans, 1878 yılında Arnavutluk’a düzenlediği gezi sonrasında tecrübelerini *İllirya Mektupları* adı altında kitaplaştırmıştır. Evans, izlenimlerini şöyle aktarmıştı:

“Gördüğüm her şey bana Slav veya Türklerden çok farklı bir topluluğu hatırlatıyordu. Bu halk İskender Bey ve Yanyalı Ali Paşa’nın mirasçıları... Arnavutlar, vahşi bir doğanın içinde hızlı, şüpheci, enerjik ve yenilmez savaşçı bir halk... Tüm özellikleri özgürlük tutkuları için gelişmiş gibi.”²⁴²

Birlik temsilcilerinin tüm çabalarına rağmen Arnavutluk için belirtilen hususlar Avrupalı devletler tarafından kabul edilmemiştir. Konferas sırasında Alman lider Bismark tüm istekleri kısa bir cevapla reddetmiş, bu tavrını “Arnavut diye bir millet yoktur” şeklinde dile getirmiştir.²⁴³ Berlin Kongresi’nin nihayetinde Arnavutların bulunduğu toprakların birçoğunun Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ’a verilmesi onaylandı.

Prizren Birliği kararlarının ayrılıkçı bir yapıda olmadığı her fırsatta belirtilmişti. Arnavutların Osmanlı Devleti himayesinde kalmak istediklerini, Berlin’e gönderilen

²⁴¹ Elsie, R., *1878 The Resolutions of the League of Prizren*, available at: http://www.albanianhistory.net/texts19_2/AH1878_2.html, [access: 11.07.2016].

²⁴² E.E. Jacques, a.g.e., s.260-265.

²⁴³ George W. Gawrych, a.g.e., s.61

Kararname’de Osmanlı Sultanına bağılılıklarını belirtip, imparatorluk içerisinde yek pare kalmayı istediklerini belirtmişlerdi.²⁴⁴ Arnavutlar, Osmanlı Devletine bağılılıklarını ifade etseler de bölge için önemli reformların yapılmasını da istiyorlardı.

A. Fraşeri, Berlin Kongresi’nin bitiminden sonra, Arnavutluk’a döndü ve Arnavut ulusal hareketi adına çalışmalarını sürdürmeye devam etti. Fraşeri, Arnavutluk’un güneyine geçerek bölgenin Yunanistan tarafından ilhak edilme ihtimaline karşı asker toplamaya başladı. Abdül Fraşeri, Mehmet Ali Vrioni ile birlikte 1879 yılında Paris, Viyana, Berlin ve Roma’ya seyahat etti. Gerçekleştirilen bu seyahatlerin amacı Arnavutların sorunları için Avrupalı devletlerden destek almaktı.²⁴⁵ 1880 yılında Prizren’e geri dönen Abdül Fraşeri bölgede otoritenin arttırılması için etki alanı Kosova’dan Üsküp’e kadar uzanan geçici bir hükümet (Kuverne e Perdorme) kurulması için çalışmalara başladı.²⁴⁶ Yine 1880 yılında İşkodra’da Müslüman ve Katolik Arnavutların katılımıyla düzenlenen bir toplantıda, Arnavutların bulunduğu vilayetlerin bir çatı altında toplanması ve gerekirse otonom bir prensliğin oluşturulması yönündeki taleplerini yineledi. Abdül Fraşeri öncülüğünde başlatılan bu girişimler Osmanlı Devleti tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmış ve nihayetinde 1881 yılında bölgeye müdahale etmiştir. A. Fraşeri Elbasan yakınlarında tutuklandı. Tutuklanmasının ardından önce idam kararı verilen Abdül Fraşeri’nin cezası sonrasında ömür boyu hapse çevrilmiştir. Abdül Fraşeri, yakalandığı hastalıktan sonra serbest bırakıldı ve 1892 yılında vefat etti. Türkiye Cumhuriyeti ve Arnavutluk Cumhuriyeti arasında yapılan görüşmeler neticesinde, Abdül Frasherî’nin cenazesi Prizren Birliği’nin yüzüncü yılında İstanbul’dan Tiran’a nakledilmiştir.

²⁴⁴ George W. Gawrych, a.g.e., s.52.

²⁴⁵ R. Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, Scarecrow Press, Lanham, Maryland and Oxford, 2004, s. 147-449.

²⁴⁶ G. R. Fishta-R. Elsie, *The Highland Lute: (Lahuta E Malcís):The Albanian National Epic*, I.B.Tauris, 2006, s.419.

Abdül Fraşeri'nin 16 Nisan 1890 tarihinde İtalyan Başbakanı Francesco Crispi'ye yazmış olduğu mektupta Prizren Birliği'nin amacını şu şekilde anlatmıştır:

“Tarih öncesi devirlerden beri var olan Arnavut kültürü ve dilinin komşu devletler tarafından ortadan kaldırılmasına izin vermeyeceğiz, gerekirse silaha sarılır, ölürüz fakat buna asla izin vermeyiz... Arnavutlar, yarımada içerisinde özerk bir eyalet veya küçük bir krallık olarak varlıklarını sürdürmek istiyor... Arnavutlar, idari bir özerklik içerisinde etnik sınırlarını ve vatanlarını korumak zorundadırlar... Arnavutlar, Avrupa devletlerinin oluşturacağı yeni bir düzeni ve yasaları memnuniyetle karşılayacaktır... Müslüman, Katolik ve Ortodoks dinlerine mensup olan Arnavutlar, kendi kanlarından olan bir yönetici ile bir çatı altında toplanmalıdır.”²⁴⁷

Osmanlı Devleti, Prizren Birliği'nin ilk faaliyetlerini desteklese de sonrasında Birliğin çalışmalarına son verdi. Ayrıca Arnavutça yazışmaları ve kitapları tamamen yasakladı. Her ne kadar bu birliğin faaliyetleri kısa sürmüş olsa da Arnavut ulusal hareketinin mihenk taşı olduğuna hiçbir şüphe yoktur. Belirtilen çalışmalar sayesinde Arnavutlar, Türk, Yunan veya Slav olmadıklarını Balkanlarda yaşayan farklı bir millet olduklarını ifade etmiş oldular.

Prizren Birliği'nin çalışmalarına son verildikten sonra Arnavut aydınları ve ileri gelenleri bağımsızlığa kadar çalışmalarını devam ettirmiş, ülkülerini terk etmemişlerdir. 1887 yılında Korça(Göriçe)'de Arnavutça eğitim veren ilk okul açıldı. Arnavut liderleri halk arasında eğitimin artması için yoğun faaliyetlerde bulundular. Bükreş'te Arnavut diasporası tarafından Dituria (Bilgelik) adıyla bir organizasyon oluşturuldu. Bu organizasyon eğitimi güçlendirmek, halkı aydınlatmak ve milli harekete devinim sağlamak adına Arnavutça materyaller basmaya başladı.²⁴⁸ Bunun yanı sıra diğer

²⁴⁷ E.E.Jacques, a.g.e., s. 257.

²⁴⁸ Bilgin Çelik, “Arnavut Ulusal Hareketinin En Önemli Eylem Organı:Başkim (İttihat)” Arnavut Cemiyetleri”, 4. *Uluslararası Güneydoğu Avrupa Türkoloji Sempozyumu*, 3-7 Aralık Zagreb, 2007.

Avrupa devletlerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan Arnavut göçmenler de ulusal hareketi destekledi. 1897 yılında Brüksel’de Faik Konitza, uzun süre faaliyet gösteren *Albania* gazetesini çıkarmaya başladı. Ayrıca 1905 yılında bir Arnavut milliyetçisi ve gerilla savaşçısı olan Bajo Topulli, *Për lirinë e Shqipërisë* (Bağımsız Arnavutluk İçin Gizli Komite) kurdu. Bu kuruluşun faaliyetleri ile bölgenin güneyinde de ulusal hareket adına çalışmalar canlandı.²⁴⁹ Bu komitelerin amacı Osmanlı Devleti’ne karşı silahlı isyanı organize etmektir.

Osmanlı Devleti’nin kurtuluşu için harekete geçen Jön Türkler, anayasal düzen çerçevesinde İmparatorluk halklarının huzur ve beraberlik içinde yaşamalarını amaçlıyorlardı.²⁵⁰ Arnavutlar söz konusu oluşuma başından itibaren destek vermişti. Çünkü bu oluşum Arnavut varlığına saygı gösterecek otonom bir sistemi, temin ediyordu. Arnavutların da desteklediği 1908 Meşrutiyetin ilanı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı siyasetinin yeni otoritesi haline geldi. İmparatorluk dahilinde Meşrutiyetin tekrar ilan edilmesi Arnavutlar açısından da bir takım değişimleri gündeme getirmiştir Yeni düzenle birlikte Arnavut sürgünler ülkelerine geri dönebilirdi ve Arnavutça eğitim veren okullar tekrar açılabilirdi. Arnavut yurtseverler, kendi dillerinde eğitim faaliyetlerine hız verdiler. Buna paralel olarak birçok kasabada anadilde eğitim veren yeni okullar açıldı. Ayrıca Arnavutça eserler basacak matbaalar kuruldu. 1908 yılında Manastır’da yapılan bir kongre ile Latin harfleri ile yeni Arnavut alfabesi oluşturuldu ve yeni alfabenin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayacak eğitimcileri yetiştirmek için Elbasan’da bir öğretmen okulu açılmasına karar verildi.²⁵¹ Bir önceki bölümlerde de belirtildiği gibi standart bir Arnavutça ve ortak alfabenin önünde birçok engel vardı. Geg ve Tosk Arnavutlarının kullandığı lehçeler, inanç farklılıklarının yarattığı sorunlar ve kabilevi yaşam ortak bir noktada buluşmayı

²⁴⁹ R Elsie, a.g.e., s.147-449.

²⁵⁰ B. İ. Sönmez, a.g.e., s.75.

²⁵¹ E.E. Jacques, a.g.e., s.292.

geciktirmiştir. Böylece Manastır Konferansı ile birlikte yazım meselesi standarda bağlanmış oldu.²⁵²

Meşrutiyetin ilanından sonra yaşanan gelişmeler, Arnavut ulusal hareketinin önde gelen isimlerinin beklentilerini karşılamadı. İttihat ve Terakki Cemiyetinin yeni düzenlemeleri Arnavutlar ile çatışma ortamını tekrar doğurdu. Çatışmayı doğuran ana konular vergilendirme ve askerlik meseleleri üzerineydi.²⁵³ 1910 yılında Kosova’da üç ay boyunca devam eden bir isyan başladı. İsyan bastırıldıktan sonra liderler tutuklanarak hapsedildi. İsyanı izleyen dönemlerde Osmanlı hükümeti, Arnavut kültür faaliyetleri ve basım çalışmalarını yasakladı.²⁵⁴

İmparatorluk, Balkanlarda ve devletin diğer bölgelerinde birçok sorunla uğraştığı bir dönemde Arnavut isyanını kısa sürede bastırılmış olsa da isyanların tekrar başlaması için koşullar çok uygundu. 1911 yılının Mayıs ayında tekrar başlayan isyanın önderleri, Arnavutların yaşadığı dört vilayetin bir çatı altında toplanarak imparatorluk bünyesinde özerk bir statüye kavuşturulmasını talep ediyorlardı. Sultan Mehmet Reşat, isyan sonrasında bölgeyi yatıştırmak adına Kosova’ya bir ziyaret düzenledi.²⁵⁵ Fakat isyancıların dört vilayetin birleştirilmesine yönelik talepleri kabul edilmedi. 1911 yılında Osmanlı Parlamentosunda yer alan bir grup Arnavut kökenli mebus, İsmail Kemal Vlora önderliğinde bir araya gelerek bölgedeki anarşinin son bulması için belirtilen vilayetlerin birleştirilmesi ve düzenlemeler yapılmasına dair isteklerini tekrar dile getirdiler.²⁵⁶ 1912 yılının Ocak ayında mecliste ki bir oturumda Arnavut mebus Hasan Priştina, hükümetin bu politikasının bölgede ki isyanları tekrar başlatacağını

²⁵² B.Çelik, a.g.e, s.70.

²⁵³ B. Çelik, a.g.e., s.78.

²⁵⁴ Barbara Jelavich, a.g.e., s. 87.

²⁵⁵ N. Malcolm, a.g.e., s. 227.

²⁵⁶ Fatma Fshazi, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu O An”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:38 İstanbul, Mart 2008.

belirtti. Yine aynı tarihte önce Kosova’da ortaya çıkan sonra Arnavutluk topraklarına yayılan bir isyan başladı.²⁵⁷ 1912 yılının Ağustos ayında Arnavut liderler on dört maddeden oluşan isteklerini yazılı olarak sundular. Söz konusu listede genel hatlarıyla şu hususlar üzerinde durulmuştu:

1. Arnavutların çoğunlukta bulunduğu vilayetler tek çatı altında toplanmalı,
2. Oluşturulacak yeni vilayete özerk bir statü verilmeli,
3. Bölgeden alınan askerler savaş durumu dışında vilayet içerisinde görevlerini yerine getirmeli,
4. Bölgede görevlendirilecek memurlar bölge dilini ve kültürünü bilen kişilerden seçilmeli,
5. Büyük yerleşim yerlerinde yeni okullar açılmalı, bölge toplumunun geliştirilmesi için dini okullar modernleştirilmeli, tarım okulları açılmalı, laik yapıda ki okullarda Arnavutça eğitim verilmeli,
6. İsyana katılanlara genel af uygulanmalıdır.²⁵⁸

Bölgedeki sıkıntıların bir türlü çözülememesi ve Balkanlarda bir savaş ihtimalinin belirmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu, bu istekleri kabul etmek durumunda kaldı. Fakat isyana katılanlara genel af uygulanmasına dair istek görmezden gelindi.

1912 yılının Ekim ayında Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan tarafından oluşturulan Balkan ittifakı, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti.²⁵⁹ Böylece Arnavut

²⁵⁷ N.Malcolm, a.g.e., s. 228.

²⁵⁸ S.J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*, E Yayınları, 2006, s. 352.

²⁵⁹ Balkan Savaşları hakkında ayrıntılı bir araştırma için bkz.: Hakan M. Yavuz, *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, University of Washington Press, 2013.

toprakları için yeni bir tehlike doğmuştu. Sürecin nasıl işleyeceğini öngörebilen İsmail Kemal Vlora, acil olarak bir Arnavut kongresi düzenlemeye karar verdi. 28 Kasım 1912 tarihinde tüm illerden gelen 83 delege ile birlikte ilk Arnavut ulusal meclisi toplandı.²⁶⁰ Delegeler, oybirliğiyle Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan edip, geçici bir hükümet oluşturdular. Yeni kurulan hükümetin başkanı oybirliğiyle İsmail Kemal Vlora, başkan yardımcısı ise Nikoll Kaçorri seçilmiştir. Kurulan kabinede beş Müslüman, üç Ortodoks ve iki Katolik bakan bulunmaktaydı. İsmail Kemal Vlora, Devlet Başkanı ve Dışişleri Bakanı, M.N. Kaçorri Başkan Yardımcısı, Mehmet Paşa Dralla Savaş Bakanı, Müfid Bey Libohova İçişleri Bakanı, Pjeter Poga Adalet Bakanı, Pandele Cale Tarım ve Ticaret Bakanı, Lef Nosi Posta ve Telgraf Bakanı, Mehmet Bey Frasheri Kamu İşleri Bakanı, Luigj Grakuli Eğitim Bakanı, Abdi Bey Toptani Maliye bakanı olmak üzere kabine oluşturuldu.²⁶¹

1912 yılının Aralık ayında İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey başkanlığında Londra'da Büyükelçiler Konferansı toplandı.²⁶² Bu konferans aslında altı büyük devletin elçileri tarafından Balkanlarda ki çatışmaların daha da artmasını önlemek ve Berlin Kongresi kararlarını tekrar gözden geçirmek için toplanmıştır. Konferans sırasında Arnavutluk'un Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde özerk bir statüde var olması kararına varsalar da Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşı sırasında Makedonya'yı kaybetmesi ile bu karar geçersiz oldu. Bu nedenle Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Osmanlı Devleti arasında Avrupa devletlerinin katılımıyla 30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanan antlaşma ile Arnavutluk'un bağımsızlığı kabul edildi. 19 Aralık 1913 tarihinde büyük devletlerin katılımıyla imzalanan Floransa Protokolü ile Arnavutluk'un toprakları ve sınırları teyit edildi. Güneyde Korçe, Kuzeyde de İşkodra'yı içerisine alacak fakat çoğunluğu Arnavutça konuşan Kosova ve Makedonya bölgesini dışarı da bırakacak şekilde devletin sınırları çizilmiş oldu. Her ne kadar

²⁶⁰ İ. B. Birecikli, "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Bağımsızlık Mücadelesi 1912-1914", *Journal of History School* 41, 2019, s.592-620.

²⁶¹ O. Pearson, *Albania And King Zog: Independence, Republic And Monarchy 1908-1939*, Centre for Albanian Studies in association with IB Tauris Publishers, 2004, s.34.

²⁶² İ. B. Birecikli, a.g.e., s.598.

Arnavut aydınlarının beklentileri dışında şekillenen bir ülke olsa da Arnavutluk'un ve Arnavutların yaklaşık beş yüz yıl süren Osmanlı dönemi bitmiş oldu.

1878-1912 yılları arasında gerçekleşen Rilindiya Kombëtare (Rilindiya Hareketi) Arnavut tarihinin en önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Bu hareket beş yüz yıl süren Osmanlı hâkimiyetinin sonlarında bağımsız bir devletin oluşmasını kurulmasını sağlamıştır. Bağımsızlık sürecini hiç kuşkusuz edebiyat ve kültür alanında ki çalışmalar beslemiştir. Rilindiya Hareketi, Arnavutların siyasi ve kültürel varlığının canlanmasına büyük katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda Arnavutça eğitim veren okullar açılmış, dil alanında çalışmalar yapılmıştır. Arnavut tarihinin bu önemli aşaması analiz edilirken, hiç kuşkusuz Arnavut kimliğinin oluşumunda öncü olan Fraşeri Kardeşlerin yaptığı çalışmalara geniş yer verilmelidir. Fraşeriler, Arnavut kimliğinin tanınması adına, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda önemli çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca Prizren Birliği söz konusu hareket için önemli bir adımdır. Bu ulusalcı organizasyon Arnavut varlığının tanınması için çalışmalarda bulunmuştur. Rilindiya Hareketinin zirvesi 28 Kasım 1912'de İsmail Kemal Vlora'nın bağımsızlığı ilan etmesi ile gerçekleşti. Bir yıl sonra da Arnavutluk'un bağımsızlığı Londra Konferansında uluslararası düzeyde tanınmış oldu.

3.4. ARNAVUT ULUSAL HAREKETİNDE BASIN-YAYIN ve OKULLAR

Yukarıdaki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Arnavutlar arasında ortak bir inancın olmaması, Rilindiya aydınlarını, Arnavutları tek çatı altında toplayacak başka unsurlar aramaya yöneltti. En etkili yöntemlerden biri, coğrafi alan üzerindeki engelleri ortadan kaldıracak Arnavutçayı standart hale getirmektir. Milli bir bilincin ilk tohumlarının atılması için, istikrarlı bir siyasal sistemin hayal edilmesi fikri de inanç farklılıklarının gölgesinde kalıyordu. Öte yandan, 19. yüzyılda aşiret bölünmeleri çok yaygın olduğu için etnik bilinç de istenilen düzeyde değildi. Böylece ulusal bilinç kavramı için geriye

kalan tek yol, güneyden kuzeye tüm Arnavutların anlayabileceği standart bir dil yaratmaktı.

Milliyetçiliğin şekillenmesi, büyük oranda yazı dilinin oluşturulması ve matbu yayınların çoğalmasıyla ilişkili bir olgudur. Arnavut milliyetçiliğinin ilk göstergeleri olarak ifade edilebilecek olan milliyetçi yayınların ve özellikle basının gelişiminin dikkatli bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Basın, kimlik ve aidiyet duygusunun yayılmasında, yeni bir tartışma biçiminin ve çerçevesinin temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Basın yayın çalışmaları, Arnavut kamuoyunun oluşturulması için zaruridir. Milliyetçi aydınlar öncelikle ortak bir dil oluşturmaya ve fikirlerini aktaracak yayınlar yapmaya çalışmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu ve diasporalarda yer alan Arnavutların iletişim kurabilmesi için atılması gereken ilk adım, standart yazı dilinin oluşturulmasıydı. Farklı bölgelerden ciddi yardımlar toplanarak 1879'da İstanbul'da Arnavut Yazılarının Basımı Derneği açılmıştır. Bu derneğin amacı, Arnavutça kitap ve dergilerin basımı için standart bir Arnavutça/Arnavut alfabesi oluşturmak ve önemli edebi eserleri Arnavutçaya tercüme etmektir.²⁶³

Ancak Arnavutçanın standartlaştırılmasıyla ilgili Rilindiya aydınlarının önünde birçok engel vardı. Arnavutların yaşadığı bölgede iki büyük lehçe olduğu göz önüne alındığında, standart Arnavutça için hangi lehçenin kullanılacağı konusunda bir seçim yapılması gerekiyordu. Ayrıca bu standart dilin hangi alfabe ile yazılacağı konusu da tartışma konusuydu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Arnavutçanın Latin, Arap veya bunların dışında bir alfabe ile yazımı konusu tartışmaya açıktı. Bir diğer önemli engel bölgede okullaşmanın yeterli düzeyde olmamasıydı. Aşağıda da belirteceğimiz üzere misyoner okulları veya dini eğitim veren okullar, bölgeye hakim olan ya da okulları

²⁶³ E.E. Jacques, a.g.e., s.292.

tesis eden yönetimin dilini ve alfabetini öğretiyordu. Bu bağlamda standart Arnavutçanın öğretilmesi için laik eğitim kurumlarının oluşturulması gerekiyordu.

Arnavut ulusal hareketinin önemli isimlerinden biri olan Faik Bey Konitza, ulusal hareketin yayılması için “Arnavutluk” dergisi başta olmak üzere bir çok basın yayın faaliyetinde bulunmuştur. Konitza, standartlaştırılmış bir Arnavutçanın yaratılmasında en etkili aydınlardan biri olarak kabul edilir. Kısaca Konitza'nın hayatından bahsetmek gerekirse, 1875 yılında Yanya vilayetinde bulunan Konice kasabasında doğmuştur. Günümüzde Arnavutluk'un kuzeyinde yer alan İşkodra'da, Cizvit Saverian Koleji'nde okuduktan sonra eğitimine Galatasaray Lisesi'nde devam etti. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra ise Fransa'da Dijon Üniversitesi'nde eğitim aldı. Sonrasında Harvard Üniversitesinde okudu. Aldığı eğitimlere bağlı olarak Arnavutça, İtalyanca, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Türkçe dillerini bilen Konitza Arnavut ulusal hareketine büyük katkılar sağladı.

Faik Konitza, edebiyat alanında çok sayıda çalışma yapmamakla birlikte bir eleştirmen, yayıncı aynı zaman siyasi bir figür olarak, yüzyılın başında Arnavut milli edebiyatı ve kültürü üzerinde derin etkiler bıraktı. Arnavutça ve Fransızca olarak yayın hayatına başlayan Arnavutluk dergisi, Arnavut kültürünün ve Arnavut milli hareketinin Avrupa'da tanınmasına yardımcı oldu. Bununla birlikte Tosk lehçesini baz alarak yaptığı dil çalışmaları, edebi eserlerin oluşturulması için zemin hazırladı.

Arnavutluk Dergisi hususi olarak iki konu üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlar yekpare bir Arnavutçanın ve özgün Arnavut edebiyatının oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, dergi Arnavut siyasi kimliğinin inşasını oluşturacak ulusal bilinç inşa etmeyi hedeflemiştir. 1896'da Belçika'da yayın hayatına başlayan Arnavutluk dergisinin ilk sayısında, Faik Konitza, bağımsız bir Arnavutluk'un oluşmamasının en büyük nedeninin bizzat Arnavutlar olduğunu dile getirdiği yazılar yazdı:

“Avrupa tarihinin birçok sayfasını kanlarımızla yazdık ama anlaşılın özgürleşmek istemiyoruz. Bu onur kırıcı durumun nedeni bağımsız olmaya hazır olmadığımız düşüncesidir. Bu yüzden köle olarak kalmayı kabul ediyoruz”.²⁶⁴

Konitza’ya göre Arnavutların bağımsız olabilecek düzeyde bir özgüvenleri oluşmuş değildi. Bu nedenle dergisinin faaliyetlerini bu duruma hizmet edecek şekilde oluşturacaktır. Hemşehrilerine tarihsel gerçeklerin öğretilmesini ve Arnavutluk sevgisinin aşılmasının gerekliliğini ifade etmiştir. Konitza’ya göre dergisinin tüm misyonu “tarihsel gerçekler ve Arnavutluk sevgisi” özetlenebilir.²⁶⁵

Konitza, yazılarında Arnavutların bir an önce dil ve alfabede standartlaşmayı sağlamaları, eğitime önem vermeleri aksi takdirde sadece fiziki olarak var olabileceklerini izah etmiştir. Yazılarının ekseriyetinde modern bir millet olarak tanınmalarının gerekliliğini dile getirmiş ve meselenin bir an önce çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁶

Konitza, Arnavut topluluğun gelişebilmesi için eğitim sürecinin pratikleştirilmesi gerekliliğine inanmaktaydı. Ona göre bunun yolu iki farklı lehçenin ortak bir Arnavutça içerisinde sentezlenmesinden geçmekteydi. Ulusal bilincin gelişebilmesi ve iki lehçenin bir arada kullanılmasının yaratacağı tehlikeleri önlemek için iki dillilik(diglossia) sorunsalından itinayla kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir.²⁶⁷ Toplumsal birleşmenin en büyük tehdidi olarak ifade ettiği diglossiadan kaçınan Konitza, tek bir Arnavut edebi dili yaratmaya çalışıyordu. Arnavutluk dergisinin yayın hayatına başlamasında birkaç yıl sonra yayınlanan “Edebi Dilin Temeli İçin” adlı makalede Geg ve Tosk lehçelerini

²⁶⁴ Robert Elsie, *Albanian Literature: A Short History*, I.B. Tauris in association with the Centre for Albanian Studies, London /Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 201

²⁶⁵ Robert Elsie, a.g.e., s. 202

²⁶⁶ Faik Konitza, *Selected Correspondence*, Ed. Bejtullah Destani, Londra, Centre for Albanian Studies, 2000, s. 8.

²⁶⁷ Faik Konitza, a.g.e., s.18

ayrıntılı olarak ele almış ve lehçeler arasında köprü kurmaya çalışmıştır. Konitza, makalesinde ortak dilin önemine “o olmadan halkımız asla gerçek bir ulus olarak kabul edilemeyecektir” sözleriyle dikkat çekmiştir.²⁶⁸

Konitza, lehçeleri sentezleyerek oluşturacakları edebi dili, Arnavut ulusal kimliğinin temel niteliklerinden biri olarak görüyordu. Ulusal kimliğin inşası edebi bir dilin yaratılması ile mümkün olacaktı. Arnavut aydınlarının, kendilerini tanımlamanın yeni bir yolunu bulması zorunluydu. Böylece Faik Konitza, milli bir devletin kültürel kimliğinin oluşum sürecine önemli katkılar sağladı. 19. yüzyılın sonlarında henüz bir Arnavutluk devleti kurulmamışken Arnavutça dil politikalarını ilk başlatanlardan biri olmuştur.

Faik Bey Konitza, standart Arnavutçanın oluşum sürecinde Batı topluluklarındaki benzer durumları da inceledi. Farklı lehçelerin birlikte kullanıldığı dillerde, hangi lehçenin standart olacağına kurumsal yapılar karar veriyordu. Bununla birlikte ortaya çıkarılan edebi faaliyetler kullanılacak lehçeyi doğal olarak belirliyordu. Konitza, benzer evrim sürecinin gerçekleşmesi ve dilin doğal yollarla olgunluğa erişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Lakin bunun için uzun bir zamana gerek olduğunun da farkındaydı. Belirtilen evrimin gerçekleşeceği zamana kadar Geg ve Tosk lehçelerinin zarar görmeden bir araya gelmesi gerekiyordu.²⁶⁹ Bununla birlikte Arnavutçanın uzun bir evrim sürecine dayanacak bir ortamı da yoktu. Arnavutların yaşadığı coğrafya komşu ülkeler ve Avrupalı büyük güçler tarafından parçalanmak isteniyordu. Konitza, Arnavutça standart dilinin oluşturulmasını sağlayacak entelektüel bir orta sınıfın var olmadığını bildiği için bunu sağlayacak kesimin Arnavut Rilindiya aydınları olduğu belirtmiştir. Konitza'nın dil konusunda yaptığı çalışmalar Rilindiya aydınlarını memnun etse de Arnavutçanın standartlaştırılmasının önünde birçok engel bulunmaktaydı. Arnavutça tarihsel bir dil olsa da yazıya geçirilmemesi birçok nitelikten eksik kalmasına

²⁶⁸ Frimzun Dauti, *Son Osmanlı Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022, s. 117.

²⁶⁹ Frimzun Dauti, a.g.e., s.119.

neden olmuştur. Faik Bey Konitza, 1898 yılında yazdığı makalesinde Arnavutçayı daha çok “folklor ve düğün dili” olarak nitelemiş, bu bağlamda Arnavutçanın eksikliklerinden spesifik olarak bahsetmiştir.²⁷⁰

Konitza, dergideki faaliyetlerinde Arnavutça kelime dağarcığının eksikliğini gidermek için bazı çalışmalar yapmıştır. Okuyucularından, dağlarda ve yaylalarda bulunan farklı çiçeklerin isimlerini bilen kişilerin bunları yazıp dergiye göndermelerini talep etmiştir. Konitza 1899 yılında yazdığı yazıda kelime dağarcığı konusundaki sıkıntılarını şöyle ifade etmiştir:

“Çoğu zaman yazılarımızda çiçek isimlerini kullanmak istiyoruz ama bunu başaramıyoruz. Yazıya geçirilmiş, adı belli olan ot ve çiçeklerin sayısı elliye geçmiyor. Buna rağmen eminim ki dağlardaki, yaylalardaki Arnavutlar, tüm bu ağaçların ve çiçeklerin isimlerini biliyor.”²⁷¹

Konitza, dergisinde yazdığı yazılarda, Arnavutçanın kelime dağarcığını zenginleşmesi için her fırsatta Arnavutlara çağrıda bulunmuştur. Ayrıca yazılarında, bir ulusu uygarlaştırmak için okullardan daha büyük ve daha güçlü başka bir araç olmadığını her fırsatta hususi olarak belirtmiş gençlerin eğitimi için acilen Arnavutça eğitim veren okulların açılmasını gerekliliğini ifade etmiştir.²⁷²

“Arnavutçanın İlerlemesi” başlıklı bir başka makalesinde, Arnavutça üzerine yapılan çalışmaların ilk başlarda bir çok ülke tarafından küçümsendiğinden bahseder. Ancak bu

²⁷⁰ Frimzun Dauti, a.g.e., s.122.

²⁷¹ Frimzun Dauti, a.g.e., s. 129.

²⁷² Robert Elsie, *Albanian Alphabets: Borrowed and Invented*, Centre for Albanian Studies, London, 2017, s.78.

alandaki çalışmalar geliştirilip Arnavutluk topraklarında kullanıldıkça, komşu ülkelerin bunu bir tehdit olarak algılayacağını da yazmıştır. Faik Bey Konitza, Arnavut aydınlarını, ulusal dillerinin geliştirmede büyük ilerlemeler kaydeden diğer Balkan devletlerinden örnekler vererek teşvik etmeye çalışıyordu. Özellikle “aynı yerde doğmamış insanlar arasındaki iletişimi mümkün kılan” ortak bir Yunanca, lehçe farklılıkları olan Arnavutlar için etkili bir örnekti.²⁷³

Konitza için standart bir dilin acilen yaratılması, siyasi ve ulusal amaçlarla ilgiliydi. Bu bağlamda Arnavutları, Batı dünyasına yaklaştırmak için Latin alfabesi üzerinde yoğunlaşması siyasi bir seçimin sonucuydu. Arnavutça üzerine yapılan bu çalışmaları, dilin evrimsel gelişiminin zıyaade dönemin siyasi koşullarının getirisi olarak ifade edebiliriz.

Sürelî yayınların ve kitapların basım yayımı, fikirlerin dağılması ve etki sağlaması adına zorunludur. 19. yüzyılda şekillenen Arnavut ulusalcılığında, sürelî yayınların ve kitapların basım ve dağıtımını hayati önem taşımıştır. Bu dönemde basılan eserlerin dağıtımını ve okunuşunu kolaylaştırmak için küçük ebatta ve az sayfalı olduğu görülmüştür. Arnavut aydınlarının amacı okuyuculara Arnavutçayı aşina kılmak, çeşitli bilgileri aşlamak ve onları Arnavut ulusuna aidiyetleri konusunda ikna etmektir. Sürelî yayınlar bu bağlamda daha da önemliydi. Bu tür yayınlar hem “hafif”, hem de esnektirler.²⁷⁴ 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde, Mısır, Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde birçok dergi, gazete ve kitap basılmıştır. Arnavut edebiyatı, dili, kültür ve folklor çalışmaları üzerine hazırlanan ilk sürelî yayınlar genel olarak İtalya'da basılmaya başlamıştır. Arberesh aydınların, Arnavut dili ve kültürüne duymuş oldukları ilgi ve politik istekleri bağlamında başlayan yayın serüvenleri birçok dergi ve gazetenin basılmasına neden olmuştur. Yine Mısır'da bulunan Arnavut diasporası tarafından birçok sürelî yayının

²⁷³ Robert Elsie, a.g.e, s.92.

²⁷⁴ N.Clayer, a.g.e, s.49.

çıkarıldığı görülmektedir. Yine Belçika’da 19. yüzyılın sonlarında birçok süreli yayın çıkarılmıştır. İmparatorluktan bağımsızlığını kazanmış Romanya ve Bulgaristan’da da çeşitli yayınlar oluşturulmuş ve bu yayınlar coğrafi yakınlık sebebiyle kolayca imparatorluk içine de dağıtılmıştır. İmparatorluk içerisinde ki yayınların 1908 yılından önce az olduğu görülmektedir. 1908 yılında Meşrutiyetin ilanını takip eden süreçte yayın serbestliği ile birçok Arnavutça gazete ve dergi yayınlanmıştır.

Genel olarak Arnavut dernekleri tarafından finanse edilen bu yayınlar, dil ve edebiyat üzerine yaptıkları yayınların yanı sıra, güncel politik olayları da ele almış ve ulusal istekleri için kamuoyu oluşturmayı hedeflemişlerdir. Çıkarılan süreli yayınlar, hedef kitlesinin genişliğinden dolayı çok dilli olarak tasarlanmıştır. İmparatorluk içerisinde basılan dergi ve gazeteler genel olarak, Latin-Arap harflerini kullanmış ve Arnavutça-Türkçe olarak çıkarılmışlardır.²⁷⁵ Yine bu bağlamda, kitle bilincinin sağlanması için, birleştirici unsur olarak dil temele alınmış, dini ve bölgesel ayrımlar göz ardı edilmiştir.

Aşağıdaki bölümde Arnavut ulusal hareketine katkı sağlamış bazı süreli yayınlar kısaca ifade edilmiştir.

İSİM	YAYINLAYAN	DİL	BASIM YERİ/YILI
<i>Albania</i> ²⁷⁶	Faik Bey Konitza	Arnavutça-Fransızca	Belçika/1897-1909
<i>Albanija</i>	Yaşar Erebara	Arnavutça-Sırpça	Sırbistan/1902
<i>Arnavut</i> ²⁷⁷	Derviş Hima	Arnavutça-Türkçe	İstanbul/1910-1912

²⁷⁵ Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde çıkarılan Arnavutça süreli yayınların ayrıntılı bilgisi için bkz.: Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Cilt 1-2-3*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.

²⁷⁶ Skendi, a.g.e., s. 157.

²⁷⁷ Ahmet Ali Gazel, Şaban Ortak, “İkinci Meşrutiyet’ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, Erzurum, 2006, s. 232.

<i>Zen'i Shqipënisë (Arnavud Sedası)</i>	Derviş Hima	Arnavutça-Türkçe- Fransızca	İtalya/1899
<i>Arnavutluk</i>	Derviş Hima	Arnavutça	İtalya/1902
<i>Bashkimi i Kombit²⁷⁸</i>	Fehim Zavalani	Arnavutça-Türkçe	Manastır/1910
<i>Başkim²⁷⁹</i>	M.Şani	Arnavutça-Türkçe	İstanbul/1909
<i>Besa</i>	H. Fraşeri	Arnavutça-Türkçe	İstanbul/1909
<i>Besa-Besën²⁸⁰</i>	Milo Duçi		Mısır/1900-1903
<i>Dielli (Güneş)</i>	G. Konda	Arnavutça- İngilizce	ABD/1909
<i>Doğru Söz</i>	Arif Hikmet Bey	Arnavutça-Türkçe	İstanbul/1910
<i>Dretiniba</i>	Arif Hikmet Bey	Arnavutça-Türkçe	İstanbul
<i>Drita(Işık)²⁸¹</i>	Petro Pogo-Pandeli Sotiri	Arnavutça-Türkçe	İstanbul/1884-1885
<i>Drita²⁸²</i>	Şahin Kolonya	Arnavutça	Bulgaristan/1901
<i>Edor Tata</i>	Leonid Emarko	Arnavutça-Rumca	İstanbul
<i>Fiamuri i Arbërit (Arnavut Bayrağı)</i>	Gerolamo de Rada	İtalyanca	İtalya
<i>Ili i Arbreshvet/La stella degli Albanesi</i>	Societa Nazionale Albanese Cemiyeti	İtalyanca	İtalya/1895-1897
<i>Kalamori-Bayrak</i>	Faik Bey Konitza	İngilizce	ABD/1910

²⁷⁸ Bu gazetenin masrafları Avusturya tarafından karşılanmış, Manastır'da bulunan Avusturya konsolosluğu tarafından desteklenmiştir.

²⁷⁹ 14 Ocak 1909 tarihinde Besa gazetesiyle birleşerek Besa Başkim ismiyle yayın hayatına devam etmiştir.

²⁸⁰ Yaklaşık bir yıllık bir sürenin ardından Toska adıyla yayın hayatına devam etmiştir.

²⁸¹ Dergi, ilk üç sayı Drita (Aydınlık/Işık) ismiyle yayınlanırken 10 Kasım 1884 tarihli dördüncü sayısından itibaren Dituria (Bilgi/Bilim) ismiyle yayın hayatına devam etmiştir.

²⁸² Gazel, a.g.m., s. 236.

<i>Kombi (Millet)</i>	Sotir Peci	Arnavutça	ABD/1908
<i>L'Albaine</i>	Sotir Kolea	Arnavutça-Fransızca	İsviçre/1915-1919
<i>L'Arbri i ri/Giovane Albania</i>		İtalyanca	İtalya/1887
<i>La Bandiera Dell'Albania</i>		İtalyanca	İtalya/1883
<i>La Nazione Albanese</i>	Anselmo Lorecchio	İtalyanca	İtalya/1897
<i>La Speranza Dell'Albania</i>	Nikola bey Ivanay	İtalyanca	İtalya/1905
<i>L'Albanese d'Italia</i> ²⁸³	Jeronim De Rada	Arnavutça-İtalyanca	İtalya/1848
<i>La Nuova Albania</i> ²⁸⁴	Marchese d' Auletta	İtalyanca	İtalya
<i>Perparim</i>	Hasan Bey	Türkçe-Arnavutça	İstanbul
<i>Sâika</i>		Arnavutça	Mısır/1910
<i>Shqiperia</i>	Visar Dodani		Belçika/1897
<i>Sotiria/Alvania</i>	İsmail Kemal Bey	Arnavutça-Yunanca	Yunanistan/1901
<i>Sqipetari</i>	Brüksel Drita Arnavut Cemiyeti	Arnavutça-Fransızca-Rumence	Belçika/1888
<i>Şekumbi</i>	Hikmet Salih Bey	Arnavutça-Türkçe	İstanbul
<i>Şimşek</i>		Arnavutça	Mısır/1911
<i>Yürek</i>	Elbasan vekili Hacı Ali	Arnavutça	İstanbul/1911
<i>Zemer</i> ²⁸⁵	Hacı Ali Bey	Arnavutça	İstanbul

²⁸³ Arbereşlerin çıkardığı ilk gazete olarak bilinmektedir

²⁸⁴ Clayer, a.g.e., s. 106.

²⁸⁵ Clayer, a.g.e., s. 390.

Basın yayın faaliyetleri kadar toplumda ulusal kimliğin korunup aktarımında önem arz eden etmenlerden biri de okullardır. Çocuklara milli benliğin aktarılması, dilin kullanımının doğru bir şekilde verilmesi ve ortak bellek oluşturulması açısından okullaşma zorunludur. İmparatorluk içinde Arnavutça eğitim veren okullar, 19. yüzyılın ikinci yarısında açılmaya başlamıştır. Eğitim kurumları dini boyutta oldukları için, dinsel ayrılığın yoğun olduğu Arnavutlar, inançlarına göre eğitim almışlardır. 1886 yılında Naim ve Sami Fraşeri'nin çabaları neticesinde Arnavutça eğitim veren ilk okul, Görice'de açılmıştır.²⁸⁶ Görice Okulu'nun müdürlüğünü *Panteli Sotiri* yapmıştır. Okul, kız öğrencileri de kabul ettiği için yoğun ilgi görmüştür. Bu yoğun ilgiden rahatsız olan Fener Rum Patrikhanesi, okula baskı yapmaya başlamıştır. Bu okulda Arnavutçanın yanı sıra Türkçe ve daha sonra Yunanca eğitim de verilmiştir.²⁸⁷ Görice Okulu, zamanla Rum Patrikhanesinin oluşturduğu propagandalara dayanmamıştır. Patrikhane, Ortodokslar üzerinde yaptığı baskılarla ailelerin çocuklarını okuldan almalarını sağlamış ve kayıt sıkıntısı yaşayan okul 1902 yılında kapanmıştır.²⁸⁸

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bölgede Rusya'nın panslavist ve panortodoks politikalarının etkisini kırmak ve kendi çıkarlarını korumak adına öncelikle Katolik Arnavutların yaşadığı kuzey bölgelerinde okullaşmaya gitmiştir. Bu okullar aracılığıyla bölgede propaganda yapmış ve etkisini genişletmiştir. Avusturya, bölgeye gönderdiği rahipler aracılığıyla halkın dini duyguları üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na karşı muhalefet yaratmaya çalışmıştır. Bölgede ki etkinliği arttırmak için konsolosluklar açmış, Viyana Üniversitesi Şark Dilleri bölümünde Arnavutça sınıfı açarak öğrenci yetiştirmiştir.²⁸⁹ Bu bağlamda 1856 yılında Katolik Arnavut nüfusunun yoğun olarak

²⁸⁶ U. Özcan, "1878-1912 Yılları Arasında Manastır Vilayeti'nde Okullaşma ve Okullaşmanın Milliyetçilik Üzerine Etkisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, İstanbul, 2013, s. 357.

²⁸⁷ U. Özcan, a.g.e., s. 358.

²⁸⁸ S. Olgun, a.g.e., s.124.

²⁸⁹ S. Skendi, a.g.e., s.154.

yaşadığı İşkodra'da Collegio Severiano adıyla ilk Avusturya okulu açılmıştır.²⁹⁰ Ardından 1877'de yine İşkodra'da Saint Francois Xavier Kolejini açmıştır.²⁹¹

1829 yılında Yunanistan bağımsız olduktan sonra, sınırlarını genişletmek amacıyla ilk olarak topraklarının kuzeyine yönelmiştir. Bu bağlamda güney Arnavutluk'ta etki sağlamak adına Ortodoksların yaşadığı bölgelerde okullaşmaya gitmiştir. Özellikle 1861 yılında kurulan Syllagos Derneği'nin çalışmaları neticesinde Epir ve Yanya'da Yunanca eğitim veren okullar açılmıştır. Arnavut ulusal hareketinin önemli simalarının da eğitim aldığı Zosimaia Rum Okulu, Yanya'da kurulmuştur. Yazar Jani Vreto, Pelasgos Gazetesi yazarı Anastas Byku/Pykaios ve İncil'i Arnavutçaya çeviren Konstantin Kristoforidhi, Arnavutluk'un ilk başkanı İsmail Kemal Vlora ve Fraşeri Kardeşler Zosimaia'dan mezundur.²⁹² Bu okulda sadece Rum ve Ortodoks Arnavutlar değil aynı zamanda Müslüman Arnavutlar da eğitim almıştır. 1882 yılında II. Abdülhamit'in eğitim politikaları gereği açılan Yanya İdadisi ile birlikte Müslüman öğrencilerin bu okula kayıt yaptırmaya başladığı görülmüştür. Genel hatlarıyla, yabancı okullar arasında Yunanistan'ın faaliyetlerinin etkisi coğrafi ve kültürel yakınlık nedeniyle daha büyüktür. Yunanistan'ın yaptığı eğitim çalışmaları, bölge de Yunanca kullanımını arttırmakla birlikte, Arnavut milliyetçiliğine hizmet edecek kadroların yetişmesine de zemin hazırlamıştır.

Siyasi birliğini tamamladıktan sonra Arnavut nüfusun yoğun olduğu bölgeleri etki altına almak isteyen İtalya, Balkanların stratejik noktalarında okullaşmaya gitmiştir. İtalya için Adriyatik havzasının kontrolünün kolaylaşması, Arnavutluk'tan geçmekteydi. İtalya, öncelikle Kosova bölgesinde, 1851 yılında Katolik Arnavutların eğitim alması için okullarını kurmaya başlamıştır.²⁹³ Bölgede açılan okulların, din temelli eğitim verdiği

²⁹⁰ N. Clayer, a.g.e., s.283.

²⁹¹ N. Clayer, a.g.e., s.284.

²⁹² Necip Alpan, "Arnavutluk ve Arnavutlar", *Türk Dünyası Tarih Dergisi* 133, 1998, s.35.

²⁹³ N. Clayer, a.g.e., s.226.

ve bu bağlamda propaganda uyguladığı düşünüldüğünde, Avusturya ile İtalya'nın çıkarlarının çatıştığı görülmektedir. Bu çıkar çatışması içerisinde İtalya'nın bölgeyle temasını kolaylaştıracak avantajları olduğu açıktır. İtalya, bölgedeki etkinliğini güçlendirmek adına özellikle İtalya'nın güneyinde yaşayan Arbereşleri kullanmıştır. Arbereş kökenli devlet adamı Francesco Crispi'nin iktidara gelmesinden sonra, İşkodra, Yanya, Avlonya, Preveze şehirlerinde kızlar ve erkekler için okullar açılmıştır.²⁹⁴ İtalya kendi sınırları içerisinde yaşayan Arbereşler için açılan okullarda Arnavutça eğitime izin vermesine rağmen, bölgede açılan okullarda eğitim İtalyanca olarak verilmiş, seçilen bazı öğrenciler eğitimlerine burslu olarak İtalya'da devam etmiştir.²⁹⁵

Amerika Birleşik Devletleri, 19. yüzyılın ortalarından itibaren çalışmalarına başlayan American Board Avrupa Türkiye'si Misyonu, 1871 yılında European Turkey Mission adını alarak Arnavutluk coğrafyasını da içine alan geniş bir alanda çalışmalara başlamıştır.²⁹⁶ Protestan Rahip ve misyonerler aracılığıyla bölgeye etki etmeye çalışan ABD, ilk olarak Arnavutça gramer çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Din adamı kimliğinde bölgeye giren Protestan misyonerler, görünürde dinlerini yaymak adına çaba gösterecekler de asıl amaçları bölgede ki milli hisleri canlandırmak olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri 20.yüzyıl başlarında bölgede okullar açmaya başlamıştır. 1907 yılında Manastır'da iki, Görice'de üç adet Amerikan okulu faaliyet göstermiştir.²⁹⁷ Görice'de bulunan okullardan bir tanesi kızlara eğitim vermektedir.

Arnavut ulusal hareketinin şekillendiği diasporalarda, basın ve yayın faaliyetlerinin yanı sıra okullar da açılmış, bu okullar ulusal hareketi besleyen önemli noktalar haline gelmiştir. Nathalie Clayer, Arnavut Milliyetçiliğini Kökenleri adlı eserinde,

²⁹⁴ S. Olgun, a.g.e., s.169.

²⁹⁵ S. Olgun, a.g.e., s.170.

²⁹⁶ Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s. 92.

²⁹⁷ S. Olgun, a.g.e., s.177.

milliyetçiliğin ilk olarak İtalya, Yunanistan, Romanya ve Osmanlı İmparatorluğundaki diasporalarda ve Güney Arnavutluk'ta bulunan eğitim kurumlarında geliştiğini ifade etmiştir.²⁹⁸

Diasporalar içerisinde en erken okullaşma faaliyeti İtalya'da şekillenmiştir. 1794 yılında San Demetrio Corone'de S. Adriano adıyla Arnavut dilinde eğitim veren bir kurum açılmıştır.²⁹⁹ Arbereşler, İtalya'nın siyasi birliğini tamamlaması sürecinden ciddi anlamda etkilenmiş, bu durum kendi anavatanlarına karşı hislerini canlandırmıştır. Bu bağlamda Doğu Arnavutlarının Kurtuluşu İçin İtalyan-Arnavut Komitesi'ni kurmuşlardır.³⁰⁰ 1897 yılında Napoli şehrinde Arnavut Siyasi Komitesi kurulmuş ve komite, La Nuova Albania adıyla bir gazete çıkarmıştır.³⁰¹ Yine, Societa Nazionale Albanese adlı dernek kurarak soydaşlarının korunması için çalışmalar yapmışlardır. 1900 yılında Napoli Üniversitesi'nde ve 1903 yılında Palermo Üniversitesi'nde Arnavut dili ve edebiyatı üzerine kürsüler kurulmuştur.³⁰² Belirtildiği üzere İtalya'da genel olarak kültürel hareket üzerine yapılan çalışmaların ve okullaşmanın finanse edilmesi ve güçlü kalmasının sebepleri, Arnavut asıllı İtalyanların ilgi ve isteklerinin yanı sıra İtalyan hükümetinin politik çıkarlarıdır. Arbereşler, kurmuş oldukları Fjamuri Arberit (Arnavutların Bayrağı) adlı dergiyle İtalya ve Avrupa genelinde okullaşma adına bir kamuoyu oluşturmayı amaç edindiler. Arbereşlerin destekçisi, Arnavut kökenli Rumen prenses Elena Ghika, yazılarında kullandığı ismi ile Dora d'Istria, Arnavut halk türkülerini temel alan eserinde Arbereşler ve anavatan Arnavutlarının okullaşma sayesinde birleşeceğini ifade ediyordu. "Arnavutlar eskiden tek bir milletti, onların ilerlemeye ve özgürlüğe hakları vardır."³⁰³ Arbereşler, Osmanlı Devleti sınırları içindeki

²⁹⁸ N.Clayer, a.g.e., s.225.

²⁹⁹ S. Skendi, a.g.e., s.116.

³⁰⁰ N. Malcolm, a.g.e., s.274.

³⁰¹ S. Skendi, a.g.e., s.220.

³⁰² S. Skendi, a.g.e., s.217.

³⁰³ S. Skendi, a.g.e., s.118.

siyasi oluşumlara fazlasıyla uzaktılar. Arbereşler, İmparatorluk içerisinde bulunan Arnavutların yaşadığı beş vilayetin birleşmesini ve sonrasında bağımsız olmasını istiyorlardı fakat bu durum belirtilen sınırların içinde bulunan Arnavut olmayan unsurları gözardı ediyordu. 1901 yılının Haziran ayında bir delege İtalyan Parlamentosunda şunları söylemiştir: “Arnavutluğun geleceği İtalya’nın Adriyatik’teki hak ve menfaatlerine bağlı olarak şekillenecektir. Kim Vlora limanına sahip olursa Adriyatik’e sahip olacaktır.”³⁰⁴

Her ne kadar iki taraf arasında romantik milliyetçiliğin genel çerçevesini çizdiği bir bağ olsa da İtalyan devleti kendi çıkarları gereği Arbereş-Arnavut ilişkilerini tasarlamıştır. Bu bağlamda basın yayın faaliyetleri, okullaşma çabaları ve politik girişimler şekillenmiştir. İtalyan devriminin kahramanı General Ricciotti Garibaldi, Arnavut konularına da sempatiyle yaklaşmıştır. Ancak Garibaldi’nin samimiyeti birçok Arnavut tarafından sorgulanmıştır. Faik Bey Konitza, Garibaldi’nin 1897 Osmanlı-Yunan Savaşında, Yunan tarafına yardım ederek Güney Arnavutluğun işgaline neden olduğunu söylemiştir.³⁰⁵

İtalya’dan başka Arnavut göçmenler vatansever derneklerini ve okullarını başka ülkelerde de kurmaya çalıştılar. Bulgaristan, Romanya, Mısır ve ABD’de birçok dernek eğitim ve kültür faaliyetlerine girişti. Ulusal harekete önemli katkıları olan bu dernekler çeşitli yayımlar çıkarıyorlardı. 1901 yılının Kasım ayında Drita adında bir dergi Sofya’da yayına başladı.³⁰⁶ Bu yayın, hükümet ve Osmanlı ordusunda görev alan Arnavutlar arasında da sıklıkla takip ediliyordu. Drita, Arnavutların birleşmesi ve bir çatı altında devlet kurmaları fikrini savunuyordu. Saf milliyetçi programı ile harekete

³⁰⁴ S. Skendi, a.g.e., s.267.

³⁰⁵ Castellan, a.g.e.,s.187.

³⁰⁶ N. Bozbora, “Arnavut Milliyetçiliğinin Gelişimi”, *Balkanlar El Kitabı (1)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 555-575.

canlılık katma özelliği vardı.³⁰⁷ Romanya’da bulunan Arnavut dernekleri ise Bashkim(İttihat-Birlik) adı ile birleşerek yeni bir dernek kurdular. 20. yüzyılın başında Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Arnavut diasporası, İmparatorluk dışında bulunan Arnavutların en işlevsel grubu haline geldi. Çeşitli çalışmalarla milliyetçi söylemleri canlı tutmayı hedeflediler. Amerika Birleşik Devletleri’nde bulunan Arnavutların çoğu Korçe civarından göç etmiş Ortodokslardı. Genel olarak Massachusetts ve Boston civarında yerleşmişlerdi.³⁰⁸ 1906 yılının Haziran ayında yayın hayatına başlayan Kombi isimli haftalık dergi yine söz konusu ulusal hareket içerisinde pek değerli bir yere sahiptir.³⁰⁹

Arnavut ulusal hareketinin en canlı olduğu Avrupa ülkesi İtalya, Balkan ülkesi ise Romanya’dır. Romanya, Arnavut ulusal hareketinin önemli isimlerinin korunaklı çalışma noktası olmuştur. 1884 yılında Bükreş’te Drita isimli bir dernek kurulmuştur. Bu derneğin çalışmaları sayesinde Lumia Arnavut-Rumen Kültür Enstitüsü açılmıştır.³¹⁰ Bu enstitünün amacı, din farkı gözetmeksizin Arnavutların yaşadığı tüm bölgelerde okullaşmayı sağlayabilecek öğretmen ihtiyacını karşılamaktır. Romanya’da kurulan Arnavut cemiyetlerinin ve eğitim kurumlarının genel amacı Balkanlarda Slav ve Yunan asimilasyonunu engellemektir. 1906 yılında Romanya’da şekillenen Drita (sonrasında Dituria adını almıştır) ve Shpresa adlı derneklerin birleşmesi ile Başkim Arnavut Cemiyet-i İlmiyesi adıyla yeni bir dernek kurulmuş, bu dernekle birlikte kültürel ve okullaşma çalışmaları tek elden yönetilmiştir.³¹¹

³⁰⁷ M. Balcı, “Arnavut Edebiyatı Tarihi”, *Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar (2)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2013, s.407-432.

³⁰⁸ M. Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.158.

³⁰⁹ S. Skendi, a.g.e., s.159-160.

³¹⁰ S. Olgun, a.g.e., s.227.

³¹¹ Robert Elsie-Bejtullah Destani, *Tajar Zavalani History of Albania*, Centre for Albanian Studies, London, 2015, s.74.

Osmanlı hükümeti, Arnavutların yalnızca siyasi özerklikleri ile değil aynı zamanda kültürel özerklik talepleriyle de uğraşmak durumunda kalmıştır. Arnavut milliyetçiliği, Prizren Birliği'nden çok önce Balkan milliyetçiliklerinin genelinde görüldüğü gibi edebiyat alanında serpilmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin dağılmaya başladığı dönemde Arnavutlar dini bölünmenin yanı sıra kültürel ve dilsel bölünme içindeydiler. Bu kültürel ve dinsel bölünme yaşanan coğrafyada açıkça belirgindi. Coğrafyanın güney kesiminde Ortodoks ve Bektaşî Arnavutlar yaşamaktaydı, kuzeyde ise Katolik ve Sünni Arnavutlar yaşıyordu. Geglerin dilleri ile Toskların dili arasında ciddi farklılıklar bulunuyordu. 1881 yılında İstanbul Arnavut Derneği'nin Bükreş şubesi Drita (Işık) adında periyodik kültürel bir dergi çıkarmaya başladı. Siyasi baskılardan dolayı 1885 yılında İstanbul derneğinin başındakiler Bükreş'e taşınmak zorunda kaldılar. Bu derneğin bastığı ve dağıttığı yayınların gelirleri Arnavutça eğitim veren okullar için harcandı. Milliyetçiler Arnavutçanın öğrenilmesi ve öğretilmesi yolunda ki çalışmalarına devam ettiler ve ulusal edebiyatın yayılmasının ulusalcılığını yükselmesi için en iyi politika olduğunu düşünüyorlardı. 1890'larda *İstanbul Arnavut Derneği*, *Arnavut Komitesi* olarak değişti ve başkanlığını Şemseddin Sami üstlendi.³¹² Bu dönemde Ortodoks Arnavutlar, diğer Balkan uluslarından ayrı otonom bir Arnavut kilisenin kurulması yönünde girişimlere başladılar. Bu tartışmalar neticesinde Arnavutluk'ta özerk bir Arnavut Ortodoks kilisesi kurulmasa da ABD'de Arnavut Ortodoks Kilise'si kuruldu.

Ulusal hareketin kültürel boyutu, Prizren Birliği ile birlikte daha yoğun bir şekilde devam etti. 1908 yılında otuz adet Arnavutça gazete, imparatorluk içinde ve yurtdışında yayınlanmaya başladı.³¹³ Aynı zamanda bir tane Arnavutça eğitim veren okul açıldı. İslam dini Arnavutların çoğunluğunun kendi dillerinde eğitim almasını engellemiştir. Diğer dinin toplulukların kendi okulları bulursa da Arnavutlar Türk olarak kabul ediliyorlardı. Fakat halktan da mezhepleri baz almayan bir okulun kurulması yönünde talep gelmiyordu.

³¹² A. Uçman, "Şemseddin Sami", *TDV İslâm Ansiklopedisi (38)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s.519-523.

³¹³ B. Jelavich, a.g.e., s.93.

1890'lar boyunca İstanbul'daki Arnavut Komitesi'nin başkanlığını üstlenen Sami Fraşeri, Arnavut topraklarının güvenliği için önlemler alma peşindeydi. Sami Fraşeri, Yunanlıların, Ortodoks Arnavutları Helenleştirme politikasını sert şekilde eleştiriyordu. Naim Fraşeri, 1882 yılında derneğe katıldı. O da aynı büyük abisi Abdül Fraşeri gibi Arnavut ulusal hareketinin en işlevsel karakterlerinden biriydi. İmparatorluğun başkentindeki dernek, Bükreş'te bulunan Arnavut Kültür Derneği'nin (Drita olarak biliniyordu) çalışmalarını desteklemeye devam etti. Bükreş Derneği, Arnavut (Müslüman ve Hıristiyan) erkek çocukları için 1885'te Korçe'de (Görice) açılacak okulun kuruluşunu desteklemiştir. Bu yıllarda daha Müslüman Arnavut kızları için bir çalışma yoktur.

Sonuç olarak bakıldığında Rilindiya hareketi döneminde Arnavut entelektüellerinin esas derdi toplumu bir araya getirmek olmuştur. Kuzey (Geg) ve Güney (Tosk) olmak üzere iki gruba ayrılan Arnavutlar, bu bölünmeyi dilsel ve dini olarak da hayatlarına eklemişlerdir. Dönemin düşünürleri, uluslararası sistemde, Osmanlı İmparatorluğundan ayrı bağımsız bir Arnavutluk'un kurulması için ilk olarak toplumu bir araya getirecek bu bölünmüşlüğe son vermek gerektiğini düşünmekteydiler. Arnavutları bir araya toplayacak, ulusal bir ideoloji oluşturacak temel vasıta olarak "dil" düşünülmüştür. Ortak bir dil, dini ve bölgesel ayrımların üzerine set çekeceği gibi dünya üzerindeki Arnavutları tek bir çatı altında toplayacaktı. Bu vesileyle dil çalışmaları yapılmış, Arnavut dilini topluma intikal ettirecek basın yayın faaliyetleri çeşitli ülkelerde yürütülmüştür. Hem Arnavut dilini hem de kültürünü geliştirecek yeni nesillere aktaracak araçlardan bir diğeri ise eğitim kurumları olmuştur. Bu kurumlar vasıtasıyla çeşitli bölgelerde farklı güçler tarafından açılmış okullar dönemin ulusal hareketine katkı sağlamıştır.

3.5. ULUSAL MİTOLOJİYİ İNŞA ETMEK: İSKENDER BEY EFSANESİ

Aydınlanma hareketiyle birlikte "akıl" ve "akılcılık" ön plana çıksa da toplumsal mitlerin önemi ortadan kalkmamıştır. Toplumsal mitlerin, modern felsefe ve rasyonalizmle çelişmesi durumu, milliyetçilikleri inşa etmeye çalışan aydınlar

tarafından kullanılmasını engellememiştir. Etnik mitler, milliyetçiliğin inşa sürecinde araçsallaştırılmıştır. Milliyetçi entelektüeller, ulusal gruplarda daha güçlü bir sosyal bağlantı ve uyum yaratmak için bazı tarihsel gerçeklerin abartılı edebi anlatılarla birleştirilmesi olarak ifade edebileceğimiz etnik mitleri kullandılar.³¹⁴

Öncelikle milliyetçi aydınlar, etnik milliyetçiliği inşa etmek için topluluğun ortak atalarına başvurdular. Mitleri bu şekilde inşa etme biçimi, topluluğun kahramanla olan biyolojik bağlantısı temelinde ayrıcalık taleplerini meşrulaştırabileceği fikrini ifade eder. Böylece ortak ataların kahramanlık anlatısı üzerinden toplumun yüksek iddialarının meşru zemini oluşturulmuş olur.³¹⁵ Milliyetçi aydınların, ulusal mitleri inşa etmek için kullandıkları bir diğer yol, ortak dildir. Arnavutların dinsel bölünüşleri onların Türk, Yunan veya Latin olarak tanımlanmalarına neden olduğu için dilsel kimliklerinin Avrupa ulusları tarafından tanınmamasına neden oldu. Arnavutların milli kimliklerini inşa edebilecekleri ortak nokta olarak belirtilen Arnavutça, hayati bir öneme sahipti. Diğer Balkan milliyetçiliklerinin gelişiminde din ne kadar önemliyse Arnavut milliyetçiliği için de Arnavutça o kadar önemliydi.

Arnavutçuluk düşüncesini sivil bir din olarak ifade edilebiliriz. Pashko Vasa'nın(Vasa Paşa) 1878 yılında yazdığı düşünülen “O moj Shqypni” (Ah Arnavutluk, Zavallı Arnavutluk) şiirinde Arnavut halkının uyanışı için çağrıda bulunur.

“Uyan, Arnavutluk, uykundan uyan,
yemin edelim kardeş olarak hep beraber,
camiye de kiliseye de, bakmayalım,

³¹⁴ İsa Blumi, “The Role of Education in the Formation of Albanian Identity and its Myths”, *Albanian Identities: Myths and History*, Ed. Stephanie Schwandner Sievers-Bernd J. Fischer, Indiana University Press, 2002, s. 49-59.

³¹⁵ İsa Blumi, a.g.e., s. 49-59.

Arnavutların inancı Arnavutçuluktur!"³¹⁶

Vasa Paşa'ya göre Arnavutlara ne oldukları sorulduğunda, inançları ne olursa olsun cevapları "Ben Arnavut'um" olmalıydı. Böylece Vasa Paşa din aidiyeti üzerine kurgulanmayan, içerisine bütün kültürel öğeleri ekleyen ulusal bir kimlik oluşturmaya çalışmıştır.³¹⁷ Vasa Paşa'nın Arnavutçuluk düşüncesinin, Rousseau'nun sivil din anlayışına yakın olduğu söylenebilir.³¹⁸ Rousseau, döneminin aydınlarının çoğunun aksine, geleneksel dinlerin, diğer dinlerin varlığına hoşgörülü olmaları ve aynı zamanda yukarıda bir sivil din tarafından kontrol edilmeleri koşuluyla, barış ve uyumu sağlayarak bir toplumun refahına katkıda bulunabileceğine inanıyordu.³¹⁹ Geleneksel dinlere inananlar, itaat ve teslimiyete alıştıkları için devletin kuracağı sivil bir dine kolayca itaat edip teslim olabileceklerdir. Geleneksel dinlerin üzerinde ortak bir sivil din gereklidir çünkü o olmadan çeşitli geleneksel dinlerin üyeleri kendi dinlerinin üstünlüğüne ve egemenliğine inandıkları için çatışabilirler. Bu durum toplumsal uzlaşmayı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, Rousseau'nun savunduğu gibi sivil din, basitleştirilmiş bir anlamda "devletin dini" olarak düşünülebilir. Sivil din ile Rousseau iyi bir vatandaş ve sadık bir tebaa yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte karşılıklı hoşgörü ve anlayışa dayalı bir tür Aydınlanma dinini tasavvur etmiştir.³²⁰

Aynı şekilde Arnavutçuluk dini de İslam ve Hıristiyanlık gibi geleneksel dinlerin üzerinde sivil bir din olacak ve bu sayede Arnavutlar arasında barış, uyum ve karşılıklı hoşgörüyü sağlayacaktı. Arnavutçuluk, tüm Arnavutları birleştirecek bir dine sahip olma ihtiyacını karşılamak için doğduğundan, temelinde tüm dinlere hoşgörülü olmayı amaçlamıştır. Geleneksel bir dini doktrini kabul etmemesi hoşgörü ve bütünsellik

³¹⁶ Vasa Efendi, *Arnavutluk ve Arnavutlar*, Müt: A. D., Mihran Matbaası, İstanbul, 1397.

³¹⁷ Uğur Bahadır Bayrakdar, "Milliyetçilik ve Osmanlı Eleştirisi: Arnavut Vasa Efendi'nin Tarih Anlayışı", *Toplumsal Tarih* 224, Nisan 2014, s.23.

³¹⁸ Uğur Bahadır Bayrakdar, a.g.e., s.25.

³¹⁹ Özgüç Orhan, "Jean-Jacques Rousseau'da Sivil Din Kavramı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 68 Sayı: 03*, 2013, s.78.

³²⁰ Özgüç Orhan, a.g.e., s.79.

üzerine kurulu yeni bir inanç yaratmayı mümkün kılmıştır. Bu yeni sivil din, tamamen Arnavutça dilinde şekillenerek, birlik ve toplumsal uyum adına inananları bir arada tutan, din gibi işleyen milliyetçi unsurun korunmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Arnavutlar için dizayn edilecek bu yeni “din”, ortak kökenden geldiklerine ikna olmuş inananlara ihtiyaç duymuştur. Bu ortak köken mitinin içerisinde Arnavutça ve Arnavutluk memleketi vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun sürekli güç kaybetmesi Arnavutları komşularının irredentist politikalarına açık hale getirmiştir. Diğer milletlerin Arnavutları Türk veya Yunan kabul etmeleri yönündeki yoğun baskısı, Arnavut aydınların, yalnızca etnik Arnavut topluluğunun kültürüyle bağlantılı olabilecek ve diğer komşularla hiçbir şekilde ilişkili olmayacak bazı mitler icat etmelerini gerekli kıldı. Bu bağlamda Arnavut aydınları Arnavutların İliryalıların devamı olduğunu öne süren milliyetçi bir teori ortaya attılar. Kendilerini İliryalıların doğrudan halefi olarak belirterek, buldukları coğrafyadaki sürekliliklerini ifade ettiler.

Bu teori yalnızca Arnavutların ortak kökenini iddia etmekle kalmamış, aynı zamanda İliryalıların hiçbir zaman herhangi bir sömürgeci güç tarafından fethedilmediği öne sürülerek, Arnavutların etnik kimliklerini korumayı başaran İliryalıların doğrudan torunları olduğu ifade edilmiştir. Bu teoriye göre, İliryalı atalar, yerli bir Balkan nüfusu olan Pelasgların devamıdır.³²¹

Arnavut halkının antik çağlardan modern zamanlara kadar olan devamlılığını ulusal bilinci geliştirme yöntemlerinden biri olarak kullanmış olan Rilindiya aydınları, tüm Arnavutları etrafında toplayacak tarihi bir figürü geçmişinde aramaya başlamıştır. Bu tarihi şahsiyetin Arnavut halkına yapılanlara karşı savaşan ulusal bir kahramana dönüştürülmesi ve herkesin onunla kendisini özdeşleştirmesi gerekmektedir.

³²¹ Halil Saim Parlador, “Arnavut Milli Kimliğinin Tarihsel ve Sosyoljik İmkan ve Kısıtlarına Dair”, *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi* 2, İzmir, 2015.

Arnavut aydınlarının zorlu görevlerinden biri de tüm Arnavutları birleştirecek bir kahramanın bulunmasıydı. Arnavutların içerisinde bulunduğu dini bölünmeyi ortadan kaldıracak tüm grupları kucaklayacak ortak bir figür bulunmalıydı. Arnavut toplumunun dini farklılıklarının yanı sıra, kuzey ve güney arasındaki farklar ve aşiret bölünmelerini aşabilecek en mantıklı figür İskender Bey'di.

Romantik bir şekilde idealize edilen İskender Bey (Gjergj Kastrioti Skënderbeu) 15. yüzyıldan beri İtalya'nın güneyinde yaşayan Arnavut kökenli Arbereşler'in kültürel ve ulusal kimliğinde önemli bir yere sahiptir. Arbereşler için İskender Bey, Arnavutların şanlı geçmişinin tek ve eşi görülmemiş kahramanıdır. İskender Bey, Arnavutluk'ta sadece efsane ve masallarda adı geçen bir kahramanken, Arbereş şairlerinden olan Jeronim De Rada ve Gabriele Dara(Gavril Dara i Riu) gibi isimler sayesinde, Arnavut ulusal edebiyatının temel noktalarından biri olmuştur.³²²

İskender Bey, 1404 yılında Arnavutluk'un kuzey doğusunda dünyaya gelmiştir. Gençlik yıllarında bir Osmanlı vassalı olan babası tarafından II. Murat'ın emri ile Edirne Sarayı'na gönderilmiştir.³²³ Müslüman olduktan sonra İskender adını almıştır. Anadolu'da ve Rumeli'de katıldığı savaşlar sonrasında Bey unvanı alan İskender Bey, 1443 yılında Morava Savaşı sırasında kaçıp sancak beyi olduğunu ilan eden sahte bir fermanla Kroya kalesini ele geçirmiştir.³²⁴ 1468 yılında ölümüne kadar Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'ta yerleşmesine karşı mücadele etmiştir.

³²² Robert Elsie, a.g.e., s.85.

³²³ Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, Vol. 1, No 2 1953:(29 Temmuz 1953), İstanbul, s.153-175.

³²⁴ İtir Rruqa, "İskender Bey İsyanlarının Dini Boyutu ve Papalıkla İlişkisi", *Dini Araştırmalar*, Temmuz-Aralık 2018, Cilt : 21, Sayı: 54, s.180.

Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye başlayan İskender Bey, Arnavutluk'un önde gelen aileleriyle 2 Mart 1444'te Leş'te askeri ve diplomatik bir birlik oluşturmuştur.³²⁵ İskender Bey ve çeşitli Arnavut soylularının ve şeflerinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifak kurmasıyla oluşan bu birlik, Arnavutların tarihlerindeki ilk birleşik siyasal yapılanma olarak ifade edilebilir.³²⁶ Bu birlik, Osmanlıların bölgedeki fethilerinin engellenmesi için Venedik, Napoli ve Papalıktan yardım istemiştir. Kurduğu ittifaklarla Osmanlı Devleti'nin bölgedeki faaliyetlerini durdurmayı başaran İskender Bey, Hıristiyanlığın korunması için verdiği mücadelelerden dolayı Papa tarafından Athleta Christi unvanını almıştır.³²⁷

15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarında yayılması devam etmiştir. İskender Bey, Osmanlıları durdurabilen bir figür olarak Batı Avrupa'da popüler olmuştur. İşkodralı bir Arnavut olan ve Osmanlı fethilerinden sonra İtalya'ya kaçan Marinus Barletius tarafından "Historia de vita et gestis Scanderbegi Epirotarum principis, (Epirus Prensi İskender Bey'in Yaşamının Tarihi (1508-1510))" kitabını yazılmıştır.³²⁸ Bu eser bir çok Avrupa diline çevrilmiş ve dönemin en bilinen eserlerinden biri olmuştur. İskender Bey, Batı uygarlığında popüler olması nedeniyle Arnavutların Osmanlı Devleti ile olan duygusal ve dini bağlarını yıkabilecek bir şahsiyetti. Bunun yanı sıra Arnavutlar için doğru bir ortak kahraman olmasının birçok nedeni vardı. İlki, İskender Bey'in bir tür bağımsız yönetim kurmayı başarmasıydı ki Arnavut milliyetçiler bu durumu ilk bağımsız Arnavut devleti olarak ifade edebilirlerdi. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılmış bir Arnavut devleti fikri ortak hafızaya yüklenebilirdi. Arnavutların dini bölünmüşlüğü nedeniyle, İskender Bey

³²⁵ İtir Rruqa, a.g.e., s.182.

³²⁶ Bülent Bilmez, "Skanderbeg in the Turkish Historiography: An attempt towards a critical assessment", in: Monica Genesin & Joachim Matzinger & Giancarlo Vallone (editors), *The Living Skanderbeg-The Albanian Hero between Myth and History*, Verlag Dr. Kovaç (ORBIS – Wissenschaftliche Schriften zur Landeskunde Band 16), Hamburg, 2010, s. 185–222.

³²⁷ İtir Rruqa, a.g.e., s.185.

³²⁸ Robert Elsie, *Classical Albanian Literature: A Reader*, Centre for Albanian Studies, London 2015, s.48.

figürüne dini bir sıfat eklemek çok doğru olmazdı bu nedenle milliyetçi aydınlar ulusal amaçlar için savaşılan bir kahraman inşa ettiler.³²⁹ Ayrıca İskender Bey bir Ortodoks olarak doğmuş, Osmanlı himayesine girince Müslüman olmuş ve sonrasında Katoliklik bayrağı altında savaşmıştı. Bu durum, derin dini bölünmelere sahip Arnavutluk'ta daha uzlaştırıcı olmuştur.

İskender Bey'in milliyetçilik bağlamında araçsallaştırılmasının bir diğer nedeni bu figürün Batı Avrupa'da tanınmış olmasıdır. Arnavut entelektüeller bu yolla Arnavutların Avrupa ile tarihsel köklerine de vurgu yapmayı hedeflemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardan çekilmesi durumunda Sırp ve Yunan komşularının toprak taleplerine karşı savunmasız kalabilecek olan Arnavutlar için Avrupanın sempati ve desteğini kazanmak gereklidir. Sonuç itibarıyla bu bağın tarihsel olduğu ve İskender Bey'in, Hristiyan dünyası için savaşılan bir kahraman olduğu ifade edilmiştir.

Arnavut Rilindiya aydınları tüm bu girişimleriyle, Arnavutların, Osmanlılardan veya Yunanlardan farklı bir halk olduğunu göstermeye çalıştılar. Arnavutları, Osmanlılara karşı mücadele eden bir Avrupa topluluğu olarak betimlediler. Ataları olduğunu ifade ettikleri İliiryalılar ve İskender Bey ile birlikte kendi bağımsız devletlerini kurma hakkı olan kadim bir halk oldukları mesajını verdiler. Bu girişimlerin yerel ve uluslararası yankılarını gören milliyetçi aydınlar, "Arnavut direniş geleneğinin göstergesi" olan İskender Bey figürü üzerine birçok edebi eser oluşturmuştur. Arnavut aydınlarının çoğu, din ve bölgesel farklılıklara bakmaksızın İskender Bey'i tüm Arnavutların ortak kahramanı yapmak için bir çok edebi eser kaleme aldılar.

Naim Fraşeri, 1898 yılında Bükreş'te, Marinus Barletus'un İskender Bey hakkında yazdığı eserden esinlenerek, 11.500 mısradan oluşan İskender Bey'in Tarihi (Istori' e

³²⁹ Robert Elsie, a.g.e., s.49.

Skenderbeut) adlı eseri yazmıştır. İskender Bey figürünü Arnavut milliyetçiliği adına araçsallaştırmaya çalışan Fraşeri, eserinin başından itibaren İskender Bey'i büyük, cesur ve zeki bir mit olarak inşa eder. Eserinin bir bölümünde tarihsel gerçekliklerden uzaklaşarak Büyük İskender'in de Arnavut olduğunu düşündüğünü ifade eder:

"Tanrı'nın yeriydi,
 Arnavutluk ilk kez,
 Bilgelerin anavatanı,
 İyilik burda doğdu.
 Büyük İskender, cesur adam,
 Ömür boyu arkadaşı olmayan,
 Ve hiç kimsesi olmayan,
 Ve asla olamayacak",
 Cesur Pirus ve diğerleri,
 Hepsi Arnavuttu,
 Arnavutluk'un oğullarıydı,
 Yunanlı ya da Bulgar değildiler,
 Onlar Tanrı'nın yerindendiler".³³⁰

Verilen dizelerde de belirtildiği gibi Naim Fraşeri, Arnavut topraklarının Tanrı'nın toprakları olarak kutsallaştırmaktadır. Fraşeri'nin üzerinde durduğu noktalar günümüzde her ne kadar gerçeklikten kopuk görünse de, dönemin şartları ve Arnavut toplumunun eğitim seviyesi düşünüldüğünde amaca yönelik mantıklı bir söylem olduğu söylenebilir. Sahip olduğu etkiden dolayı, bu mitler toplumun büyük bir kısmı tarafından bir

³³⁰ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Albania*, Scarecrow Press, 2010, s.145.

gerçeklik olarak kabul edilmiş olabilir. Naim Fraşeri, Büyük İskender ve Epir Kralı Pirus'u Arnavut topraklarında doğmuş kahramanlar olarak ifade eder. Belirttiği isimlerin, Yunan veya Bulgar olamayacağını söyler. Naim Fraşeri, kutsallık kattığı vatan topraklarının büyük insanlar yetiştiren bir yer olduğunun mesajını verir. Böylece vatani yüceltir. Fraşeri, bu iki tarihsel figür üzerinden vatanın kutsallığına ve bu kutsal vatanın tekrar böyle büyük kahramanlar yaratabileceğini ima eder. Arnavutların bu kahramanların torunları olduğu ve bu bilinç dahilinde birlik olunması gerektiğini vurgular. Naim Fraşeri, İskender Bey'in Osmanlı sultanı tarafından ailesinden alındığı dönemi anlatırken, yine kendisine bir kutsallık yüklemektedir :

“Harika bir kalbi ve hisleri vardı,

Ayrıca bilgeliği, bilgi ve duruşu,

Büyük bir beden ve cesur davranışları,

Ve bir Tanrı gibi güçleri.

Doğduğunda kolunun sağ tarafında,

Kılıç gibi bir iz vardı,

Ve tüm dünyayı ikna etti,

Cesur olacağına,

Bu vatani onurlandıracağına,

Annesi onu rüyasında görmüş,

Ona hamileyken,

Sanki bir ejderha doğurmuş gibi.”

Verilen bölümde İskender Bey'in sağ kolunda bulunan kılıç izinden ve annesinin ona hamileyken gördüğü rüyadan bahsedilir. Böylece İskender Bey'e tanrısal özellikler eklenmiştir. Bu tarz özellikler bu figürün mitolojik anlatısının kurulmasında işlev görür. İskender Bey eserinin tüm bölümlerinde gücü insanoğlunun ötesinde, ahlaki olarak

üstün, vatansever ve milliyetçi bir kahraman figürü görmekteyiz. Bu yolla Fraşeri Arnavutların İskender Bey'in özellikleriyle özdeşleşmelerini amaçlamıştır.

"İskender Bey yaşıyor

Yaşadı ve yaşamaya devam edecek,

Bu sözler bir masal değil,

Bilge bir adamın doğru hikayesidir."

Şiirin son mısralarında, İskender Bey figürüne, mitoloji ve dinlerde yer alan ebediyet kavramı yüklenmiştir. Fraşeri, kaleme aldığı bu eserle İskender Bey mitini Arnavutların kolektif hafızasına yerleştirmeyi amaçlamıştır.

Kısaca belirtmek gerekir ki Arnavutları bir araya toplamak, sivil bir devlet dini oluşturmak için tarihsel figürlerden istifade edilmiştir. Toplumsal olarak Arnavutlar üzerinde etkiye sahip olması düşünülen figür ise "İskender Bey" idi. Osmanlı Devleti'ne karşı duruşu, Arnavutları bir araya toplamış olması, dinsel çeşitliliği, dönemin Arnavut toplumunun ve ulusal akımın ihtiyaç duyduğu hususiyetlerdendi. Bu nedenle İskender Bey figürü Arnavut ulusal hareketinin mitolojik figürü olarak kurgulanıp günümüze kadar aktarılmıştır.

3.6. ARNAVUTLUK'UN 20. YÜZYILINA KISA BİR BAKIŞ

1878 Berlin Kongresi ile siyasal bir boyuta evirilen Arnavut ulusalcılığı, 1912 yılında ülkenin güneyinde varlıklı bir aileye mensup olan İsmail Kemal Vlora'nın bağımsızlığını ilan etmesi ile müstakil bir devlete kavuşmuştu. Bu hareketin dünya tarafından tamamen tanınması ise 1913 Londra Konferansı ile gerçekleşti. Kuruluştan

hemen sonra Arnavut kurucu kadronun sadece başkent Tiran olmak üzere iki üç kasabaya hakim olması durumu, Avrupa devletlerinin garantörlüğünde atanan Prens Williem ile kısa süreliğine değişti. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkesini terk eden *zoraki* Prens Williem'den sonra ülke tam bir anarşiye sürüklendi.³³¹ Uzun bir anarşi döneminden sonra Ahmet Zogo, 1924 yılında cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu kısa süreli demokratik düzenden sonra, ülkedeki muhalefeti dizginleyemeyen Zogo, 1928 yılında Arnavutluk Krallığı'nı dünyaya ilan etti.³³² Bu rejim 1939 yılında İtalya'nın işgaline kadar sürmüştür. Ülkesini tam bir monarşi ile yöneten Zogo, ekonomiyi ayakta tutmak ve ülke güvenliğini sağlamak adına, dış yardımlar aldı. Bu dış yardımlar, gözü sürekli Adriyatik'in karşı kıyısında olan Mussolini'yi bölgeye çekti. Mali borçlarla Arnavutluk'u ülkesine bağlayan Mussolini, II. Dünya Savaşı'nın arifesinde Arnavutluk'a bir ultimatom vererek Durres limanından ülkeyi işgal etti.³³³

İki savaş arası Arnavutluk'un bunalımlarla örülen tarihini genel hatlarıyla bu tabloda yansıtmaya çalışmakla birlikte ülkenin kaderi 1939 yılından sonra da değişmedi. II. Dünya Savaşı süresince önce İtalyan işgali ve ardından 1943 yılında Alman işgaliyle ülkenin karmaşa dönemi devam etti. Alman işgali süresince ülkede ortaya çıkan direniş örgütleri kendi aralarında ideolojik tartışmalar içinde oldular. Yugoslavya'daki partizanların desteğiyle Arnavutluk'ta var olan Enver Hoca önderliğinde ki grup ülkede anti-faşist mücadeleye girdi ve savaş sonunda ülkenin yönetimini ele geçirdi.³³⁴

Fransa'da eğitim almış, otuzlu yaşlarında olan Enver Hoca, savaşın sonunda Partizanlarla başkent Tiran'a girdikten sonra ülkesini kesintisiz kırk yıl yönetecektir. Hoca, bu kırk yıllık süre zarfında Arnavutluk'u Osmanlı geçmişinden koparmak,

³³¹ Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Sabah Yayınları, İstanbul, 2001, s.112.

³³² N. Clayer, a.g.e., s. 245.

³³³ F. Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s.177.

³³⁴ Ö. Atanur, "Bilinmeyen Yönleriyle Enver Hoca'nın Arnavutluk'u", *Nokta Dergisi*, Yıl:17, Sayı: 118, 2002, s.72.

emperyalizmden uzaklaştırmak, dinin etkisinin silinmiş, refah ve eşitlik dolu bir ülkeye dönüştürmek için uğraşacaktır.³³⁵ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkesinin ekonomik ve askeri açığını kapatmak adına çeşitli ülkelerle müttefik olacaktır. Bir devletle müttefik olurken diğerinden tamamen kopan Hoca, sırasıyla önce Tito ile sonra Sovyetler Birliğiyle ardından Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkiler kuracaktır. Hoca en nihayetinde ortodoks fikirlerini törpüleyemeyecek, sosyalizmin pragmatikleştirilmesi ve Stalin'in fikirlerinin yozlaştırılması karşısında politik yalnızlığa sürüklenecektir.

Balkanlar yüzyıllardır Avrupa kıtasının en stratejik alanlarından biri olmuştur. Arnavutluk'un ise Balkan yarımadası içerisinde önemli bir konumu bulunmaktadır. Antik Via Egetia yolunun İtalya'ya ulaşmasında geçiş noktası olan Arnavutluk, ilkçağdan itibaren stratejik önemini yitirmemiştir. Balkan Savaşlarından sonra bağımsızlığını kazanan Arnavutluk, 1945 yılından sonra oluşan soğuk savaş ortamında varlığını Demir Perde ülkelerinin yanında oluşturmuştur. Savaştan sonra ekonomik ve askeri yetersizliğini gidermek için çeşitli müttefikler arayan ülke, önce komşusu Yugoslavya'ya yanaşmış sonrasında demir dünyanın süper gücü Sovyetler ile müttefik olmuştur. Stalin'in 1953 yılında ölümünden sonra Sovyetlerle gerilen ilişkiler 1960'ların başında kopmuş, Arnavutluk kendisine uzaklardan bir müttefik seçmiştir. Mao'nun şekillendirdiği Sosyalist Çin ile ilişkiler kuran Arnavutluk, sonrasında Sosyalizmin yozlaşmasına karşı durmuş ve politik yalnızlık içine sürüklenmiştir.

Savaş sonrasında başlayarak 1990'ların başında demokratik eğilimlere kadar Arnavutluk'un iç ve dış politik hareketlerinin oluşturucusu Enver Hoca, ülkesini ideolojisiyle şekillendirmek adına, Arnavutluk'u dünyanın en kapalı rejimlerinden biri haline getirmiştir. Emperyalizm korkusunu tüm yurttaşlarına benimseten Hoca, ülkenin her yerine korugan (bunker) yaptırmış, Tito ve Sovyet tehdidine karşı dünya tarafından komik olarak ifade edilen işlevsiz beton yığınlarını diktirmiştir.³³⁶ Bu koruganlar için

³³⁵ M.Vickers, a.g.e., s.111.

³³⁶ G. Akyol, "Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası) ", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta, 2007, s.63.

ülkenin serveti dökülmüştür. Dinin etkisini kazımayı hedefleyen Hoca, yeri gelmiş İslamı ve Hıristiyanlığı anımsatan isimleri değiştirmiş yeri gelmiş ibadethaneleri sinemalara, mağazalara dönüştürmüştür. Tüm bu faaliyetlere rağmen Arnavutların geçmiş ile bağlarını koparamayan Hoca, her politik manevrasında muhalefete tasfiye hareketi uygulamıştır.

1985 yılında vefat ettiği zaman, cenazesine katılan binlerce Arnavutun yanı sıra televizyonlardan cenazesini izleyen binlerce yurttaşı Hoca'ya minnetlerini sunmuştur. Cenaze töreninde, Hoca'nın tabutunun başına gelen bir kadın uzun uzun beklemiş, sonrasında tabutun başında istavroz çıkarmıştır. Binlerce insanın gözleri önünde yaşanan bu olay aslında Hoca'nın radikal politikalarının Arnavutları çok da değiştirmedeğinin küçük bir örneğidir.³³⁷ 1989 yılından başlayarak Doğu Bloğunda esen demokrasi rüzgârlarına Arnavutluk'ta katılmış, liberal ekonomiye ve serbest seçimlere geçen ülkede Hoca'nın heykelleri yıkılmış ve Hoca, Arnavutluk için tarihin tozlu raflarına kaldırılmıştır.

³³⁷ A. Özkan, "Arnavutluk'ta Enver Hoca Dönemi Kadın Hakları", *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, Haziran, 2012, s.43.

SONUÇ

Modern milliyetçiliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte, toplumlarda devrimle gelecek yeni politik düzenin, var olan sistemden daha ideal olacağı fikri doğdu. Dolayısıyla bu devrimlerin başarılı olduğu takdirde ilerici bir değişimin gerçekleşeceği ifade edildi. Gelenekten kopuşu ifade eden modernite düşüncesi rasyonel düşünceyi merkezine alarak değişim ve ilerlemeyi düstur edinmiştir. Atıfta bulunduğu değişim ve ilerleme insanın bilgisi ve aklı ile gerçekleşmelidir.

Otuz Yıl Savaşları Avrupa toplumları için dönüm noktası olmuştur. Din temelli başlayan bu çatışmalar bütünü, seküler ve yeni devlet sisteminin oluşmasına yol açan 1648 Vestfalya Anlaşmasıyla son bulmuştur. Avrupa artık ulusal fikirlerin mekanına çevrilmeye başlamıştır. Modern tefekkürün dikte ettiği akli ilerleme, teokratik düşünceyi toplumsal hayattan silerken yerine ulusal fikirleri koymuş bu da yeni filizlenmeye başlayan ulus devlet sistemine katkı sağlamıştır. Yeni oluşmaya başlayan bu devlet resmi ideolojiyi topluma aktaracak kurumlara ihtiyaç duymuştur. Teokratik yönetimlerin meşruiyetini sağlayacak dini kurumlar mevcuttur fakat ulus devletlerin ve halk yönetimlerinin oluşumuyla birlikte, meşruiyetini toplumdan alan yeni kurumların oluşturulması gerekmektedir. Bu kurumların oluşturulması için toplulukların entelektüel birikimlerinin olması gereklidir. Bu bağlamda topluluğun entelektüel alt yapısının geliştirilmesi için eğitim en önemli araç olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, toplumun meşruiyet üretebilmesi için eğitim almalarını sağlayacak araçlar üretilmelidir. Böyle bir durumda insan aklı, standart bir dil ve milli koşullarla şekillenmiş eğitilmiş toplumu yetiştirmeyi başarabilir.

İlk olarak sınırlar ayrışmaya başlamıştır. Daha sonra “öteki” toplumlar karşısında kendi ulusunu tanımlayan devlet yapılanmaları oluşmuştur. Yeni devlet oluşumları kendi ideolojik görüşüne meşruiyet kazandırmak için çeşitli kurumlar üretmiş, toplumsal alanda yaygınlık kazanmak maksadıyla da ideolojik akımlara başvurmuştur. Ulus devletin başvurduğu temel görüşün “milliyetçilik” olduğu görülmüştür. Bir ihtiyaç

olarak ortaya çıksa da milliyetçiliği üreten ve şekillendiren modern aydın sınıfı olmuştur. Modern toplumlarda aydın sınıfının kültürel birikime sahip olduğu göz önüne alındığında, ulusal anlatıyı şekillendirmek ve uluslarını inşa etmeye hizmet edecek mitleri yaratmak bu sınıfın sorumluluğunda olmuştur. Modern toplumların aydınları, mitlerin halk tarafından benimsenmesi adına tüm insanlar için standart bir dil yaratmanın yollarını aramışlardır.

Benzer değişim ve dönüşümler Arnavutluk'ta da yaşanmıştır. Belirtmek gerekir ki her ülkenin uluslaşma süreci farklı seyretmiştir. Kimileri Fransa, İngiltere, ABD gibi uluslaşmanın ilk tohumlarının atıldığı ülkeleri kıstas alırken kimileri “öteki”, “yabancı” tanımlaması üzerinden kendilerine toplumsal/ulusal bir anlatı yaratmayı tercih etmişlerdir. Avrupada gelişen ulus devlet modelleri ve onların işleyişleri, Arnavut ulusal hareketini etkilemiş olsa da, Arnavut ulusal uyanışının en büyük tetikleyicisi çevre ülkelerin irredantist politikaları olmuştur. Rilindiya aydınlarının çalışmalarında da çevrenin Arnavutluk üzerine olan tutumunun bu hareketi ne ölçüde şekillendirdiği tartışılmıştır. Farklı sosyal ve dini tabakalardan oluşan Rilindiya aydınları, tüm ulusu birleştiren tek bir Arnavutçanın oluşturulması, Arnavutlar arasındaki kabileciliğin ortadan kaldırılması ve dini bölünmüşlüğü'nün toplumsal alandan silinmesi gibi hususlarda birleşmişlerdir. Bu esaslar üzerine kurulan Arnavutluk ulusal hareketi, bu engellerin ortadan kaldırılmasıyla inşa edilebilecektir.

Belirtilen ve Arnavut toplumunun birleşmesini engelleyen dezavantajlar her ne kadar umumi bir bilinç oluşmasını geciktirse de Arnavutlar ulus bilinci oluşturmak için çeşitli kanallar bulmuşlardır. 1878-1912 yılları arasındaki dönemi kapsayan Rilindiya Hareketi'nin ulusal Arnavut hareketi için mihenk taşı olduğu çalışmamızda saptanmıştır. Rilindiya hareketi Arnavutlar için bir ülkü oluşturmuştur. Siyasi, sosyal, kültürel bir boyutu olan bu hareket din, dil, basın-yayın gibi çeşitli dinamiklerle desteklenmiştir.

Yapılan çalışmamızda bu harekete katkı sağlayan ve belki de Arnavut ulusallaşmasının ilk kıvılcımlarını tetikleyen etmenin “Karşı kıyının kardeşleri”nin: Arbereşlerin olduğu saptanmıştır. Uzun yıllar Osmanlı yönetimi altında bulunan ana kara Arnavutları anadilde eğitim, Arnavut dilinde basım hakkından mahrum olurken İtalya’da bulunan Arnavutlar bu haklara sahiplerdi. Bu nedenle, araştırmamız çerçevesinde İtalya’da yaşayan Arbereşlerin hususiyle aydınların edebi faaliyetleri neticesinde Arnavut ulusal hareketinin ilk izlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Arnavutça ya da İtalyanca basılan dergi ve gazeteler davalarını hem anakarada yaşayan Arnavutlara hem de destek almayı umdukları İtalyanlara iletmek için aracı görevi görmüştür.

Arbereşlerle birlikte Arnavut ulusallaşmasına katkı sağlayan bir diğer figürün Fraşeri Kardeşler olduğu saptanmıştır. Naim, Sami ve Abdül Fraşeri Arnavut toplumunun önde gelen temsilcileri olmakla birlikte, ulusallaşma yolunda Rilindiya hareketine katkı sağlayan isimlerin başında gelmişlerdir. Abdül Fraşeri siyaset alanında etkin olurken, Naim Fraşeri’nin edebiyat sahasında görev üstlendiği ve nihayetinde diğer kardeş Sami Fraşeri’nin de ideolog ve bilgin olduğu tetkik edilmiştir. Hem Prizren Birliği’nin aktif bir şekilde çalışmasında, Arnavutların haklarının duyurulmasında, nihayetinde bağımsız Arnavut devletinin kurulmasında etkin şekilde görev alan Fraşeri kardeşler, aynı zamanda dil ve alfabe çalışmaları da yapmışlardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi toplumsal bütünleşmenin önündeki büyük engellerden biri yekpare bir Arnavut dilinin yoksunluğuydu. Bu nedenle Kuzey-Güney lehçelerini içeren yeni bir dil oluşum süreci Fraşeri kardeşler öncülüğünde dönemin aydınlarının en çok meşgul olduğu konular arasındaydı. Bu minvalde, hususi olarak Naim ve Sami kardeşler çeşitli edebi yayınlar yaparak halkı aydınlatmaya çalışmışlardır.

Çalışmamızın neticesinde Arnavut ulusal hareketinin şekillenmesinde okullar ve okullaşmanın da etkili olduğu görülmüştür. İlk etapta var olan dini ayrımların şekillendirdiği okullar, inanç sistemlerinin ve ilgili ulusların propagandasını yapmış bu durum Arnavut ulusal kimliğinin pasifize edilmesine neden olmuştur. Arnavutluk coğrafyasında kurulan Katolik, Ortodoks ve İslam okulları, inançlarına hizmet

edebilecek eğitimleri dizayn etmişlerdir. Bununla birlikte bölgede açılan yabancı misyoner okullarının da ilgili ülkenin politik çıkarları çerçevesinde bir müfredat şekillendirdiği görülmüştür. Fakat buna rağmen Zosemia lisesi örneğinde gördüğümüz gibi yine Arnavut ulusal hareketinin önde gelen isimleri bu okullardan mezun olmuştur. Arnavut ulusal hareketinin aydınları her fırsatta anadilde eğitim verecek okulların açılmasının zaruriyetini dile getirmişlerdir.

Yapılan çalışma neticesinde Arnavut ulusal hareketine katkı sağlayan bir diğer imgenin “Bektaşilik” olduğu saptanmıştır. Bektaşilik bölgede yaygın olan dini öğretime ziyade Arnavutlar için politik işleve de sahip olmuştur. Bektaşilik bölünmüş halde bulunan Arnavutlara hoşgörü ortamı sunmaktaydı. Bunun yanında merkezi idareye karşı da direnişin siyasi örgütlenmesini üstlenmekteydi. Ayrıca Bektaşi yapılanmaları, eğitim-öğretim kurumu olarak da bölgede faaliyet göstermiştir. Fraşeriler de dahil olmakla birlikte birçok aydın Bektaşilik vasıtasıyla politik-sosyal görüşlerini süzgeçten geçirmiştir. Bektaşilik Arnavutluk ulusal hareketinin içerisine yerleştirilmiş, toplumsal alanda etkin şekilde kullanılmıştır. Bilindiği üzere Bektaşilerin taşra ve dağlık bölgelere yerleşmesi, sert kurallara bağlı olmamaları, nispeten ılımlı olmaları, önerdikleri inanç biçimi, Arnavut halkının yerel geleneklerinin koruyucusu olarak görülmelerine neden olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı hem Fraşeriler hem de dönemin diğer aydınlarının ulusal bilinç edinme konusunda Bektaşilikten yararlandığı, hatta Bektaşiliğin toplumsal direniş ve meşruiyet oluşturmak için aracı görevi gördüğü yapılan çalışmamızda ortaya koyulmuştur.

Tüm toplumlar gibi Arnavutluk ulusal uyanışında “mitlerin” rolünün göz ardı edilemeyeceği yine çalışmamızda ortaya koyulmuştur. A. Smith tarafından ulus kimlik oluşturmanın temellerinden olan mitler insanların buldukları coğrafya ile bağ kurmalarına neden olmaktadır. Hem geçmişin yüceltilmesine hem de hali hazır ne için mücadele edilmesi gerektiğine vurgu yaparlar. Stratejik olarak kurgulanan mitler, kolektif belleğin de canlı kalmasına, nesiller arası aktarımına neden olabilmektedir. Bu aktarımın temel aygıtı “dil” ola gelmiştir. Arnavutlar mitlerin oluşturulmasında dilden

yoğun bir şekilde istifade etmişlerdir. Arnavutları bir araya getirmek için oluşturulan mitlerin başında “İskender Bey” kültünün olduğu görülmüştür. Tarihi bir figür olan İskender Bey’in Osmanlı Devleti’ne karşı olan tutumu, hali hazırda 20. yüzyılın son çeyreğinde şekillenmeye başlayan Arnavut ulusal hareketi için numune olmuştur. Bu mitin yaygınlaşmasında yine basın yayın faaliyetleri kapsamında Bükreş, Manastır, İşkodra, Paris, Roma, İstanbul gibi çeşitli şehirlerde Arnavutlar ve Arnavut Dernekleri aracılığıyla yürütülmüştür.

Sonuç olarak, Arnavutlar, imparatorluğun son yüzyılında Balkanlarda çıkan milliyetçi hareketlerden kısmen geç etkilendiler. Bunun sebebi temelde din birliğinin olmamasıydı. Bundan dolayı hareket seküler bir boyutta gelişme eğilimi gösterdi. Bölgedeki yayılcı hareketlere tepki olarak doğan bu milliyetçilik, özellikle Berlin Kongresi’nden önce siyasi işlev kazandı. Arnavut milliyetçiliğinde en önemli siyasi oluşum Prizren Birliği oldu. Bu birliğin çalışmaları, imparatorluk için de Arnavutların yaşadığı vilayetlerin bir çatı altında toplanması ve otonom bir idare kurulması yönünde başlasa da bölgede yaşanan siyasi krizler neticesinde bağımsızlık taleplerini öne sürdü. Arnavut ulusalcılığını etkileyen kültürel hareket Rilindiya hareketi ise politik amaçlardan çok önce başladı. 19. yüzyılın başında İtalya’da bulunan Arberesh Arnavutlarının, İtalyan Risorgimento hareketinden etkilenmeleriyle birlikte Arnavut kültür ve folkloru üzerine çeşitli çalışmalar yapıldı. Bu çalışmalar imparatorluğun başkenti ve çeşitli Arnavut diasporalarına örnek teşkil etti. Ulusal hareket, diğer milliyetçi hareketlerde de görüldüğü gibi önce diasporalarda şekillenmeye başladı. Bu hareketi imparatorluk içine taşınması zaman aldı. Arnavut milliyetçi hareketi, bizim zaman aralığı olarak ele aldığımız 1878-1913 yılları arasında çeşitli kültürel hareketler ve siyasi boyutlarla devam etmiştir. Bölgede yaşanan siyasi krizler, anarşi, isyanlar ve toprak paylaşımının gündeme geldiğinde Arnavut hareketi beslenmiş ve sonuçta Londra Konferansı’nda bağımsız bir Arnavutluk fikri gerçekleşmiştir. Söz konusu konferanstan sonra bağımsız Arnavutluk’un geleceği, Arnavut ulusalcılarının tahminlerinin çok dışında vuku bulmuştur.

Arnavut Rilindiya Hareketi, Arnavutların siyasi bağımsızlığını hedef alan, bu süreçte Arnavut ulusal bilinci yaratmaya çalışan, ulusal veya kültürel bir hareket olarak tanımlanabilir. Ayrıca, Arnavut milleti kavramı inançlar üstü bir topluluk olarak algılanmıştır. Rilindiya hareketinin temsilcileri, Arnavutların bağımsızlığı sürecinde, Arnavutça eğitim veren okullarının açılması yoluyla Arnavutçanın gelişimini desteklediler. Hedefleri, modern bir Arnavut toplumunun inşa edilme sürecinde eğitilmiş ve profesyonel bireylerden oluşan bir ulus yaratmaktır.

KAYNAKÇA

Alpan, Necip, "Osmanlılar Zamanında Türklerle Arnavutlar Arasındaki Geleneksel Hukuk İlişkileri", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri (4)*, 19-33. Ankara, 1987.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları, İstanbul, 2007.

Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar (1885-1912)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Balcı, M., "Arnavut Edebiyatı Tarihi", *Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar (2)*, 407-432, Karam Yayınları, İstanbul, 2013.

Bartl, Peter, *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları 1878-1912*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1998.

Bayrakdar, Oğuz Kağan-Aydemir Baş F.B.-Çevikel Ş., "Kerimov'dan-Mirziyovyeve'ye Ulus Kimliği Oluşturma Çabası", Sosyal, Beşeri, ve İdari Bilimler Alanında Gelişmeler I, Editör: Hüseyin Ali Kutlu, Platanus Publishing, Ankara, 2023, s.477-502.

Bayrakdar, Oğuz Kağan-Özsoy, Bahar, "Kent İçi Ulaşımın Ulus Kent Kimliğine Etkisi: Bakü Örneği", *İdealkent*, 13 (36) , 2022: 688-714 . DOI: 10.31198/idealkent.1064863

Bilge, M. L., "Arnavutluk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi- CİLT 3 (3)* , 383-390. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Bilmez, Bülent "Skanderbeg in the Turkish Historiography: An attempt towards a critical assessment", in: Monica Genesin & Joachim Matzinger & Giancarlo Vallone (editors), *The Living Skanderbeg. The Albanian Hero between Myth and History*, Hamburg: Verlag Dr. Kovaç (ORBIS – Wissenschaftliche Schriften zur Landeskunde Band 16), 2010, s. 185–222.

Bilmez, Bülent, "Ölümünün Yüzüncü Yılında Şemsettin Sami Frasherî", *Tophumsal Tarih*, Sayı 126, İstanbul, 2004, s. 38-48.

Bilmez, Bülent, “Şemsettin Sami mi yazdı bu “sakıncalı” kitabı? Yazarı tartışmalı bir kitap: Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899)”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 1, İstanbul 2005, s. 97-145.

Birecikli, İ. B., "Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908)", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 3 (5), Ankara, 2009.

Bozboru, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Chekrezi, Costantine A., *Albania: Past and Present*, The Macmillan Company, New York, 1919.

Clayer, Natelie, "Bektaşilik ve Arnavut Ulusçuluğu" *Toplumsal Tarih Dergisi*, I (2), 58-61, 1994.

Clayer, Natelie, “The Bektashi Institutions in Southeastern Europe: Alternative Muslim Official Structures and Their Limits”, *Die Welt des Islams*, Vol. 52, Issue 2, 2012, s. 185.

Clayer, Natelie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Çelik, Bilgin, "Arnavut Ulusal Hareketi İçinde İlginç Bir Dönemeç: Ortodoks Arnavutların Patrikhaneden Ayrılma Çabaları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (16), 131-150, 2004.

Çelik, Bilgin, "Geleneksel Yapı ile Modernite Arasındaki Gerilime Bir Örnek: Arnavutluk'ta Kan Davaları ve II. Meşrutiyet Döneminde Soruna Çözüm Arayışları", *Studies of the Ottoman Domain*, 4 (7), 2014.

Çelik, Bilgin, "Romanya'da Bir Jön Türk İbrahim (Ethem) Temo ve Romanya'daki Faaliyetleri", *History Studies (International Journal of History)*, 2 (2), 361-373, 2010.

Çelik, Bilgin, *İttihatçılar ve Arnavutlar: II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Ulusçuluğu ve Arnavutluk Sorunu*, Büke Yayınları, İstanbul, 2004.

Dauti, Frimzun, *Son Osmanlı Döneminde Arnavut Milliyetçiliğinin Doğuşu, Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Durham, Edith, *High Albania A Victorian Traveler's Balkan Odyssey*, Phoenix, London, 1904.

Durham, Edith, *The Struggle for Scutari*, London, 1914.

Duman Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri Cilt 1-2-3*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000.

Elsie, Robert, *Albanian Literature: A Short History*, I.B. Tauris & Centre For Albanian Studies, London, 2005.

Elsie, Robert, *Anthology of Modern Albanian Poetry*, Forest Books, Boston&London, 1993.

Elsie, Robert, *Balkan Beauty, Balkan Blood: Modern Albanian Short Stories*, Northwestern University Press, 2006.

Elsie, Robert, *Historical Dictionary of Albania*, Scarecrow Press, Toronto, 2010.

Elsie, Robert, *Historical Dictionary of Kosovo*, Scarecrow Press, Toronto, 2011.

Elsie, Robert, *Studies in Modern Albanian Literature and Culture*, Columbia University Press, New York, 1996.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa'nın Derbendler Başbuğluğu", *Güneydoğu Avrupa Araştırma Merkezi Dergisi*, (1), 155-165, 2012.

Fischer, Bernd J., "Albanian Nationalism in the Twentieth Century", *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century*, Ed. Peter F. Sugar, American University Press, Washington, 1995.

Frasheri, Kristo, *The History of Albania*, Tirane, 1964.

Fraşeri, Şemseddin Sami, *Besa Yahud Ahde Vefa*, Hazırlayan: İrfan Morina, Logos-A, Üsküp, 2018.

Fshazi, Fatma, "2.Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu O An", *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:38 İstanbul, Mart 2008.

Fusha, Klaudio, "Şemsettin Sami'ye Ait Olduğu İddia Edilen Arnavutluk'a Dair Eser ve Arnavutluk'ta Şemsettin Sami Hakkında Çıkan Yazılar", *Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, 2018.

Gawrych, Georg W., "Tolerant Dimensions of Cultural Pluralism in the Ottoman Empire: The Albanian Community 1800-1912", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, Vol. 15, No. 4, Nov., 1983, s. 519-536

Gawrych, Georg W., *Hilal ve Kartal Osmanlı Yönetimi İslam ve Arnavutlar*, Selenge Yayınları, Çev. Ali Fahri Doğan, İstanbul, 2021.

Gençoğlu, M. (2013). "II. Abdülhamid Döneminde Karadağ-İşkodra Sınırının Güvenliği Meselesi". Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri, Isparta, 05-07 Ekim 2012, 155-166. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Hasluck, F. W., *Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam 2. Cilt*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013.

Hatipoğlu, M. M., "Çamerya Arnavutları", *Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar (2)*, 525-534, Karam Yayınları, İstanbul, 2013.

Hroch, Miroslav, *Avrupa'da Milli Uyanış: Toplumsal Koşulların ve Toplulukların Karşılaştırmalı Analizi*, çev.: Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

İnalcık, Halil, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, 152-175, İstanbul, 1953.

İnalcık, Halil, "İskender Bey", *İslam Ansiklopedisi (22)*, 1079-1082, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul, 1950.

İzeti, M., "Arnavutlar ve Bektaşilik", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu*, 517-525, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005.

Jacques, E. E., *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, USA: McFarland & Company, 1994.

Jelavich , Barbara, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.

Jelavich , Barbara, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.

Kaleshi, Hasan, "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslamlaştırılma", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981.

Kemalettin, Kuzucu, "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, İzmir, Kış 2012.

Kılıç, Selda, "Bir Osmanlı Aydınının Arnavutluk' a Dair Görüş ve Düşünceleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (19), 257-271, Ankara, 2006.

Kiel, M., "Priştine", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (34), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Kiel, M., "Prizren", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (34), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

Kiel, M., "Babadağ-Dobruca'daki Sarı Saltık Türbesi-Kısa Mimari ve Tarihsel Notlar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6-7: 205-225, İstanbul, 1978.

Knight, Edward, *Albania A Narrative of Recent Travel*, London, 1880.

Koloğlu, Orhan, "Faik Bey Konitza'nın Arnavutluk Sorunlarına İlişkin 1899 Tarihli Memorandumu", *İslam Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İnceleme Dizisi*, Birmat Matbaacılık, İstanbul, 2006.

Malcolm, Noel, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1999.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Özkan, A., "Arnavutluk'un Üç Simgesi: Hacı Ethem Bey Cami, Saat Kulesi ve İskender Bey Heykeli", *Turkish Studies*, 8 (2), 217-237, 2013.

Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bakış*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 33-34.

Öztürk, M., "Arnavutluk'ta Bektaşî Edebiyatı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (10), 51-60, 1999.

Pamuk, B., "Güney Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Ritzer, Georg, *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*, çev.: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, 2011. Turan,

Sağlam, Nuri "Şemseddin Sami'nin Besa Yahud Ahde Vefa Piyesinde Etnosentrik Söylem ya da Vatan Yahud Arnavutluk", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 57, 2017, s.197-212.

Shpuza, G., "Arnavutlar ve Jöntürk Devrimi", *Osmanlı II*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

Skendi, Stavro, *The Albanian National Awakening*, Princeton Legacy Library, New Jersey, 1967.

Smith, Anthony D., *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Sugar, Peter F., "Nationalism, The Victorious Ideology", *Eastern European Nationalism in the Twentieth Century*, ed.: Peter F. Sugar, American University Press, Washington, 1995, s.413.

Şıvgın, H., "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (147), 2003.

Taştan, Y. K., "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı (I)*, Karam Yayınları, İstanbul, 2013.

Telci, C., "İsmail Kemal Bey Hakkında Avusturya Devlet Arşivinde Bulunan Bir Mektup", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (1), 1996.

Todorova, Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

Turan, Ömer, "The Role of Russia and England in the Rise of Greek Nationalism and in Greek Independence", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1999, s.269.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Arnavutluk Prensi Meşhur İskender Bey'e Ait Orijinal Bir Vesika", *VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 20-26 Ekim 1961)*, Ankara, 1967.

Vickers, Miranda, *The Albanians: A Modern History*. I.B. Tauris, New York, 2006.

Yavuz, Hakan M., *War and Diplomacy: The Russo-Turkish War of 1877-1878 and the Treaty of Berlin*, Utah University Press, 2011, s. 402.

Yavuz, Hakan M., *War and Nationalism: The Balkan Wars, 1912-1913, and Their Sociopolitical Implications*, University of Washington Press, 2013.

Yiğit, Yücel, "Milliyetçilik Çağında Prizren İttihat Cemiyeti", *Turkish Studies*, Volume 4/8, 2008.

EK 1. KRONOLOJİ

- 1822:** Tepedelenli Ali'nin Paşa öldürülüşü, II. Mahmut tarafından bölgede merkezileştirme politikalarının uygulanışı
- 1830:** Mustafa Reşit Paşa'nın daveti ile Manastır'da isyancı Arnavut liderlerinin öldürülüşü.
- 1835:** Arnavutların yaşadığı toprakların, Yanya ve Rumeli Vilayetleri olarak ikiye ayrılışı.
- 1844:** Naum Vekilharcı tarafından, Arnavutçanın yazılması için Vithkuqi Alfabetesi'nin yayınlanması
- 1848:** Tanzimat yeniliklerine karşı isyanların başlaması.
- 1861:** Arnavutça eğitim veren ilk okulun İşkodra'da açılışı.
- 1865:** Arnavutların yaşadığı topraklarda Yanya, İşkodra, Manastır ve Kosova vilayetlerinin kuruluşu.
- 1875:** Zosimea Lisesinin bölgedeki etkisini kırmak için Yanya İdadisi'nin açılışı.
- 1877:** Rus-Türk Savaşının(93 Harbi) başlaması.
- 1878:** 93 Harbi sonrasında Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesinin zayıflaması üzerine Arnavut liderler tarafından Prizren Birliği'nin kurulması.
- 1879:** Katolik, Müslüman ve Ortodoks Arnavutların girişimiyle İstanbul'da Arnavutça Yazıları Basım Derneği'nin kuruluşu.
- 1881:** Osmanlı Devleti tarafından Prizren Birliği'nin dağıtılıp, liderlerinin tutuklanması.
- 1887:** Görice'de Arnavut Zükur(Erkek) Mektebi'nin açılışı.

- 1897** Prizren Birliği'nin devamı niteliğinde olan Pec(İpek) Birliği'nin çalışmalarına son verililişi.
- 1897:** Belçika'ya taşınan Faik Konitza tarafından, *Arnavutluk* dergisinin yayımlanılışı.
- 1898:** Naim Fraşeri'nin, *Qerbelaja*(Kerbela) adlı eserinin yayımlanılışı.
- 1899:** şemseddin Sami, *Shqipëria 'ka qenë, 'është e 'do të bëhet?* (Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?) adlı siyasi manifestosunun yazılışı.
- 1899:** Naim Fraşeri, *Histori e Skënderbeut*(İskender Bey Tarihi) adlı eserinin yayımlanılışı.
- 1906:** Arnavut liderlerin, İttihat Terakki Cemiyeti'ne katılmaya başlaması.
- 1908:** Manastır'da toplanan Arnavut aydınlar tarafından, standart Arnavutça için Latin Alfabesinin kullanılmasına karar verililişi.
- 1911:** Malisör ayaklanmasının başlaması.
- 1912:** Arnavut isyancıların Üsküp'ü ele geçirişi.
- 1912:** I. Balkan Savaşı'nın başlangıcı.
- 1912:** Avlonya'da bir araya gelen Arnavut liderlerin, Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi.
- 1912:** Londra Konferansı'nda Arnavutluk'un bağımsızlığı tanınması.
- 1913:** II. Balkan Savaşı'nın başlangıcı.
- 1914:** Arnavutluk Prensliliği'nin başına William Wied'in getirilişi.
- 1918:** I. Dünya Savaşı'nın bitişi. Arnavutluk topraklarının İtalya, Fransa, Sırbistan ve Yunanistan tarafından işgal edilişi.

EK 2. HARİTALAR-FOTOĞRAFLAR

1968 yılında İskender Bey'in 500. Ölüm yıl dönümü için Odhise Paskali tarafından tasarlanan İskender Bey Heykeli, Tiran-Arnavutluk 2019

Prizren Birliği'nin önde gelen isimleri Abdül Fraşeri, Ömer Prizreni, Süleyman Voşki. Prizren Birliği Müzesi, Prizren-Kosova 2019

Prizren Birliği'nin toplandığı bina. Prizren-Kosova 2019

ÇPORRUNI PREJ MEJE! EGERSIRA GJAKPIRESE!!

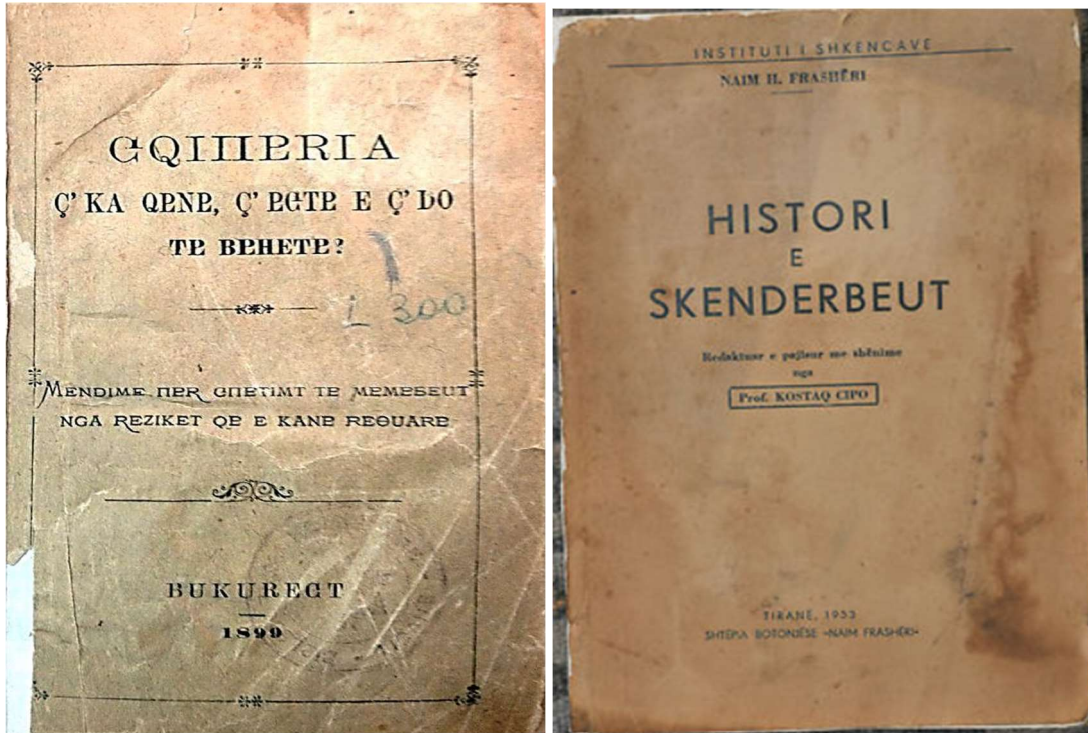

Arnavutluk'un toprak bütünlüğüne karşı Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan'ın saldırılarını gösteren karikatür. Dielli Gazetesi, 13 Şubat 1913.³³⁸

³³⁸ Ed. Valery Kolev-Christina Koulouri, *The Balkan Wars*, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Selanik, 2009.

Ayastefanos Antlaşmasının kararlarına karşı olarak Abdül Fraşeri, Tosk ve Geg kabilelerinin liderlerinin bir araya gelmesini gösteren tablo. Prizren-Kosova 2019

Şemseddin Sami Fraşeri'nin *Arnavutluk Neydi, Nedir, Ne Olacak?* ve Naim Fraşeri'nin *İskender Bey Destanı* Eserleri³³⁹

³³⁹ Klaudio FUSHA, "Şemseddin Sami'ye Ait Olduğu İddia Edilen Arnavutluk'a Dair Eserve Arnavutluk'ta Şemseddin Sami Hakkında Çıkan Yazılar", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018

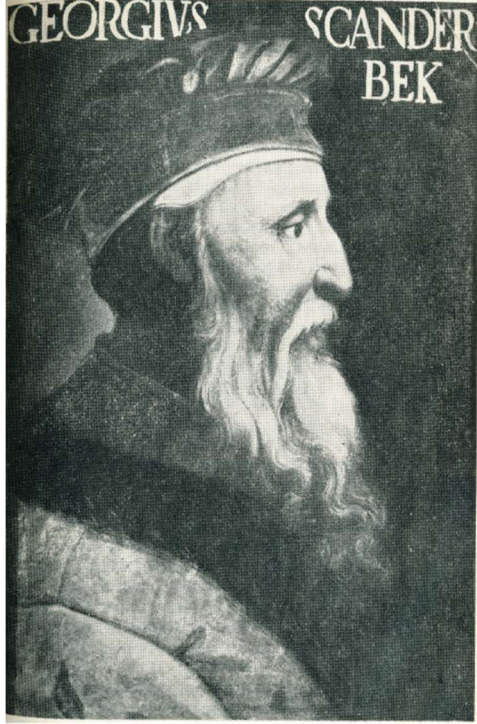

Ulusal Tarih Müzesi, Tiran-Arnavutluk

Fraşeri Kardeşler (Şemseddin Sami-Naim-Abdül Fraşeri)³⁴⁰

³⁴⁰ Kristo Frasher, *The History of Albania (A Brief Survey)*, Tiran, 1964.

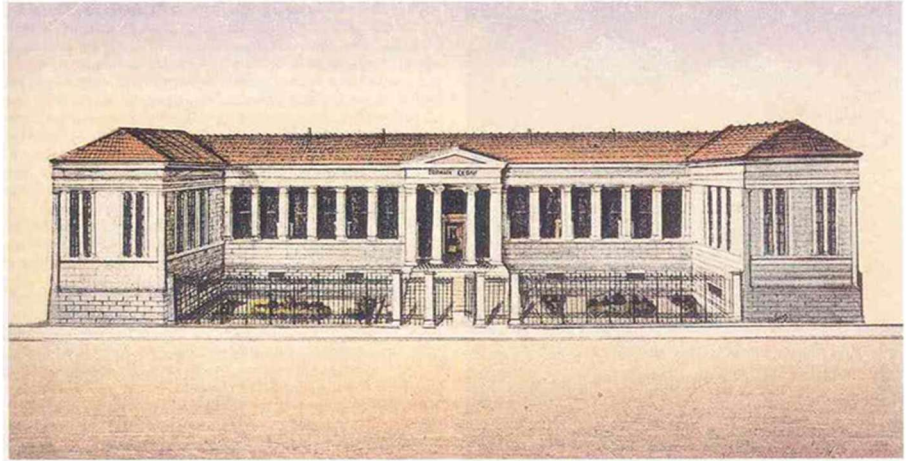

Floransalı ressam Cristofano dell'

Naum Vekilharci³⁴¹

Altissimo'nun İskender Bey tablosu³⁴²

Birçok Arnavut aydınının eğitim aldığı Yanya'da yer alan Zosimea Lisesi³⁴³

³⁴¹ Frasheri, a.g.e, s.82

³⁴² Frasheri, a.g.e, s.83.

³⁴³ Zosimea Lisesi resmi internet sitesi <https://zosimaia.gr/>

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmalarına göre Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu topraklarının taksimi.³⁴⁴

³⁴⁴ Misha Glenny, *The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers 1804–2012*, Penguin Putnam Inc., 2000.

Prizren Birliği'nin birleştirilerek bir merkezden özerk statüde yönetilmesini talep ettiği dört vilayet.

Arnavutça diyalektikleri³⁴⁵

³⁴⁵ <http://dialects.albanianlanguage.net/>

EK 3. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
	FRM-YL-15	Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 31/01/2024	
Tez Başlığı: ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ (RİLİNDJA HAREKETİ) 1878-1912	
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:.....	
<p>Yukarıda başlığı verilen tezimin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 164 sayfalık kısmına ilişkin, 31/01/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2'dir.</p>	
Uygulanan filtrelemeler*:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2. ☒ Kaynakça hariç 3. ☒ Alıntılar hariç 4. ☐ Alıntılar dâhil 5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezimin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Rafet KUŞ	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Rafet KUŞ
	Öğrenci No	N21227976
	Enstitü Anabilim Dalı	TARİH
	Programı	TARİH

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

**Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları İkinci bölüm madde (4)/3'te de belirtildiği üzere: Kaynakça hariç, Alıntılar hariç/dahil, 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) filtreleme yapılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev. Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date:31/01/2024

Thesis Title (In English):ALBANIAN NATIONALISM (RILINDJA MOVEMENT) 1878-1912

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 31/01/2024 for the total of 164 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 2 %.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Rafet KUŞ

Student Information	Name-Surname	Rafet KUŞ
	Student Number	N21227976
	Department	History
	Programme	History

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN

**As mentioned in the second part [article (4)/3] of the Thesis Dissertation Originality Report's Codes of Practice of Hacettepe University Graduate School of Social Sciences, filtering should be done as following: excluding reference, quotation excluded/included, Match size up to 5 words excluded.

EK 4. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09	Revizyon No Rev. No.	02
	Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 31/01/2024	
Tez Başlığı (Türkçe): ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİ (RİLİNDJA HAREKETİ) 1878-1912	
Tez Başlığı (Almanca/Fransızca)*:	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Rafet KUŞ	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Rafet KUŞ
	Öğrenci No	N21227978
	Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
	Programı	Tarih

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN

* Tez Almanca veya Fransızca yazılıyor ise bu kısımda tez başlığı Tez Yazım Dilinde yazılmalıdır.

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

Date: 31/01/2024

Thesis Title (In English): ALBANIAN NATIONALISM (RILINDJA MOVEMENT) 1878-1912

My thesis work with the title given above:

1. Does not perform experimentation on people or animals.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview.
5. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions.

I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.

I respectfully submit this for approval.

Rafet KUŞ

Student Information	Name-Surname	Rafet KUŞ
	Student Number	N21227978
	Department	History
	Programme	History

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
Prof. Dr. Mehmet ÖZDEN

